magazin istoric

ANUL II
Nr. 3 (12)
MARTIE 1968

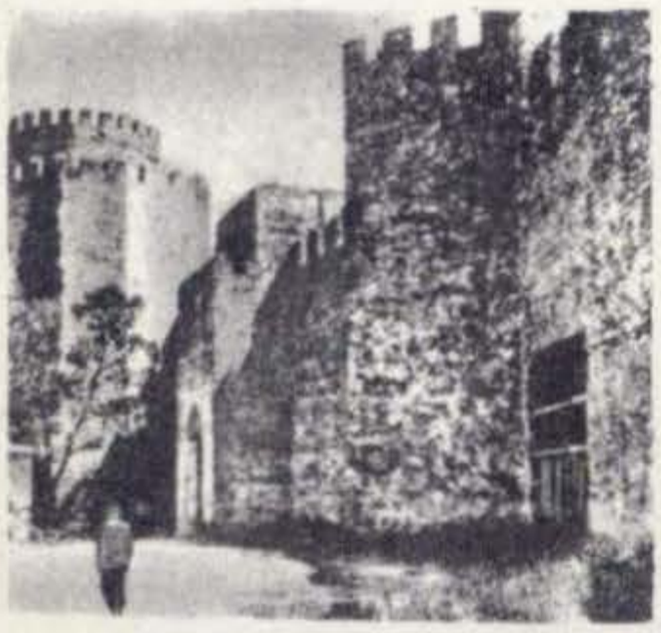

SUMAR

1	*Preludii la Unire în mărturii străine*	*ALEXANDRU ZUB*
4	*Din vremea cînd socialismul făcea primii paşi la „Sotir“*	*I. FELEA*
9	*Expediţia lui Darius în nordul Dunării*	*P. ALEXANDRESCU*
13	*Harry Sebold şi cei peste 30 de spioni nazişti*	*ION PĂCURARU*
18	*Fortăreaţa celor şapte turnuri*	*MIHAIL GUBOGLU*
22	*În pas cu dezvoltarea mişcării socialiste internaţionale*	*NICOLAE COPOIU*
27	*Vinul la ospeţele dacilor şi romanilor*	*DUMITRU TUDOR*
30	*Microarhiva „Magazin istoric“*	
32	*Episod colonial: ocuparea Marocului (previziunile unui diplomat român)*	*CONSTANTIN BOTO*
39	*Ultima întrevedere Hitler-Antonescu*	*AUGUSTIN DEAC*
48	*Un tablou necunoscut al pictorului Rosenthal despre paşoptişti*	*MARIA G. FOTINO*
53	*Arborii libertăţii*	*JEAN HUGONNOT*
59	*A existat podul uriaşilor ?*	*IOAN COJOCARU*
61	*Bufoni la curţile domneşti*	*AL. ALEXIANU*
64	*Itinerar arheologic: Italia*	*EMIL CONDURACHI*
70	*Memorii*	*C. ARGETOIANU*
82	*Geofizica şi arheologia*	*CONSTANTIN ROMA*
86	*Cititorii scriu istorie*	
91	*Poşta redacţiei*	

magazin istoric

REVISTĂ DE CULTURĂ ISTORICĂ
SOCIETATEA DE ŞTIINŢE ISTORICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

COLEGIUL DE REDACŢIE

Dumitru Almaş (director), Constantin Antip (redactor-şef), Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei (redactor-şef adjunct), Cristian Popişteanu, Al. Gh. Savu (redactor-şef adjunct), Aurică Simion, Ştefan Ştefănescu.

PRELUDII LA UNIRE ÎN MĂRTURII STRĂINE

AL. ZUB

Propășirea social-economică și politică a Principatelor române a fost întotdeauna concepută în legătură indisolubilă cu realizarea unității naționale.

Restaurarea Daciei, refacerea „totimii trupului românesc întru întregimea sa cea dintîi", rămîne o preocupare permanentă, laitmotivul corespondenței și al publicisticii fruntașilor politici ai epocii. Ideea apare adesea și în notele călătorilor și diplomaților străini. Era evident pentru toată lumea — și istoria se însărcina să probeze — că în treburile sud-estului european rostul Principatelor dunărene căpăta o pondere din ce în ce mai mare. Ele prezentau interes nu numai pentru oficiile diplomatice, ci și pentru opinia publică, aptă să recepteze planuri și sugestii de reorganizare a acestui spațiu și să contribuie indirect la înfăptuirea lor.

Unul dintre călători, anonim, emitea la 1838 *(Poids de la Moldo-Valachie dans la question d'Orient)* ideea unui stat român independent. În termeni oarecum asemănători se rostea, peste un an, Raoul Perrin *(Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie,* 1839). Întemeiat pe vitalitatea principatelor, el le prevedea un rol important în viitor, subliniind, totodată, unitatea lor etnică : „Interesele celor două principate — afirma Perrin — sînt colective și sînt atîtea raporturi în origine, e atîta puritate în putere, atîta afinitate în moravuri, atîta unitate de acțiune, încît a trata despre unul înseamnă a vorbi despre celălalt, fără a greși față de exactitudine și de adevăr". Perrin se credea îndreptățit să insiste, avertizînd cabinetele apusene : „Moldo-Valahia e chemată a juca un mare rol, cel mai mare rol poate în chestia Orientului". Nu uita să prescrie însă, pentru prezumtivul statut al Principatelor unite, și ocrotirea *inițiativei străine,* ceea ce semnifica pătrunderea cît mai nestînjenită a capitalului apusean pe piața românească.

Félix Colson, fost secretar al consulului francez la București, apoi secretar al lui I. Cîmpineanu, remarca în 1839 *(De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie)* larga popularitate a ideii de unire și opina pentru ridicarea Țărilor române la rangul de stat suveran, stăpîn pe gurile Dunării, dar sub protecția sultanului. Idealul românilor — lucru „aproape asigurat" — era constituirea unui asemenea stat, cu o dinastie indigenă, căci, aprecia Colson, nimic nu se putea opune „spiritului național care fermentează la toate popoarele încorporate".

În anul următor, lui Edouard Thouvenel *(La Hongrie et la Valachie, souvenirs de voyage et notes historiques),* care călătorea prin aceste locuri, i se declara pretutindeni că „independența e visul nostru sau, dacă vă place mai mult, himera noastră". În 1841, elvețianul Emil Kohly de Guggsberg, o vreme perceptor în casa comisului Gherghel din Botoșani, tipărea la Iași un memoriu *(Le Philo-dace...)* în care afirma că Principatele române, avînd o obîrșie comună, suferind aceleași influențe politice, fertilizate de aceleași idei, trebuiau „să urmeze aceeași cale" în chip necesar. Progresul lor nu putea fi asigurat însă prin imitații sterile, ci prin dezvoltarea și perfectarea formelor interne, iar în această direcție reforme esențiale își declarau urgența.

În 1842, I. A. Vaillant încerca să introducă un nou termen, absent pînă atunci în literatura apuseană : *Les Roumains de la Dacie,* iar peste doi ani tipărea, în trei volume, o vastă expunere asupra istoriei, limbii și literaturii noastre, *La Roumanie* (1844). „Un străin e uneori un prieten" — scrisese Vaillant pe volumul dedicat românilor. Și, într-adevăr, Vaillant, el însuși participant la mișcarea revoluționară din principate, ne-a adus serviciile unui mare prieten. În lucrarea amintită, el vorbea de continuitatea elementului românesc în Dacia și considera, pe temeiul acesta, că ținta tuturor silințelor trebuia să fie unirea.

Călătorind, în 1846, prin Țările române, Hypolite Desprez avea și misiunea de „a stabili legături cu Ardealul", în perspectiva unei unificări cu principatele ciscarpatine. În anii următori, el publică în *Revue des deux Mondes* articole în care certifică dorința sinceră de unire a celor trei provincii : „Acel popor mutilat constituie un singur corp și vastul teritoriu care îl cuprinde se numește pe bună dreptate România", chiar dacă termenul nu era consfințit de tratate.

Tendința de creare a unui stat unitar era, prin urmare, o realitate sesizată de mai toți străinii. În 1846, A. de Carlowitz călătorea, însoțită de contele Waisbach, prin Țările române, iar la întoarcere publica în *Revue de Paris* interesante note asupra locurilor și

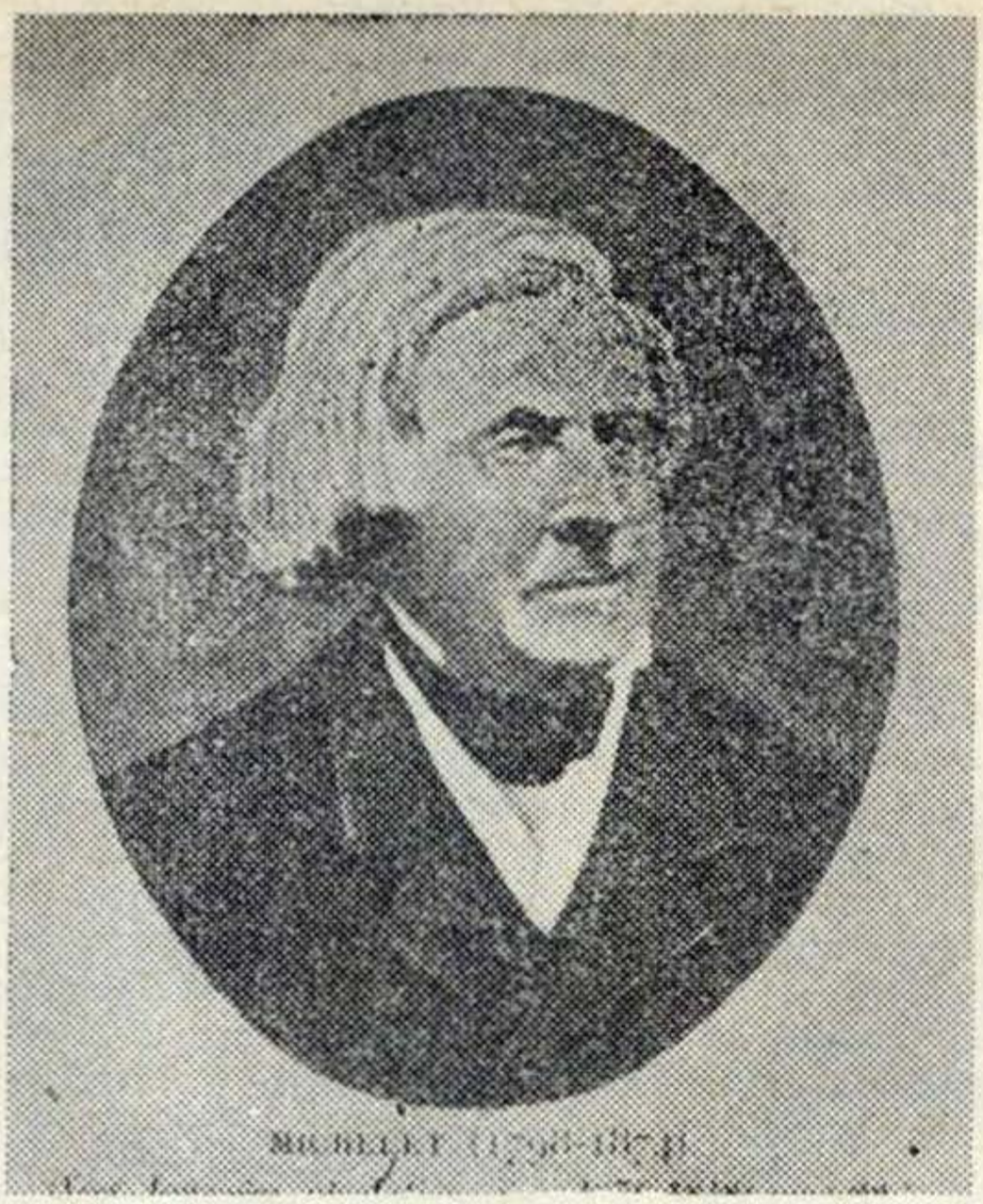

Joules Michelet

Edouard Thouvenel

a oamenilor, afirmînd că progresul acestor provincii, înzestrate excepțional în toate privințele, ar putea fi asigurat de unirea lor într-un „regat independent", sub garanție colectivă. Era convinsă că „dacă principatele ar forma un stat independent, acest stat ar fi îndată unul din cele mai înfloritoare ale Europei".

În anul următor, Etienne Adolphe Billecocq, fost consul general al Franței la București, consemna și el (*La principauté de Valachie sous le Hospodar Bibesko*, Bruxelles, 1847) aspirația unionistă pe care o întîlnise aici, întemeiată pe originea comună și pe amintirea unor fapte de arme. Principatele îi apăreau ca un Eldorado în care opulența se învecina cu cea mai tristă mizerie. Cititorii săi și mai ales factorii responsabili ai politicii europene trebuiau să știe că românii au alcătuit odinioară, împreună cu unele popoare vecine, „acel zid de aramă care a scutit Apusul de năvălirea mongolă sau turcească".

Propaganda românilor aflați în diferite țări occidentale, și îndeosebi în Franța, la Paris, a contribuit în mare măsură la elucidarea opiniei publice internaționale asupra deziderateloг și aspirațiilor Țărilor române. Ca rezultat, organe de presă influente, cum erau *Ecoles, Réforme, Débats, République, National, Revue des deux Mondes* și altele, au fost cîștigate pentru cauza românească, iar personalități de prestigiul unor Quinet, Ubicini, Michelet, Bataillard, Louis Blanc, Beranger, Regnault, Bastiat, Ortolan se rosteau în favoarea unei soluții conforme cu cerințele veacului pentru enclava latină de la Dunărea de Jos.

Oficialitățile continuau să se mențină însă, în general, într-o atitudine de obstinată rezervă. Cînd Billecocq prezentă, în 1848, suveranului său excelentul *Album moldo-valaque*, cu ilustrațiile de mare interes documentar ale lui Michel Bouquet, Ludovic-Filip nu-și putu ascunde surprinderea : „Știi, d-ta, că-mi spui lucruri de care nici d-l Guizot și nici vreunul din ambasadorii mei habar nu are ?" Cartea, după declarația autorului, voia să fie un „ghid politic și pitoresc de-a lungul Principatelor dunărene". Ea ținea să atragă atenția asupra celor „aproape nouă milioane de valahi care au aceeași mumă ca și noi, vorbesc o limbă latină și se cunosc între ei prin numele de Roumains..."

La rîndul său — și în aceeași vreme — consulul prusian Neigebauer scria două lucrări, adunate în 1859 sub titlul *Die Donau Fürstentümer, gesammelte Skizzen*, în care consemna cu simpatie audiența largă de care se bucura în Germania ideea unui „regat daco-român", ca o formulă de garantare a echilibrului dintre marile puteri. Ideea era destul de răspîndită, deoarece importanța politică a principatelor, sesizată de mult de mari personalități politice ca Talleyrand, sporise în ultimele decenii. Un asemenea proiect ajungea și la cunoștința Parlamentului de la Frankfurt, în 1848, prin glasul lui I. Maiorescu, care înfățișase un memoriu în același sens și domnitorului muntean. La curtea țarului Nicolae I, încă în 1828, se emitea ideea de alcătuire a unui

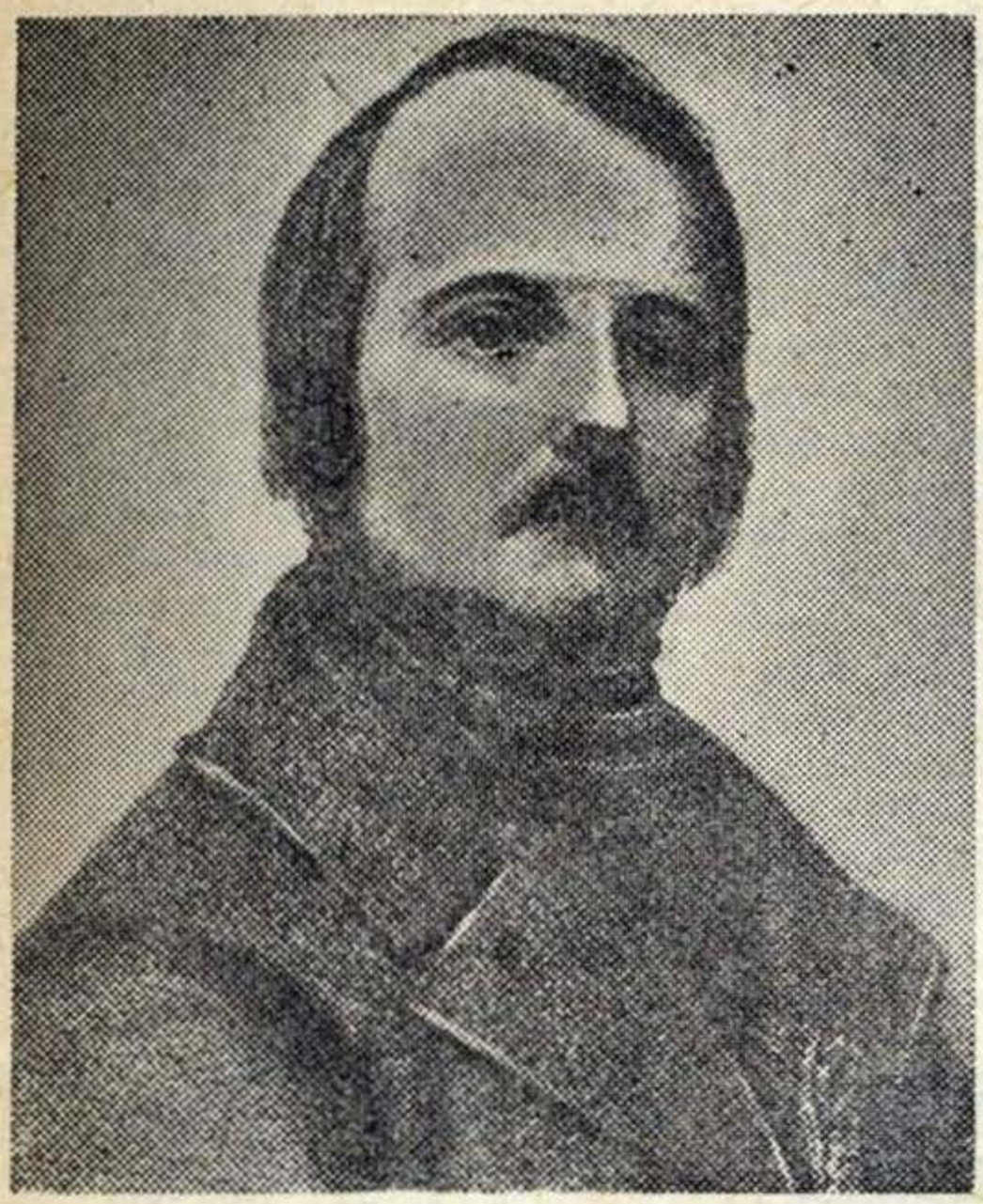

Edgar Quinet

Paul Bataillard

„ducat sau regat al Daciei". La fel se rostea englezul E. M. Blutte, fost consul al Marii Britanii, care consemna cu uimire conservarea ființei etnice a poporului nostru, în ciuda vicisitudinilor de tot felul : „O concentrare de cea mai mare vitejie, de cel mai înalt geniu, cu cea mai rară omenie și cu cea mai evanghelică ospitalitate și afabilitate". Întîlnind aci venerabile antichități de peste patruzeci de veacuri („Pămîntul Principatelor române e clasic ca o Italie"), Blutte susținea dreptul poporului român la o existență demnă, întemeiată pe vechimea și identitatea sa etnografică. Este adevărat, în multe cazuri, diplomații și călătorii străini afirmau punctul de vedere al burgheziei apusene, interesată să găsească noi debușee pentru mărfurile ei. Dar punerea în circulație a unor asemenea planuri nu se făcea nici de dragul unității, nici numai pentru debușee, ci îndeosebi pentru a sluji intereselor de dominație ale marilor puteri în această parte a Europei. Militanți generoși, de felul lui Saint-Marc Girardin, nu întrezăreau pentru Țările române decît șansa de a fi niște „popasuri *(auberges)* ale civilizației" în expansiunea ei spre Orient. Totuși, fapt esențial rămînea constatarea multor personalități marcante în cultură privind necesitatea unirii Țărilor române, a profundelor aspirații naționale ale poporului român.

Evenimentele de la 1848 au relevat pregnant capacitatea revoluționară și spiritul politic al poporului român. Bunele auspicii sub care începea, în Muntenia, opera de renovare instituțională nu puteau trece neobservate. Istoricul Jules Michelet remarca, urmărind dezbaterile din comisia munteană a proprietății, „via inteligență a acestui popor", de la care umanitatea era îndreptățită să aștepte servicii importante. „Îndrăznesc a spune, insista el, că poate în nici o țară nu s-ar fi putut găsi la locuitorii satelor un mai puternic simț strămoșesc și, în același timp, o dreaptă și pătrunzătoare judecată..." Concluzia istoricului venea de la sine : un popor perfect unitar sub raport etnic și cultural avea dreptul la o țară unică.

Interesante reflecții se fac în această ordine de idei și în memoriile lui Eugèn Poujade (1849). Viitorul românilor, conchidea fostul consul al Franței la București, rezidă în unirea lor. El dezaproba politica Austriei, care tindea să mențină principatele „în hotarele unei lungi copilării", atitudine anacronică ce avea doar să sporească grijile imperiului. „Principatele — observa Poujade, în chip de concluzie — aspiră de mult a deveni o nație unică".

După înfrîngerea revoluției, o dublă ocupație și convenția de la Balta-Liman păreau să justifice scepticismul și blazarea unora dintre combatanți. Chestiunea unirii fusese lansată însă, iar evenimentele de la 1848 arătaseră că în ordinea urgențelor aceasta ocupa locul întîi. Opera de dreptate socială, implicită, trebuia să-i urmeze. O nouă campanie, cu un orizont mai practic, avea să pregătească realizarea Unirii în condițiile în care chestiunea orientală traversa o nouă criză.

DIN VREMEA CÎND SOCIALISMUL FĂCEA PRIMII PAȘI LA

SOTIR

Sala „Sotir" ! Cine dintre persoanele cu părul nins de ani n-a auzit, pe vremuri, de sediul muncitoresc din strada Piața Amzei nr. 26 ? Care muncitor sau intelectual, ce îmbrățișase, chiar numai în anii tineri, ideile înaintate, nu s-a furișat prin gangul întunecos spre sala „Sotir", ferindu-se de ochii iscoditori ai agentului sau de pumnul „sergentului" din colț ?

Modesta sală în care se plămădea o mare mișcare...

De cînd s-a stabilit Clubul muncitorilor din București în această stradă ? Ne-o spune ziarul *Munca*, cu data de 28 aprilie 1891 : „Clubul muncitorilor, precum și redacția și administrația ziarului *Munca*, s-au mutat în sala «Sotir» din Piața Amzei, unde *a mai fost*".

Da, *a mai fost !* Dar atunci nu era nici *club*, nici *redacție*. În ziarul *Drepturile omului* din 11 decembrie 1888 se spune, într-un anunț, că sub denumirea de *Cerc al muncitorilor* se află „în strada Piața Amzei o sală unde muncitorii de toate breslele se adună spre a se consfătui asupra intereselor lor".

I. FELEA

Prin urmare, în 1888, în sala „Sotir" se afla sediul *cercului muncitorilor*, care, pînă în 1891, se transformase în *Clubul muncitorilor* ; acolo ființa redacția ziarului *Munca*, biblioteca, sediul societății „Ajutorul" etc.

De altminteri, sala se numea „Sotir" nu pentru că numele acesta ar fi reprezentat pe vreunul dintre conducătorii mișcării socialiste, ci datorită faptului că era proprietatea birtașului Sotir, care avea un local modest în față, iar sala din fundul curții, mai încăpătoare, o închiriase socialiștilor, pentru a-și ține acolo adunările, conferințele...

Scriitorul Ion Pas descrie sediul socialist din strada Piața Amzei și sala „Sotir" din 1888 într-un mod pitoresc : „Era acolo o casă cu etaj, străpunsă de un gang peste care, pe o firmă, se aflau scrise cuvintele : *Cercul muncitorilor*. În dreapta, în stradă, era o prăvălie cu arătarea, deasupra ușii, *La Androane. Ceainărie și Birt.* Era, la capătul gangului, o curte împresurată de zidurile înalte ale caselor înconjurătoare, iar din curte se intra în cîteva odăi și într-o sală mare. Era aici locul de adunare a muncitorilor din capitala țării".

Muncitorul și poetul

Seara, mai cu seamă sîmbăta, sala era întotdeauna înțesată de oameni. Cîteodată, neavînd loc în sală, muncitorii stăteau afară, cu gîturile întinse ca să audă ce spune oratorul. În mijlocul tavanului atîrna o lampă care răspîndea o lumină slabă, gălbuie. Lîngă ușă, pe o masă, se aflau împrăștiate ziare și broșuri. Pe pereți atîrnau tablouri înrămate, care reprezentau fruntași socialiști, muncitori și intelectuali. În fundul sălii, ceva mai înălțată, era o masă lungă, acoperită cu pînză roșie. În peretele dinapoia mesei se afla bătută în cuie o fîșie de carton, pe care scria, cu litere mari, roșii : *Organizare și lumină.*

Într-una din seri, în august 1888, la tribuna improvizată vorbea un bărbat înalt de statură, cu barba lungă, neagră. Era Constantin Olcescu, organizatorul și conducătorul lucrătorilor de la Atelierele centrale ale

căilor ferate din București. Adesea, la ședințele săptămînale ale Cercului muncitorilor, el explica mecanismul exploatării capitaliste și descria, cu voce caldă, cu gesturi largi, îmbrățișătoare, perspectivele luminoase ale luptei clasei muncitoare, cu finalitatea ei : crearea unei societăți fără exploatați și exploatatori. Constantin Olcescu avea o figură atrăgătoare, o figură de Hercule, cu ochi strălucitori, mîngîindu-și din cînd în cînd barba atunci cînd explica muncitorilor, într-o limbă clară, curgătoare, ce înseamnă lupta de clasă. Socialist în viața obștească, ca și în viața sa de familie, agitator pînă la jertfă, plin de învățătura timpului, Constantin Olcescu s-a stins din viață în vîrstă de numai 39 de ani, în luna florilor a anului 1892, cînd clasa muncitoare din România se pregătea să-și întemeieze partidul său propriu, al cărui prim congres s-a deschis la 31 martie 1893...

Pe vremea aceea, în 1888, cu prilejul grevei generale a lucrătorilor tipografi din București, a venit la sala „Sotir" și marele poet Mihail Eminescu. Apariția lui îngîndurată în mijlocul muncitorilor a produs senzație. În anul următor, aflînd de dramaticul sfîrșit al celui mai mare poet român, muncitorii socialiști au slăvit, în cadrul unei ședințe solemne, pe autorul poeziei „Împărat și proletar".

Pițurcă și economia politică

Din aprilie 1891, cînd *Clubul muncitorilor* se mutase, împreună cu redacția ziarului *Munca*, în sediul din Piața Amzei, și pînă în preajma primului Congres al P.S.D.M.R., în sala „Sotir" se desfășura o activitate febrilă.

Conferințele publice erau ținute săptămînal de Ioan Nădejde, C. Dobrogeanu-Gherea, V. G. Morțun, Anton Bacalbașa, C. Mille, Al. G. Radovici, C. D. Anghel, Traian Demetrescu, Zamfir Filotti, H. Sanielevici, Sofia Nădejde etc. La „Sotir", Ioan Nădejde ținea un curs de economie politică ; dar tot la „Sotir" dr. C. Popescu-Azuga ținea un curs de scris-citit pentru adulți. Dacă la cursul lui Popescu-Azuga, Niță I. Pițurcă, meseriaș croitor, învățase să scrie și să citească, la cel de economie politică al lui Ioan Nădejde, același Niță I. Pițurcă, om foarte simpatic, cu fruntea mare și ochii vii, avea impresia că e pus să ridice bolovani prea grei... Avea însă Pițurcă un glas plăcut și vorba curgătoare. Avea un bun simț în vorbirile sale, umor sugestiv și o mare bogăție de comparații și imagini. Cînd Pițurcă apărea la tribună, purtînd un fel de pantaloni șalvari cu niște bentițe în loc de cordon mărginaș — „căci și-a onorat breasla, purtînd aceeași pantaloni creți cu care-și împodobea și clienții" — cucerea auditoriul. Greu i-a fost cu teoria monedei, expusă încîlcit de Ioan Nădejde, care nu avea talent oratoric. Așa se face că „elevul" Pițurcă a

Era aici locul de adunare al muncitorilor din Capitală...

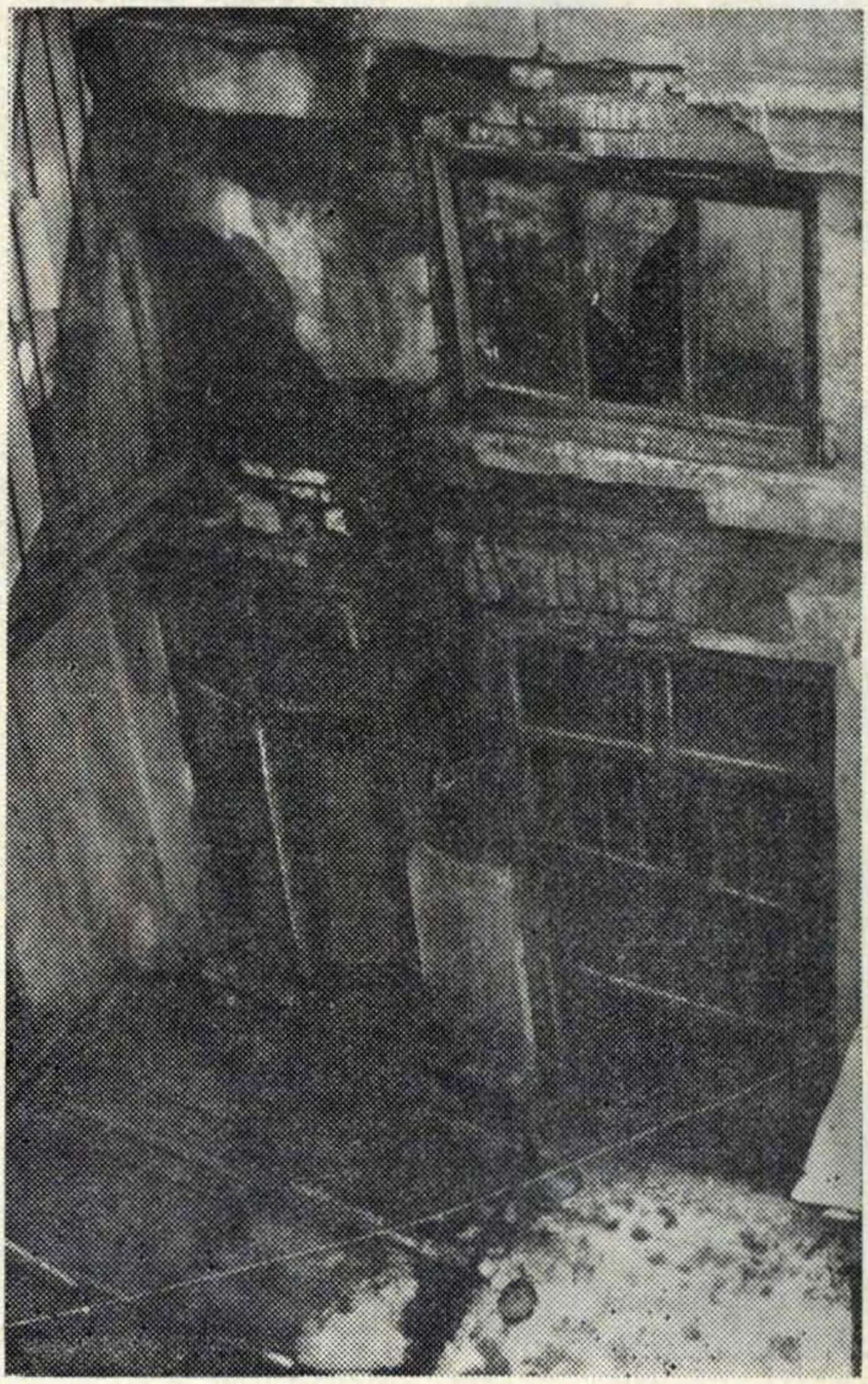

Niță I. Pițurcă

găsit „soluții" proprii grelelor probleme economice. Lichidarea sărăciei? Nimic mai simplu: să se facă o mașină care... să tipărească încontinuu bancnote. Oamenii să fie întrebați, fiecare cît le trebuie. Măi, tu, nea Mitică... cîți copii ai? De cîți bani ai nevoie pe zi? Atît... Poftim! Și, astfel, toți oamenii vor avea bani pentru cele necesare...

După ce Pițurcă și-a expus curioasa sa teorie asupra monedei, Ioan Nădejde a spus:

— De altfel, prietenul Pițurcă nu este singurul care să emită asemenea teorii. Aceleași teorii au fost expuse și de filozoful Tolstoi...

Într-o odăiță funcționa biblioteca. Se aflau acolo de vînzare și de citit, pe o bancă în sală, multe broșuri: *Chestia socială*, de Amicis, *Scrisori către țărani*, de C. Mille, *Ce vor socialiștii români?*, *Apanajul prințului Ferdinand*, *Mediul social ca factor patologic*, de dr. Ștefan Stîncă, *Chestia lucrătorilor și a femeilor de-acuma*, de Clara Zetkin, în traducerea Sofiei Nădejde etc. Se mai aflau ziare și reviste românești și străine, ca *Revista socială*, *Contemporanul*, *La Revue Socialiste*, *Le Socialiste*, *L'Action*, *La Revolte*, *Arbeiter Zeitung*, *Volks-Tribüne*, *Volksblatt*, *Freiheit*, *Der Arme*, *Teufel*. *Die Autonomie*, *Die Neue Zeit*, *Zar*, *Népszava*, *Free Russie*.

Clubul muncitorilor a organizat, în preajma congresului, un *Mare Bal Social* în folosul brutăriei cooperative. În cadrul balului a avut loc și o reprezentație teatrală cu subiect social: *Alegoria muncii* (tablou vivant). Corul clubului, dirijat de profesorul Athanase Alexandrescu, a executat mai multe cîntece socialiste. S-au spus monoloage, a cîntat muzica militară și națională.

În sala „Sotir" se țineau și cursuri de popularizare a științei. Adesea venea blîndul dr. Popescu, încărcat cu eprubete, retorte de sticlă și reactivi pentru cursurile sale de chimie, lecții ascultate cu un deosebit interes de un numeros auditoriu.

Martoră a unui important eveniment: crearea P.S.D.M.R.

Înainte de Congresul de constituire a P.S.D.M.R., sala „Sotir" a cunoscut o agitație deosebită. La 21 martie 1893, ziarul *Munca* arăta că „întrunirea ținută sîmbătă seara la *Clubul muncitorilor* a fost numeroasă. Prietenul C. Dobrogeanu-Gherea a propus să se aleagă membrii care vor reprezenta Clubul muncitorilor din București la *Congresul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor*. Prietenul C. Mille a arătat în cîteva cuvinte însemnătatea acestui congres. Au fost aleși din partea clubului prietenii C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, Al. Ionescu, Al. Georgescu, I. T. Banghereanu, G. Lambru, Dulceanu, Pițurcă, Constantinescu, I. Tabacovici, Riside, M. Legat, Panaitescu, Mustață Albă, C. Ionescu-Sitaru și prietena Cornelia Morțun". Din comitetul care urma să se ocupe de organizarea serbării de 1 Mai 1893 făceau parte și G. Simionescu, Nae Radu, Voicu N. Nicolae, Ioseph Schneidl, Nicolae Bădulescu, Mihalache Ionescu, Hoffman, N. I. Aceteleanu, Petre Iacovescu.

În ziarul *Munca* din 28 martie 1893, într-un anunț apărut cu literă bloc, în pagina întîia, se aducea la cunoștința delegaților că prima ședință a Congresului de constituire a P.S.D.M.R. avea să se țină în dimineața zilei de 31 martie 1893, la ora 9, precizîndu-se totodată că „ședințele congresului vor fi private și se vor ține în localul Clubului muncitorilor, 26 bis, Piața Amzei".

Astfel, „Sotirului" i-a fost dat să intre în istorie ca lăcașul care a adăpostit primul congres al primului

Răsfățatul Tony

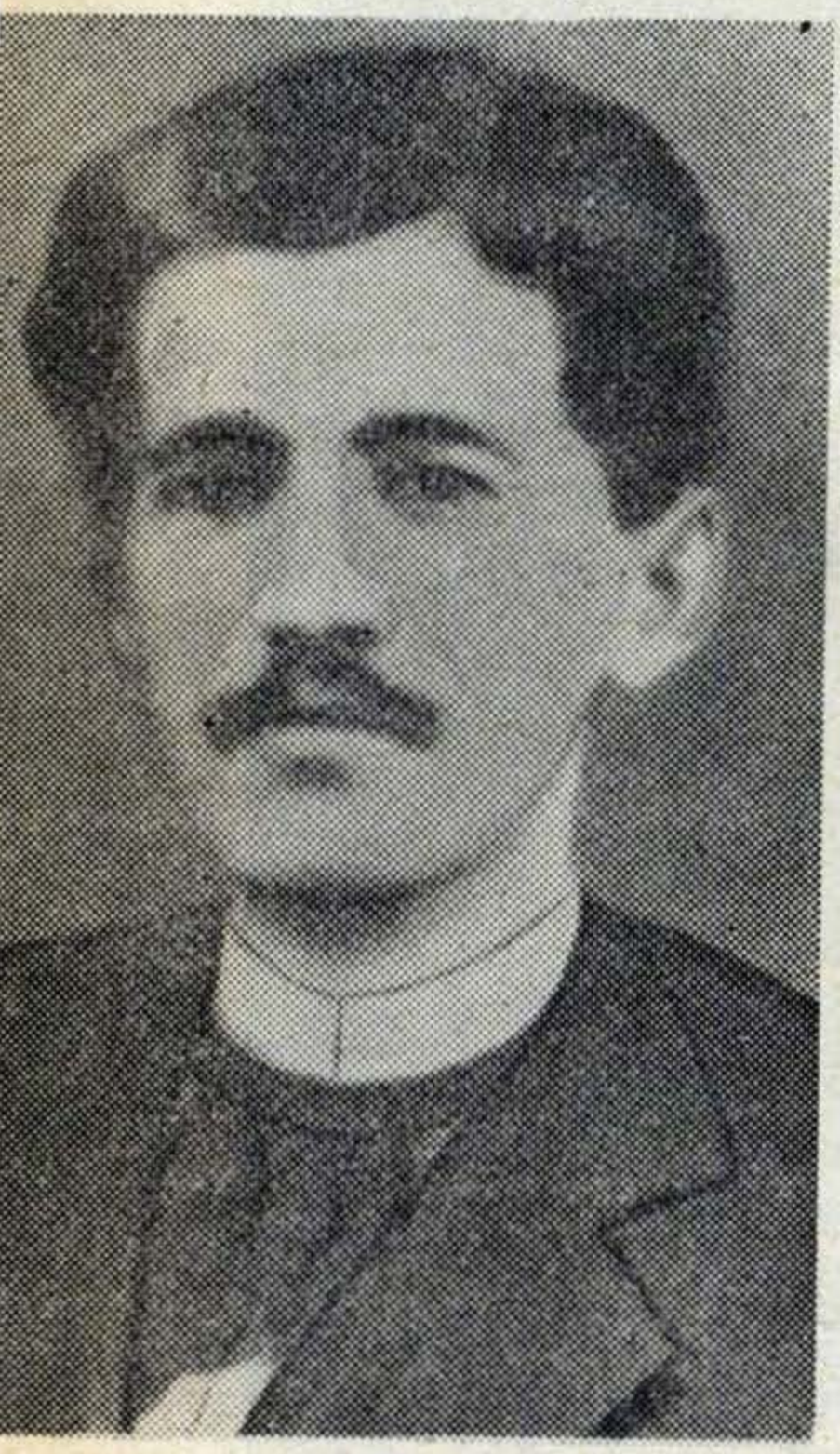

partid al muncitorilor din România. Acesta a fost, neîndoielnic, apogeul gloriei sale. Mișcarea socialistă va lua în perioada următoare un asemenea avînt încît vor trebui căutate alte sedii, mai corespunzătoare. Dar muncitorii n-au uitat niciodată „Sotirul". Numele acesta evoca o epocă — cu meritele ei și cu scăderile inerente creșterii... Cine își poate uita vreodată copilăria și tinerețea ?

Cînd vorbea Tony...

„Sotirul" n-a fost însă părăsit dintr-odată. După congres, în aprilie, gazeta *Munca* dădea amănunte despre „întrunirea ținută sîmbăta trecută la Clubul muncitorilor [care] a fost din cele mai impunătoare. Mulțimea staționa pînă afară în stradă". Cu acest prilej au vorbit V. G. Morțun, C. Mille, Anton Bacalbașa. La aceeași adunare au fost aleși în Comitetul Executiv al clubului : Anton Bacalbașa, ziarist, Al. Georgescu, lucrător tipograf, și Gr. Panaitescu, avocat.

Și înaintea primului Congres al P.S.D.M.R., și în perioada următoare, în activitatea sălii „Sotir" un loc important îl ocupau conferințele. În luna ianuarie 1893 erau programați : pe ziua de 8, Ioan Nădejde — subiect rezervat ; pe ziua de 15, Al. G. Radovici — „Despre simțul moral" ; V. G. Morțun a vorbit despre „Constituția și parlamentul român". Urmau : Gherea, C. Mille, Sofia Nădejde, Hasan (H. Sanielevici), I. Teodorescu. Înainte de congres, Niță I. Pițurcă a vorbit la sala „Sotir" despre religie și despre rolul femeii în mișcarea socială. Vorbirea lui era simplă, pitorească, mult gustată de auditoriu.

Și muncitorii veneau. Umpleau sala. Ba unii stăteau și pe-afară, cu gîturile întinse, cu urechile făcute pîlnie. La scurte intervale izbucneau rîsete zgomotoase. Anton Bacalbașa, răsfățatul „Tony", asemănător la figură și la vorbă cu Ferdinand Lassalle, era deliciul ședințelor din sala „Sotir". Din cînd în cînd, oratorul trebuia să se oprească din pricina rîsetelor zgomotoase ale celor prezenți. Se întîmplau și scene amuzante. La un moment dat s-a observat că, după ce cascadele de rîs ale sălii se potoleau și Tony se pregătea să-și reia cuvîntarea, din fundul sălii răsuna, izolat și întîrziat, un hohot. Curînd, Tony s-a lămurit : printre ascultători se afla unul „fudul de urechi". Pînă afla de la vreunul din vecini ce-a spus oratorul, ceilalți se săturaseră deja de rîs. Omul nu se putea însă stăpîni și-i dădea drumul, solo... Tony a găsit remediul pentru a nu mai fi întrerupt : după ce întreaga sală se potolea, mai aștepta, răbdător, într-o liniște plină de așteptări amuzante, hohotele în cascade ale întîrziatului, apoi, calm, își relua cuvîntarea...

Adesea Tony, lipsit de un adăpost permanent, dormea pe masa din redacție, atunci cînd nu-l tenta mai mult vreo bancă din Cișmigiu. Într-o seară, fuseseră convocate la „Sotir" membrele unei societăți de ajutor reciproc — un fel de asociație de femei bătrîne — al căror casier deturnase niște fonduri, ca să-și clădească o casă. Așa se spunea. Cîteva „prietene" entuziaste au crezut de cuviință să aducă pe aceste nemulțumite la club.

Sala „Sotir" era plină, dar oratorul nu venise. Atunci, o bătrînă gureșă, baba Zinca — care-și agonisea cele necesare traiului cărînd apă cu donița prin mahala — știind că Tony trăgea un somn pe masa redacției, l-a zgîlțîit și l-a trezit, povestindu-i „cazul" și înduplecîndu-l să vină în sală si să vorbească femeilor. Tony și-a dat cu puțină apă pe față, a intrat în sală, s-a suit la tribună și a spus următoarele la adresa defraudatorului :

„Casa care și-a înălțat-o e închegată cu lacrimile voastre. Cărămizile ce a așezat el acolo se vor surpa peste dînsul, dacă nu vi se va face dreptate".

Asistența a izbucnit în hohote de plîns. Baba Zinca s-a repezit la tribună și l-a pupat zgomotos pe Tony pe amîndoi obrajii, pe cînd lumea, care începuse să rîdă, aplauda cu frenezie...

Altădată, la o întrunire de protest ținută în sala „Sotir" împotriva condamnării la muncă silnică a unui soldat cu numele de Cojocaru, Anton Bacalbașa a povestit o întîmplare din vremea cînd făcea militărie și avea gradul de sergent. Un soldat, amărît de traiul greu în armata din acea vreme, se aruncase de la al treilea etaj al cazărmii și murise. Aflînd de acest accident mortal, locotenentul Constantinescu venise și înjurase în front pe toți sergenții din companie pentru că nu i se dăduse la vreme raportul despre moartea soldatului. Sergentul Bacalbașa ieșise din front, cu arma la umăr, și-l întrebase :

— Mă rog, să trăiți, don'-locotenent, cînd ați înjurat pe toți sergenții din companie m-ați înjurat și pe mine ?

Locotenentul, după mai multe amenințări și ordine zadarnice de a se întoarce la loc, îi răspunsese : *da.*

Sergentul Anton Bacalbașa îi trăsese atunci ofițerului două palme. Caz mai mult decît grav...

Nici vorbă că, după această întîmplare, sergentul Bacalbașa fusese dat în judecată, dar cînd se ceruseră martori *toată compania declarase că nu știa, nu văzuse...* Din pricina lipsei de martori, sergentul Bacalbașa fusese condamnat numai la degradare în front, care, de altminteri, nu-i făcuse nici cald, nici rece...

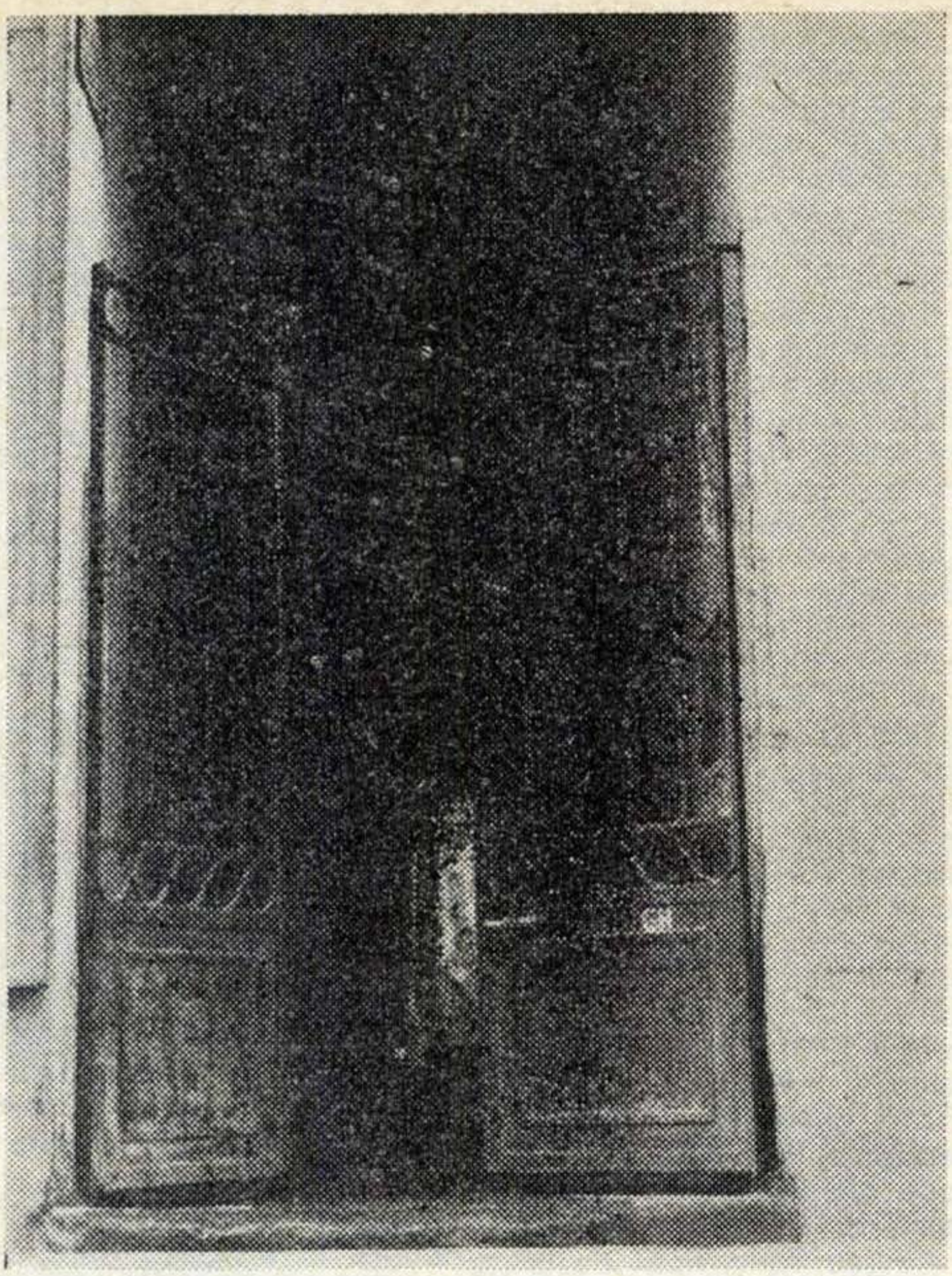

Cînd sala devenea neîncăpătoare, muncitorii ascultau pe oratori din acest gang

Omagiu

Evocăm cu adîncă emoție modesta sală „Sotir", în care, acum șaptezeci și cinci de ani, s-a plămădit partidul muncitorilor, cel mai înaintat partid din acea vreme. În sala „Sotir" veneau muncitori, după o zi de muncă în condiții grele, și, așa obosiți cum erau, căutau să descifreze, din slova scrisă și vorbită a cărturarilor, învățăminte cu privire la soarta lor. Acolo, în sala cea modestă, veneau intelectuali cu idei înaintate, bucuroși să contribuie la luminarea poporului muncitor, bucuroși să lupte alături de oamenii muncii.

În sala „Sotir" s-a ținut primul congres al partidului muncitorilor care preluase steagul de luptă al revoluționarilor democrați de la 1848, steag purtat cu eroism de alți luptători pentru libertate și dreptate socială, pentru unitatea națională și independența țării.

Sala „Sotir" reprezintă un moment însemnat în lupta grea a poporului nostru pentru o viață fericită. Omagiul nostru îl încrustăm cu recunoștința față de înaintașii care au luptat pentru socialism, astăzi în plină înfăptuire, sub conducerea glorioasă a Partidului Comunist Român.

E duminică dimineață. Un ger de crapă pietrele. Mă aflu în strada Piața Amzei nr. 26. Uite, aici e gangul. În dreapta — o florărie ; în stînga — un magazin de geamuri al unei cooperative. Intru în gang : pereții sînt jupuiți, înnegriți. În fund, în fața mea — sala „Sotir", bătrînă, tare bătrînă, cu răni multe... În loc de ușă — zăbrele ; înăuntru — multe lăzi cu geamuri ; lîngă zăbrele — cîteva găini beau apă dintr-o strachină... E colbul nepăsării cîtorva, nu al timpului și nici al celor multi !

Mă cuprinde emoția : vasăzică, aici a fost !

De ce nu există măcar o placă ?

Și I. L. Caragiale a conferențiat la „Sotir". E-adevărat că marele nostru scriitor satiric se supărase pe Ioan Nădejde pentru faptul că hotărîse ca lucrările congresului din martie 1893 să fie *private*, adică să se țină cu ușile închise. Se supărase Caragiale și-și manifestase această supărare în *Moftul român*. Dar nu se supărase pe clasa muncitoare și pe clubul ei. În mai 1893, I. L. Caragiale a vorbit în sala „Sotir" despre „Prostie și inteligență". „Cine-i prost ?" — se întrebă conferențiarul. Și răspunse : „Un profesor universitar care-ți predă un curs de logică veche de care rîd și copiii dă dovadă că-i prost, pe cînd un sătean care-ți dă un răspuns simplu, dar nimerit, e inteligent. Prostia ori inteligența atîrnă de conformația creierului nostru. Totuși, instrucția poate modifica mult prostia, însă nu instrucția așa cum se face astăzi. Azi numai un număr de privilegiați au de fapt dreptul la instrucție și de multe ori acești privilegiați nu au aptitudini de a-și modifica prostia din naștere. De aceea, profesorul nostru de universitate, care ar fi trebuit să taie lemne, ocupă locul pe care l-ar fi ținut mult mai bine țăranul cuminte, cînd ar fi avut instrucție". Și marele Caragiale a conchis : „Instrucția ar trebui pusă la îndemîna tuturora, pentru că ai mai mulți sorți de a găsi buni conducători ai societății dintr-un număr mai mare de oameni culti decît dintr-un cerc restrîns".

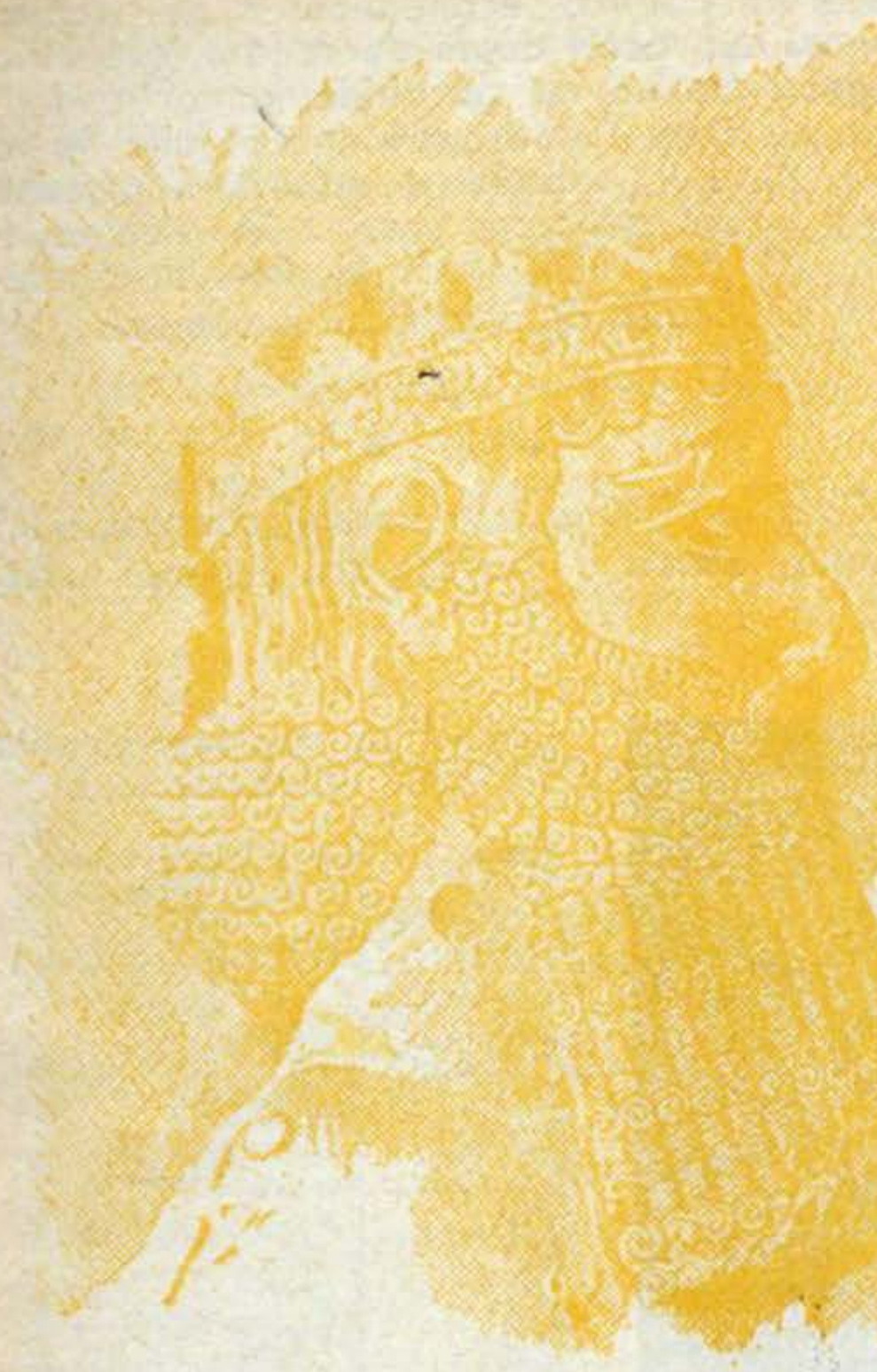

EXPEDIȚIA LUI DARIUS LA NORDUL DUNĂRII

PETRE ALEXANDRESCU

Una dintre întrebările la care istoriografia încearcă să răspundă și astăzi este aceea privind marea expediție a regelui perșilor, Darius I, organizată în jurul anului 514 î.e.n. împotriva sciților. Care a fost scopul acestei campanii duse de marele rege atît de departe de granițele țării sale și care au fost repercusiunile ei imediate ?

Este drept că încă de la cucerirea regatului Lydiei, din vestul Asiei Minore, de către Cyrus, Persia a trebuit să-și pună problema relațiilor ei cu Europa. Datorită însăși configurației sale geografice, stăpînirea Platoului Anatolian fără litoralul său apusean, îndreptat către Marea Egee, le apărea despoților persani de neconceput, dar cucerirea acestei coaste implica contactul cu insulele grecești și participarea la politica încîlcită a Peninsulei Balcanice și a coastelor Mării Negre. Dîndu-și seama de aceste necesități, perșii au pus stăpînire, imediat după subjugarea Podișului Anatolian, pe litoralul apusean al Asiei Mici și pe insulele vecine. Cu aceeași mișcare, ei au pășit dincolo de Strîmtori, în Europa, supunînd malul apusean al Mării Marmara. În acest fel, încă înainte de 517, Persia devenea cea mai mare putere din bazinul egeean.

În anul 514 î.e.n., Darius dezlănțuie marea acțiune în Europa împotriva sciților. Se pune întrebarea : ce l-a determinat ca, în conjunctura momentului, să nu hotărască imediat cucerirea Greciei, ci să considere mai oportună o incursiune în nord, dincolo de Dunăre ?

Recurgînd la analogii din istoria mai nouă, ca, de pildă, campania demonstrativă a lui Alexandru cel Mare în nordul Dunării, întreprinsă cu scopul de a asigura liniștea în aceste regiuni în vederea atacului asupra Greciei, sau politica sultanilor otomani de a cuceri nordul Balcanilor înainte de a încerca atacul definitiv asupra Bizanțului, unii istorici explică expediția din Scitia ca o acțiune cu scop strategic, menită să asigure spatele în timpul războiului împotriva Greciei, deja decis la acea dată.

O asemenea ipoteză, deși atrăgătoare, nu este pe deplin în concordanță cu faptele. Raportul dintre campania la nord de Dunăre și atacul asupra Greciei — poate existent — nu trebuie înțeles în sensul că primul a fost conceput și executat în funcție de cel de-al doilea. Aceasta datorită, în primul rînd, faptului că între cele două campanii au trecut 22 de ani, ceea

ce practic anula efectul pe care regele ar fi trebuit să conteze. În al doilea rînd, felul în care a decurs atacul asupra Greciei și înfrîngerea în primul război medic dovedesc că nici în anul 490 Darius, care subaprecia valoarea forțelor elene, nu va urmări cucerirea propriu-zisă a Eladei, ci doar pedepsirea ei pentru participarea la răscoala orașelor grecești aflate sub perși. De aceea, ipoteza după care subjugarea Greciei ar fi fost concepută în cadrul unui plan mai vast, executat în două faze, nu este justificată pe deplin de mersul evenimentelor. Campania perșilor trebuie mai degrabă considerată ca o acțiune de sine stătătoare în cadrul politicii persane de expansiune către nord-est.

Darius, supranumit de greci „regele negustor", era preocupat de activizarea și extinderea schimburilor comerciale pe spații cît mai întinse. Or, bogăția orașelor grecești din Asia Mică și din Tracia, în parte și a altor regiuni ale imperiului său, depindea în mare măsură de securitatea legăturilor cu regiunile din jurul Mării Negre. Pe de altă parte, pe harta economică a vremii, bazinul pontic grupa importante drumuri comerciale, pe care se întîlneau mărfurile din Mediterana cu cele din Asia Centrală și din nordul Europei. Controlul bazinului pontic reprezenta deci un complement necesar în politica economică a lui Darius. Privită sub acest unghi de vedere, expediția regelui persan nu constituia numai o acțiune cu scop limitat strategic; țelul ei a fost, desigur, extinderea autorității persane de-a lungul malurilor pontice în vederea înglobării bazinului Mării Negre în ansamblul economic al imperiului universal.

* * *

Ca și problema caracterului campaniei lui Darius, aceea a desfășurării și, mai ales, aceea a rezultatului ei sînt încă neclare. Cea mai mare dificultate o constituie natura tradiției istorice grecești, singura care a păstrat consemnări asupra acestui eveniment. Istoricii greci din antichitate nu pot fi utilizați cu deplină încredere, deoarece relatările lor sînt părtinitoare. Astfel, scrierile lui Herodot, principalul izvor istoric, înfățișează tendențios faptele fie datorită informațiilor inexacte pe care istoricul le-a avut la dispoziție, fie din pricina punctului de vedere pe care acesta l-a adoptat în judecarea conflictului greco-persan. Din aceste motive, povestirea campaniei scitice a lui Darius, din cartea a IV-a a **Istoriilor** sale, este încărcată de numeroase date neverosimile. De pildă, este greu de acceptat

Placă de aur reprezentînd doi războinici sciți

←

*

→

Scenă de vînătoare de pe un sigiliu cu inscripția lui Darius I

itinerarul, de-a dreptul fantastic, al armatei persane în stepele din nordul Mării Negre pînă la Volga în urmărirea sciților și întoarcerea ei prin ținuturile unor populații pe jumătate legendare. Exegeza modernă a dovedit că Darius, după ce a trecut Dunărea (probabil pe unul dintre vadurile din nordul Dobrogei) nu a avansat mai departe de teritoriul de la nord de gurile Dunării.

Din povestirea lui Herodot se desprinde ideea că expediția persană s-a soldat cu un eșec ; sciții, retrăgîndu-se mereu din fața in-

Herodot descrie foarte sumar drumul de întoarcere al lui Darius de la Dunăre. Există însă unele texte din scrierile aceluiași istoric în care se arată că întoarcerea regelui nu a fost prea liniștită. Așa, de pildă, către sfîrșitul povestirii campaniei din nordul Dunării se găsește următoarea anecdotă : Darius a hotărît retragerea către fluviu, la sfatul unuia dintre generalii săi, „iar pe cei bolnavi dintre soldați și pe cei de care se putea dispensa — scrie Herodot — cît și toți mă-

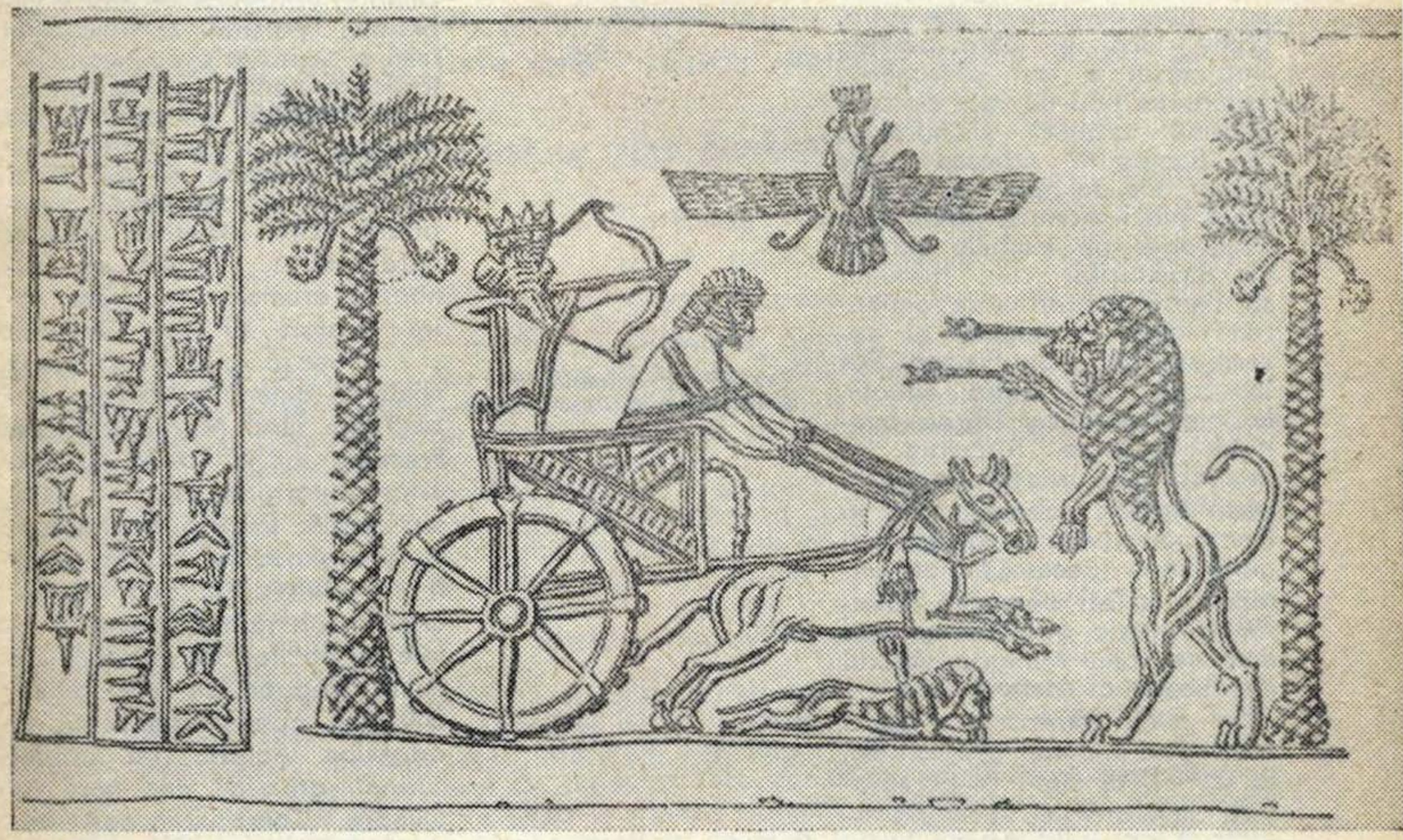

vadatorului — o tactică rămasă clasică — nu i-au oferit ocazia unei bătălii organizate. Însă, după cum am mai arătat, povestirea lui Herodot și concluzia pe care o sugerează se cer verificate. Ele reflectă atitudinea antipersană a unui grec care scria nu la mult timp după războaiele medice.

Cunoașterea rezultatului expediției lui Darius interesează în cel mai înalt grad istoria generală de la sfîrșitul veacului al VI-lea î.e.n. De aceea, vom încerca să controlăm afirmațiile lui Herodot urmînd, pe cît ne va fi posibil, o linie de cercetare independentă. Și anume vom căuta să desprindem semnificația unor fapte disparate, care s-au petrecut concomitent sau imediat după expediție și direct în legătură cu aceasta.

garii, legați unul de celălalt, i-a părăsit acolo în tabără ; rostul părăsirii măgarilor și a oștenilor slăbiți era ca măgarii să zbiere, cît despre oameni, ei erau părăsiți din pricina slăbiciunii lor". Înșelați de răgetele măgarilor, cei din tabără, ca și sciții care îi pîndeau de departe, nu și-au dat seama de șiretlicul regelui decît la ivirea zorilor, cînd armata persană era deja departe.

Caracterul acestei istorioare dovedește că ea a fost inserată probabil în povestire nu atît cu intenția de a adăuga încă un fapt defavorabil expediției, cît mai degrabă datorită laturii ei anecdotice și amuzante. Ca atare, ea poate fi mai puțin suspectată de parțialitate decît alte

părți ale povestirii. Interesul pe care pasajul îl prezintă din punctul nostru de vedere stă în faptul că în timpul retragerii s-a ordonat părăsirea tuturor măgarilor. Abandonarea animalelor de transport și, desigur, a unei importante părți din bagaje este, totuși, o hotărîre care nu se ia decît în împrejurări grave.

Există însă unele indicii mai substanțiale care trebuie relevate. În timpul în care Darius se găsea la nord de Dunăre, cîteva dintre orașele grecești prin care marele rege trecuse s-au răsculat. Printre acestea se găsea și puternica cetate a Bizanțului. Mișcările s-au întins apoi la mai multe orașe grecești de pe malurile Mării Marmara. Primul lucru pe care acestea l-au făcut a fost distrugerea faimosului pod de vase pe care iscusitul arhitect Mandrokles din Samos îl ridicase peste Bosfor. Ele au năruit apoi cele două plăci monumentale, puse de Darius pe ambele maluri ale Strîmtorilor care trebuiau să fixeze pentru vecie amintirea marelui eveniment al trecerii regelui către Europa. Pus în fața unei atare situații, la întoarcerea sa, Darius ocolește regiunile răsculate și, în loc să treacă în Asia peste Bosfor, coboară pînă în Dardanele, unde se găsea singurul oraș grecesc rămas credincios cauzei persane : Chersonesul tracic, guvernat la acea dată de abilul Miltiade, viitorul conducător al Atenei.

Se pune întrebarea : ce a determinat cetățile grecești ca, la scurt timp după ce acceptaseră suveranitatea persană — primind să participe la expediția lui Darius —, să adopte o atitudine opusă, răzvrătindu-se ? Credem că răspunsul stă în faptul că aceste orașe fuseseră informate, poate chiar de propriile escadre navale, de situația nefavorabilă creată perșilor peste Dunăre. Deceptionate în năzuințele lor mercantile și profitînd de acel moment de slăbiciune al perșilor, cetățile grecești au hotărît, probabil, să se desolidarizeze de interesele acestora și au încercat să-și recapete libertatea. Asemenea evenimente, fără îndoială, nu puteau avea loc decît într-o atmosferă de insucces al expediției transdanubiene.

Toate acestea converg în a dovedi că acțiunea regelui Darius nu reușise. De aceea, întorcîndu-ne la afirmațiile lui Herodot și ale întregii tradiții istorice grecești, trebuie să recunoaștem că, în ciuda atitudinii ostile față de aceste evenimente, ele sînt în esență exacte. Fără a fi sfîrșit printr-un dezastru, această acțiune a însemnat totuși o înfrîngere. Nu se poate preciza în ce a constat această înfrîngere, deoarece desfășurarea operațiilor militare nu este suficient de bine cunoscută. Ea a dat însă curaj cetăților-cheie din Bosfor să încerce recîștigarea libertății lor pierdute. Represiunea persană, promptă, a restabilit însă liniștea la această margine de imperiu.

Capitel de coloană din palatul de la Persepolis

Podoabă de harnașament scitică

Înainte de a încheia trebuie să arătăm că expediția peste Dunăre, episodică în istoria imperiului persan, a declanșat însă o serie de evenimente hotărîtoare pentru istoria balcanică. Profitînd de perturbările produse de uriașa defilare a armatei persane și de golul lăsat prin retragerea ei precipitată, sciții, locuitorii stepelor nord-pontice, învață să cunoască drumul care ducea către Bosfor. Ei trec Dunărea și efectuează raiduri care ajung chiar să amenințe orașele grecești din jurul Mării Marmara. Prezența lor în Tracia va lăsa urme importante, deși nu va fi de durată. Căci o altă consecință a expediției lui Darius va fi constituirea, în anii imediat următori, a primei formații statale a tracilor de la nord de munții Rodope. În jurul anului 500 î.e.n. apare statul tracic al odrysilor. Acesta și-a stabilit curînd granița de nord pe Dunăre. Constituirea noii formații politice a însemnat impunerea acestui fluviu ca hotar recunoscut. În același timp, o dată cu lichidarea aproape fără urme a grupurilor scitice care începuseră să se strecoare către sud, tînărul regat oprește expansiunea sciților în direcția Peninsulei Balcanice.

În orice caz, perioada care a existat între retragerea lui Darius și constituirea regatului odrys nu a fost de loc calmă. Orașele grecești de pe coasta apuseană a Mării Negre au trecut prin încercări grele. Săpăturile efectuate la Histria, de pildă, au arătat că în această vreme orașul a fost grav distrus și incendiat. Dar liniștea s-a restabilit curînd și vremurile care vor veni vor fi dintre cele mai prospere pe care le-a cunoscut acest colț al Europei.

HARRY SEBOLD

și cei peste 30 de spioni naziști

ION PĂCURARU

La 30 iulie 1941, 31 de agenţi ai Abwehrului în Statele Unite au fost arestaţi de F.B.I. Printre ei se numărau cîţiva dintre cei mai capabili spioni ai amiralului Canaris, şeful Abwehrului.

Studiind preocupat lista celor căzuţi, amiralul spuse unuia dintre adjuncţii săi, Lahousen :

— Să se prezinte imediat la mine Ranken.

UN AMERICAN... „PATRIOT" GERMAN

Dr. Ranken, care activase mulți ani în S.U.A. ca om de afaceri, locuia la Hamburg, unde Abwehrul avea un birou de îndrumare a spionajului german în America

Agentul principal al lui Ranken în Statele Unite, Frederick Joubert Duquesne, comunica cu el prin intermediul salariaților companiilor de navigație „Hamburg-Amerika Linie" și „Norddeutscher Lloyd" : un ofițer special desemnat pe fiecare vas se prezenta cu rapoartele la dr. Ranken.

Într-una din zile, pe lîngă raportul scris pe foiță, ofițerul respectiv puse pe masa lui Ranken și un obiect. Era modelul în miniatură al unei elice de avion. Ofițerul povesti că în urmă cu cîteva săptămîni, într-un bar din New York frecventat de marinarii germani și de americanii de origine germană, făcuse cunoștință cu un german-american mai în vîrstă — Fritz Soehn, căruia toată lumea îi spunea Papa. Declarînd că vrea să-și servească patria, el predase ofițerului modelul de elice, care provenea din Fabrica „Norden", unde lucra.

Nici Ranken, nici specialiștii aviației naziste care făcură expertiza tehnică nu descoperiră nimic deosebit în modelul primit. Ranken hotărî totuși să păstreze legătura cu Soehn, în speranța unor informații mai importante.

Prin Fritz Soehn, ofițerul de legătură făcu cunoștință cu încă un german-american, cu numele de Paul, care lucra în aceeași fabrică, fiind controlor-șef al conveierului. Cele două pachete cu planuri predate de el și prezentate ca fiind foarte valoroase se dovediră neinteresante. Dar presupunerea că Paul umbla după bani nu se confirmă, deoarece el nu ceru nici o răsplată pentru serviciul adus. Cu ocazia unei călătorii în America, Ranken făcu personal cunoștință cu Fritz Soehn, care i-l prezentă pe Paul, pe numele lui adevărat Hermann Lang.

Ranken află că Fabrica „Norden" lucrează la un aparat de ochire pentru bombardierele americane. Lang îi predă încă două pachețele, care conțineau alte ansambluri ale mecanismului.

— Vreau ca aparatul de ochire să fie al Germaniei ! spuse el pe un ton hotărît. Ceea ce fac, fac pentru patria mea. Degeaba mi-ați da bani, i-aș arunca.

Ranken îi strînse mîna, mulțumindu-i solemn. A doua zi, Lang îi predă restul de planuri.

Ajunse în Germania, acestea fură studiate de cei mai competenți specialiști, care confirmară că Hermann Lang spusese adevărul : aparatul de ochire era fără pereche în tehnica militară.

Era în vara anului 1938. Tehnicienii din Luftwaffe asamblară prototipul, și Canaris hotărî să-l controleze cu Lang. Spionul voluntar primi o invitație să-și petreacă concediul în Reich, împreună cu soția lui. A doua zi după sosirea la Berlin, Lang verifică prototipul și se declară mulțumit.

Abwehrul îi oferi să rămînă în Germania, unde urma să primească un serviciu foarte bun sau, dacă nu dorea să lucreze, o rentă viageră ridicată. Dar Lang preferă să se reîntoarcă în America, spunînd că acolo îl poate servi mai bine pe führer.

RECRUTAREA UNUI NOU AGENT

La cîtăva vreme după aceea, secția a III-a a Abwehrului îl înștiință pe Ranken de prezența în Reich a unui german-american care i-ar putea fi de folos. Harry Sebold, inginer la „Consolidated Aircraft Company" din San Diego (California) își petrecea concediul, în vara anului 1939, în Germania. Avînd neplăceri cu viza, fusese îndrumat către secția a III-a a Abwehrului, unde se declarase adept al nazismului și dăduse de înțeles că, întors în America, ar face cu plăcere unele servicii Reichului.

Pe baza indicațiilor lui Ranken, Sebold își prelungi pașaportul și mai rămase cîtva timp în Germania, unde fu instruit ca agent radio. Înapoiat la New York în ultimele zile ale lunii ianuarie 1940, el deschise, conform indicațiilor primite, un birou tehnic care să-i mascheze adevărata activitate. Totodată el luă contact cu Duquesne, prin care făcu cunoștință și cu ceilalți agenți ai Abwehrului.

În acest timp, un bombardier german echipat cu aparatul de ochire copiat după planurile lui Lang fu doborît de englezi. Știind că aceștia vor comunica la Washington descrierea aparatului și că F.B.I. va căuta la Fabrica „Norden" pe trădător, Canaris hotărî ca Lang să părăsească urgent S.U.A. și să se întoarcă în Germania, prin America de Sud, cu banii puși la dispoziție de consulatul hitlerist din New York.

Ranken transmise această dispoziție prin Sebold, care-l înștiință pe Lang să se prezinte la 7 aprilie 1940 la biroul său tehnic din strada 42.

După ce-l informă că este omul Abwehrului, Sebold îi propuse lui Lang să fure planurile aparatului de ochire. Uluit, Lang îi povesti cum transmisese copiile planurilor în Germania și cum explicase personal la Berlin specialiștilor procedeele de fabricare în serie a aparatului.

Sebold își ceru scuze pentru neinformare și trecu la alt subiect. După plecarea lui Lang, din spatele paravanului care despărțea camera în două se iviră doi bărbați. Erau agenți ai F.B.I., ca și Sebold. Grație lui se cunoșteau acum numele a peste 30 de spioni germani care lucrau în S.U.A.

Arestarea lor avu loc în zorii zilei de 30 iulie 1941. La 2 septembrie, în fața Tribunalului din Brooklin începu procesul. Lang și ceilalți spioni negară totul, dar acuzarea avea un martor care le dovedea vinovăția — pe Sebold. Ranken, care omisese să verifice identitatea lui, fu nevoit să-și părăsească postul comod de la Hamburg și nimeri pe temutul front din răsărit.

ȘCOALA DIVERSIONIȘTILOR

Trecură săptămîni și luni, dar Canaris nu reuși să-și reorganizeze agentura din S.U.A. Amiralul fu chemat la Marele cartier general al führerului, împreună cu Lahousen. Pe un ton foarte calm, Hitler îi ceru să se organizeze fără întîrziere acțiuni de sabotaj împotriva industriei de război americane.

Întorși la Berlin, Canaris și Lahousen ajunseră la concluzia ca sabotajele să se execute de grupe de diversioniști formate din germani-americani înapoiați în Germania înainte de război. Sarcina de organizare o primi căpitanul Astor, căruia amiralitatea îi puse la dispoziție cîteva submarine pentru a transporta pe agenții Abwehrului pe coasta S.U.A. În ceea ce privește obiectivul acțiunii, naziștii își dădură seama că punctul nevralgic al industriei americane de armament este capacitatea limitată a producției de aluminiu. Diversioniștii urmau să producă sabotaje în întreprinderile producătoare de aluminiu.

Astor îl cunoscu și pe Kappe, locotenent de rezervă al Wehrmachtului, despre care la secția externă a partidului nazist exista o părere foarte bună. Kappe se reîntorsese cu puțin înainte de începerea războiului din S.U.A., unde, afirma el, o serie de oameni îi împărtășeau sentimentele și vor fi gata să colaboreze cu diversioniștii.

La două săptămîni după aceea, Kappe instruia zece voluntari în castelul de la Quensee și în parcul din jurul lui. Elevii săi învățară cum se manipulează explozibilul, cum se luptă cu adversarul, care sînt regulile de bază ale conspirativității. Fiecare dintre ei locuia într-o încăpere separată, în care un difuzor transmitea cele mai noi șlagăre americane. Consumau mîncăruri americane, beau whisky și mestecau gumă. Pe harta S.U.A. li se indicară obiectivele pe care trebuiau să le distrugă.

După trei săptămîni se ținu „festivitatea de închidere" a școlii de sabotaj. În ultimul moment, din cei zece voluntari, doi renunțară. Ei fură încorporați și trimiși pe frontul de est, de unde nu se mai întoarseră.

Urmară cîteva zile liniștite la Berlin, unde agenții primiră bani de buzunar ca să se distreze. Ei nu bănuiau că se aflau sub permanentă observație pentru a se vedea în ce măsură păstrau secretul și se dovedeau oameni de încredere. După expirarea concediului se adunară la un sediu în care, în cîteva zile, fură echipați cu

cele necesare misiunii lor. Îmbrăcămintea era făcută la Berlin, dar după reviste de modă americane. În căptușeala hainei li se cusură cîte 3 500 de dolari. Își luară în primire actele și-și învățară datele personale, respectiv biografia pe care le-o confecționase Abwehrul. Doi dintre ei, numiți conducători de grup, primiră și cîte o batistă pe care erau trecute, cu cerneală invizibilă, numele și numărul de telefon al agenților din S.U.A. care reușiseră să scape de arestare.

Misiunea lor primi numele de cod „Acțiunea Pastorius", în cinstea lui Daniel Pastorius, primul președinte al Organizației germanilor emigrați în America.

PERIPEȚIILE CĂLĂTORIEI PE U. 202

În sfîrșit a sosit și ziua plecării. Primul grup se îmbarcă la 26 mai 1942 pe submarinul U.202 la Lorient, sub conducerea lui John Davis, pe numele adevărat George John Dasch. În vîrstă de 39 de ani, Dasch, de meserie chelner, emigrase în America în 1920 și lucrase în meseria sa la Washington. Obținuse cetățenia americană și în 1931 se însurase cu o americană, pe care însă o părăsise și se reîntorsese în Germania în 1941, puțin înainte de izbucnirea conflictului cu S.U.A. Intrase imediat în partidul nazist, abandonînd meseria de chelner și lucrînd în Ministerul de Externe nazist ca traducător.

În subordinea lui erau Peter Bürger, Heinrich Heink și Richard Kwirin, toți trei foști emigranți în S.U.A.

Înainte de a se îmbarca pe submarin, fiecare dintre ei primi o uniformă de marină : în eventualitatea că aveau să fie prinși la debarcare, puteau astfel să beneficieze de regimul prizonierilor de război.

Căpitanul Linder, comandantul submarinului, își salută călătorii cu un pahar de rachiu. U.202 ieși repede din port. Dar în apropiere de Terra Nova submarinul fu nevoit să se dea la fund : pe cer apăruseră două bombardiere inamice. Acestea lansară cîteva grenade subacvatice. Una dintre ele avarie prova submarinului și apa începu să se infiltreze. Cu chiu cu vai, vasul putu să-și continue cursa, dar cu viteză redusă.

Aceste peripeții zdruncinară oarecum nervii spionilor, care sufereau și de pe urma răului de mare. În sfîrșit, în noaptea de 14 iunie 1942, la ora 0,45, atinseră punctul ce le fusese stabilit în vecinătatea coastei. Căpitanul Linder constată cu satisfacție că timpul era favorabil : o ceață deasă acoperea marea și țărmul. Îmbrăcați în uniformă, agenții săriră în două bărci, echipamentul punîndu-l într-o a treia, fiecare condusă de un marinar.

Pe uscat materialul fu debarcat cu destulă dificultate, mai ales că marinarii se zoreau să ajungă cît mai repede la submarin, unde se știau mai în siguranță. Conform ordinelor primite, agenții trebuiau să dezbrace uniformele, pentru ca acestea să fie înapoiate pe bordul submarinului. Dar marinarii porniră fără a-și mai îndeplini această sarcină. Fu prima greșeală. Dar nu și ultima.

O COMPORTARE CIUDATĂ

Dasch își îngropă cel dintîi uniforma și, depărtîndu-se puțin de ceilalți, se duse spre o dună de nisip care se vedea la vreo sută de metri de locul debarcării. Acolo se întîlni cu un om îmbrăcat în uniformă bleumarin, cu cască albă. Într-o mînă avea o lanternă, iar în cealaltă ținea un pistol.

E greu de spus cine tremura mai tare la această întîlnire, americanul din paza de coastă a S.U.A. sau spionul nazist, abia debarcat.

Dasch reuși să-și vină repede în fire :

— Te rog să nu te ocupi de mine ! spuse el cu toată hotărîrea de care era capabil.

— Dar cine ești dumneata ? Pescar ? Te-ai rătăcit ? întrebă americanul, căruia nici prin cap nu-i trecea că poate avea de-a face cu un diversionist nazist.

— Nu te privește, răspunse Dasch. Să nu-ți pese de nimic, nu te agita din pricina acestei întîlniri. În curînd ai să auzi despre mine... de la Washington.

— Mă rog, cum doriți dv., zise respectuos omul despre care ulterior se află că-l chema Jack Cullen și-și puse revolverul în toc.

Dasch scoase o bancnotă de 100 de dolari și i-o întinse :

— Ia, e a dumitale ! Și acum te rog să te uiți bine la mine. Aș vrea să mă recunoști oricînd !

— Cum doriți, domnule.

Paznicul scăldă în lumina lanternei fața lui Dasch :

— Puteți fi sigur că o să vă recunosc oriunde și oricînd, declară el. Vă urez mult noroc.

Apoi făcu stînga împrejur și se topi în ceață.

La această scenă asistă, în parte, și Bűrger, care terminase cu echiparea și pornise în direcția în care dispăruse Dasch. Nu înțelegea de ce discută, atît de nestingherit, șeful grupului cu paznicul de coastă american. În cursul instructajului primiseră doar ordine categorice să ucidă orice persoană întîlnită la debarcare sau imediat după aceea.

După plecarea paznicului, Bűrger îl luă la rost pe Dasch :

— Ce-a fost asta, George ?

— Nu face zgomot ! Îți ordon să nu spui nici un cuvînt celorlalți membri ai grupului. Eu sînt comandantul și nu permit să te amesteci în treburile mele !

Bűrger, disciplinat, se întoarse împreună cu Dasch la țărm, unde ceilalți mai aveau de îngropat lăzile cu explozibil. Reușiră să ascundă totul, în afară de obiectele personale pe care aveau voie să le ia cu dînșii. Tocmai se pregăteau să pornească, îmbrăcați civil, cînd se auzi un foc de armă și licări lumina unui reflector.

— Ai văzut, ne-a trădat paznicul ! îi reproșă Bűrger lui Dasch.

Grupul reuși să se ascundă după un tufiș. Pe malul oceanului, în lumina reflectoarelor, americanii găsiră cîteva cutii de țigări aruncate, nasturi de uniformă căzuți etc., ceea ce însemna că pe țărm umblaseră persoane suspecte. Între timp ceața se ridică. Germanii constatară cu surprindere că nu departe de tufișul după care se ascundeau se zăreau ferestre și că în fața lor, pe un catarg, flutura drapelul american. Abwehrul greșise în indicarea punctului de debarcare : diversioniștii se aflau în apropiere de sediul pazei de coastă a S.U.A.

Spre norocul hitleriștilor, americanii renunțară la cercetări. Era ora două și jumătate. Spionii trebuiau să se grăbească dacă voiau să călătorească pe întuneric. După două ore de mers pe jos ajunseră la o gară. La ora 5 dimineața se urcară într-un tren, cîte doi în compartiment, în vagoane diferite, după ce-și dăduseră întîlnire a doua zi, la ora 12, în gara centrală din New York.

Dasch și Bűrger călătoreau împreună. Sosiră la New York după-masă și luară camere la etajul 17 al hotelului „Hilton". După cîteva ore de somn, Dasch trecu în camera lui Bűrger. Tovarășul său tocmai număra banii grupului. Dasch îi ordonă să-i predea lui toată suma — 90 500 de dolari.

A doua zi, Dasch se întîlni cu ceilalți doi membri ai grupului, care își găsiseră și ei camere. Dasch le făcu un mic instructaj și le ordonă ca la 17 iulie, ora 15, să se prezinte la hotelul „Hilton."

Spre marea lor surpriză, în ziua și la ora stabilită, camera de hotel a lui Dasch era închisă. Agenții ciocăniră la ușa alăturată, unde locuia Bűrger. Acesta îi întîmpină, disperat :

— Ați înnebunit ? Vă duceți la pieire ! Aștept din moment în moment să pice F.B.I. ! Am crezut că cel puțin voi n-o să nimeriți în cursa asta de șoareci.

Le povesti cum, cu o seară înainte, Dasch îl invitase să ia masa împreună. La sfîrșitul cinei, Dasch îi spusese : „Cum terminăm de mîncat, telefonez chiar din restaurant secției din New York a F.B.I. O să le spun că nu stau de vorbă decît cu Edgar Hoover, șeful F.B.I. Ai auzit ce am spus paznicului de coastă ? Crede-mă că eram cît se poate de serios. Spun totul F.B.I. Totul. Patria mea adevărată este America, nu Germania !"

Kwirin și Heink plecară imediat. Coborînd cu liftul la parter, se uitară împrejur în holul hotelului, apoi ieșiră în stradă fără să remarce nimic suspect. Se bucurau gîndindu-se că Dasch nu anunțase F.B.I. Dar atunci unde o fi dispărut ? Poate că a vrut să pună mîna numai pe bani și apoi să se facă nevăzut...

CÎND F. B. I. NU CREDE ÎN GLUME...

Kwirin și Heink se înșelau. Într-adevăr, Dasch își îndeplinise amenințarea. Imediat ce se despărți de Bürger, el intră în primul bar și comandă un wishky cu sifon. Ceru cartea de telefon, căută numărul F.B.I. și-l formă. La celălalt capăt al firului — era seara tîrziu — se afla ofițerul de serviciu, locotenentul Harold Brain. Acesta era indispus, orele de serviciu treceau greu, și n-avea chef să facă serviciul de noapte.

— Aici vorbește Franz Daniel Pastorius, auzi el în telefon. Ați face bine să notați acest nume.

— L-am notat, se enervă Brain.

— Atunci notați și ceea ce spun în continuare ! Aici este Pastorius ! Aș vrea să vorbesc cu șeful dumitale. Am un mesaj pentru d-l Hoover. Vă rog să-i raportați că Daniel Pastorius, cu alți trei germani, a debarcat noaptea trecută în apropiere de Long Island. Am adus cu noi cantități mari de explozibile ca să aruncăm în aer uzinele de aluminiu și de avioane.

— Isprăvește cu prostiile ! bodogăni ofițerul de serviciu, care lua totul drept o glumă de prost-gust.

— Crede ce vrei, răspunse Dasch. Te rog însă să comunici d-lui Hoover că peste două-trei zile voi fi la Washington și-l voi căuta.

Cu aceasta convorbirea telefonică luă sfîrșit. Brain raportă cele auzite superiorului său, locotenent-colonelul Conelly. Acesta declară și el că-i vorba de o glumă deplasată

Între timp, alarmat, F.B.I. căuta indivizii despre care raportase paznicul de coastă și nu găsise încă pe nimeni. Mai mult, cu toată alarma, căpitanul Wagner, comandantul submarinului U.170, reușise să debarce pe coastele Floridei și cel de-al doilea grup de diversioniști.

Dasch plecă din New York la Washington, unde voia să se prezinte personal la F.B.I. Încercă din nou la telefon. Și de data aceasta dădu peste un ofițer de serviciu. Cînd persoana care telefonă și care se prezentă sub numele de Pastorius îl informă că mai telefonase înainte cu patru zile, că acum este în Washington și vrea să discute personal cu Hoover într-o problemă extrem de importantă, ofițerul de serviciu se uită în registrul de rapoarte, dar nu găsi nimic. Considerînd telefonul lui Dasch drept o glumă proastă, Brain nu-l mai înregistrase.

Dar „Pastorius" insista. Și, cum dădea amănunte pe care nu le putea ști decît un diversionist, ofițerul se lăsă înduplecat și trimise doi oameni la hotelul „Chesterfield", unde locuia Dasch.

Locotenent-colonelul Conelly, care-l primi în cele din urmă, refuză în continuare să-l creadă :

— Ce-ți închipui ? Că d-l Hoover are timp de pierdut cu încurcă-lume ca dumneata ?

Dasch scoase batista albă din buzunar și o puse pe masă :

— Dacă vreți dovezi, iată dovada ! Numele și adresa tuturor agenților Abwehrului cu care trebuia să iau contact.

— Pune-o te rog în buzunar ! răspunse Conelly și-i restitui batista dezgustat.

Deodată, Dasch deschise servieta pe care o ținea în mînă și răsturnă conținutul ei — peste 90 000 de dolari — pe masă.

Conelly se uită surprins la bancnote :

— De unde ai atîția bani ?

— I-am primit ca să putem finanța acțiunile noastre.

EPILOG

La întrevederea pe care o avu cu Hoover, Dasch dezvălui tot ce știa în privința celor două grupuri de diversioniști, cerînd, în schimb, „recunoștința Statelor Unite" și dreptul de a-și păstra banii.

F.B.I. trecu la măsuri urgente. În cîteva minute, chimiștii au făcut vizibilă cerneala de pe batista lui Dasch și serviciul de contrainformații american află numele și adresa agenților Abwehrului din New York și Chicago. Dasch căpătă o secretară și, zile întregi, dictă istoria școlii de sabotaj de la Quensee. La începutul declarației, el indică exact locul în care se găseau Bűrger, Kwirin și Heink. Aceștia se aflau într-o situație penibilă : fără bani, activitatea lor era paralizată. Lipsindu-le batista cu numele și adresele legăturilor, n-aveau nici posibilitatea să ceară ajutor undeva. După cîteva zile, F.B.I. îi arestă.

Despre cel de-al doilea grup de diversioniști Dasch destăinui multe, dar nu putu să dea, bineînțeles, informații tot atît de detaliate ca despre propriii săi complici. Îl indică doar pe Kehrling, ca șef al grupului, și pe doi dintre diversioniști. La auzul numelui șefului celui de-al doilea grup, locotenent-colonelul Conelly rămase pe gînduri :

— Sînt sigur că m-am mai întîlnit undeva cu el !

În cîteva minute fu găsită în cartotecă fișa lui Kehrling. Pe baza ei se descoperi dosarul respectiv și, pînă la urmă, F.B.I. reuși să aresteze pe toți diversioniștii.

Ultimul fu arestat Dasch. Înaintat, împreună cu ceilalți, tribunalului, el primi aceeași pedeapsă : condamnarea la moarte. Acuzarea se baza pe depozițiile lui Dasch, care ocupau peste 250 de pagini. Procurorul prezentă poziția lui Dasch, respectiv demascarea complicilor săi, ca datorîndu-se exclusiv dorinței de a pune mîna pe bani. Spionul protestă vehement contra acestei învinuiri, ceea ce însă nu-i ajută la nimic.

Cei opt spioni așteptau în închisoarea Columbia din Washington rezultatul cererii de grațiere. Erau ținuți în celule separate. Într-o zi, pe cînd se plimbau în curtea închisorii, Dasch și Bürger constatară cu surprindere că ușile celulelor unde se aflau ceilalți spioni erau deschise și încăperile goale. Văzîndu-le mirarea, gardianul îi întrebă :

— Cum ? Nu știți că ai voștri au fost executați astăzi ?

Nu mult după aceasta, Dasch și Bürger fuseră conduși în fața guvernatorului statului Washington, care le aduse la cunoștință că președintele Roosevelt le comutase pedeapsa : lui Dasch la 30 de ani de închisoare, iar lui Bürger la temniță pe viață.

După 8 ani, Dasch fu grațiat, iar Bürger muri în închisoare.

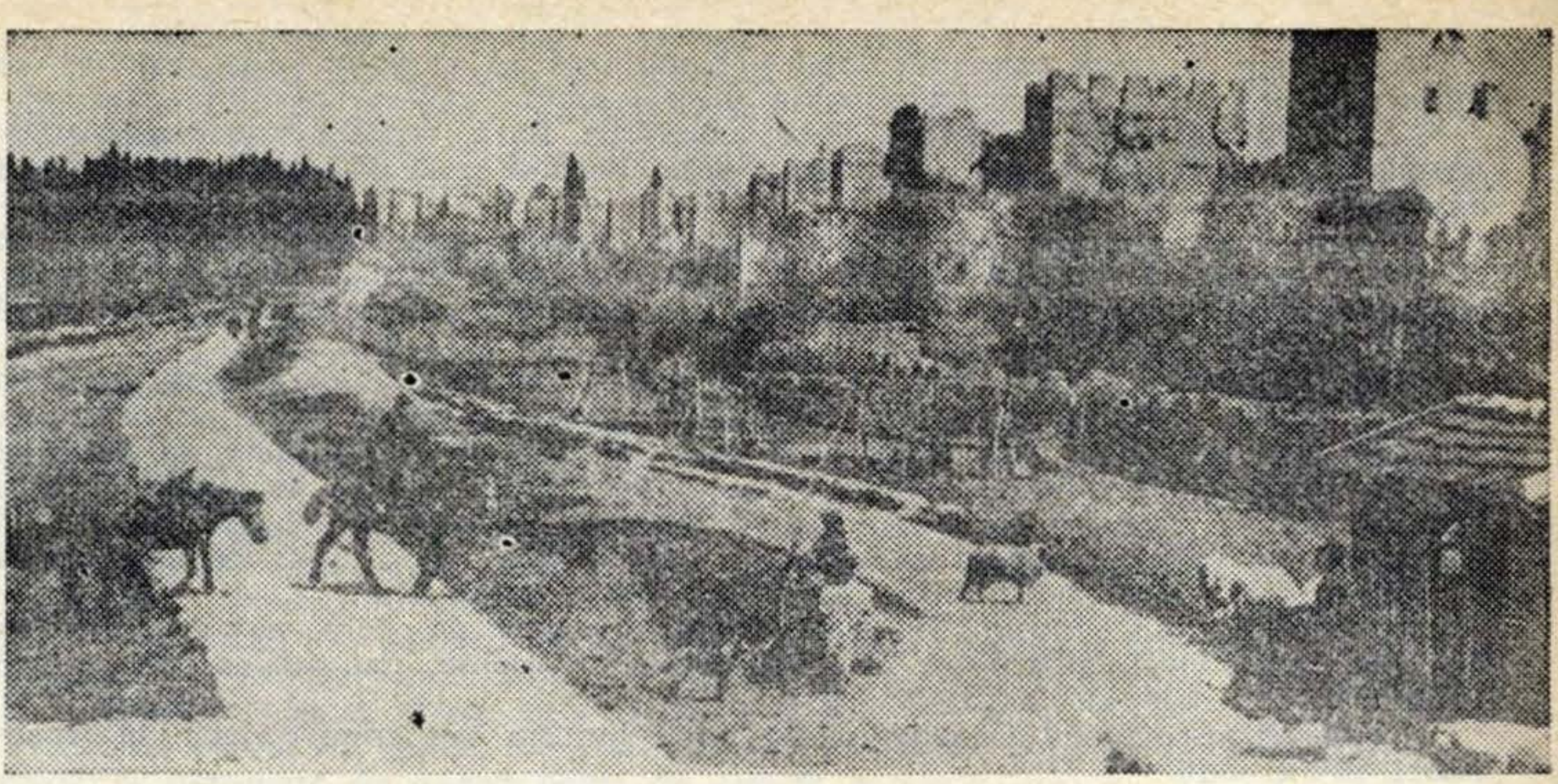

FORTĂREAȚA CELOR ȘAPTE TURNURI

MIHAIL GUBOGLU

Capitală a Imperiului otoman între 1458 și 1923, orașul Istanbul este aproape unic în lume atît prin pitorescul așezării sale cît și prin vechile lui monumente istorice. Printre acestea din urmă se numără și vestita fortăreață *Yedikule*, căreia Grelot îi spunea „Bastilia Stambulului". Aici au fost închiși — și deseori decapitați — sultani, mari viziri otomani, ambasadori și diplomați străini, precum și cîțiva domni români căzuți în dizgrația Porții.

Fortăreața Yedikule, construită în epoca bizantină, e așezată în partea apuseană a vechiului oraș, lîngă Marea de Marmara. Astăzi, după restaurare, ea se înfățișează mai curînd ca o incintă întărită, și nu ca o citadelă de tipul celor din Europa Occidentală. Inițial nu avea nici turn mare, nici șanț, în interior aflîndu-se numai o moschee (al cărei minaret trunchiat dăinuie pînă azi), o baracă pentru comandamentul garnizoanei și o cazarmă pentru ostași.

Turiștii care o vizitează pătrund printr-o poartă amenajată în zidul gros din mijlocul unui turn pătrat. Mai înalt decît acesta este *turnul de est* (24 de m și cinci etaje), de formă poligonală, numit și *turnul inscripțiilor*, spre care se ajunge prin *poarta aurită*. Folosit în trecut ca temniță pentru deținuții politici, el a găzduit mulți ambasadori străini și domni români. Faptul e confirmat de unele inscripții, gravate în limba latină, greacă, germană etc. Se pare că ar fi existat și inscripții în limba franceză, astăzi șterse, pe care le-ar fi dăltuit francezii capturați de turci în timpul campaniei lui Napoleon I Bonaparte în Egipt (1798).

O scară duce la un zid între bastioane, lat de cinci metri, cu o splendidă vedere spre Istanbul, Marea de Marmara și insulele ei. În continuare, pe un drum rotund, se află *turnul de sud*, înalt de 20 de m și avînd patru etaje, ultimul acoperit cu o cupolă. Între bastioane zidul mai este întărit și de un turn semicircular. *Turnul bizantin*, care se ridică acolo unde incinta catedralei se întîlnește cu *zidul lui Theodosie al II-lea*, a fost ruinat de un cutremur de pămînt în 1750. În 1763, un alt cutremur dusese la prăbușirea turnului de est, iar în 1782, Yedikule a căzut pradă unui incendiu. Sub sultanul Abdul Hamid al II-lea, însă, fortăreața a fost complet restaurată în cîțiva ani.

Traversînd curtea, se ajunge la poarta aurită, un adevărat arc de triumf ridicat de Theodosie I, în anul 380 e.n., la marginea orașului. Scopul era de a înzestra noua capitală a Imperiului roman cu o construcție care să eternizeze, ca la Roma, faptele mărețe ale împăraților. Arcul avea trei treceri, pasajul cel mai impunător —

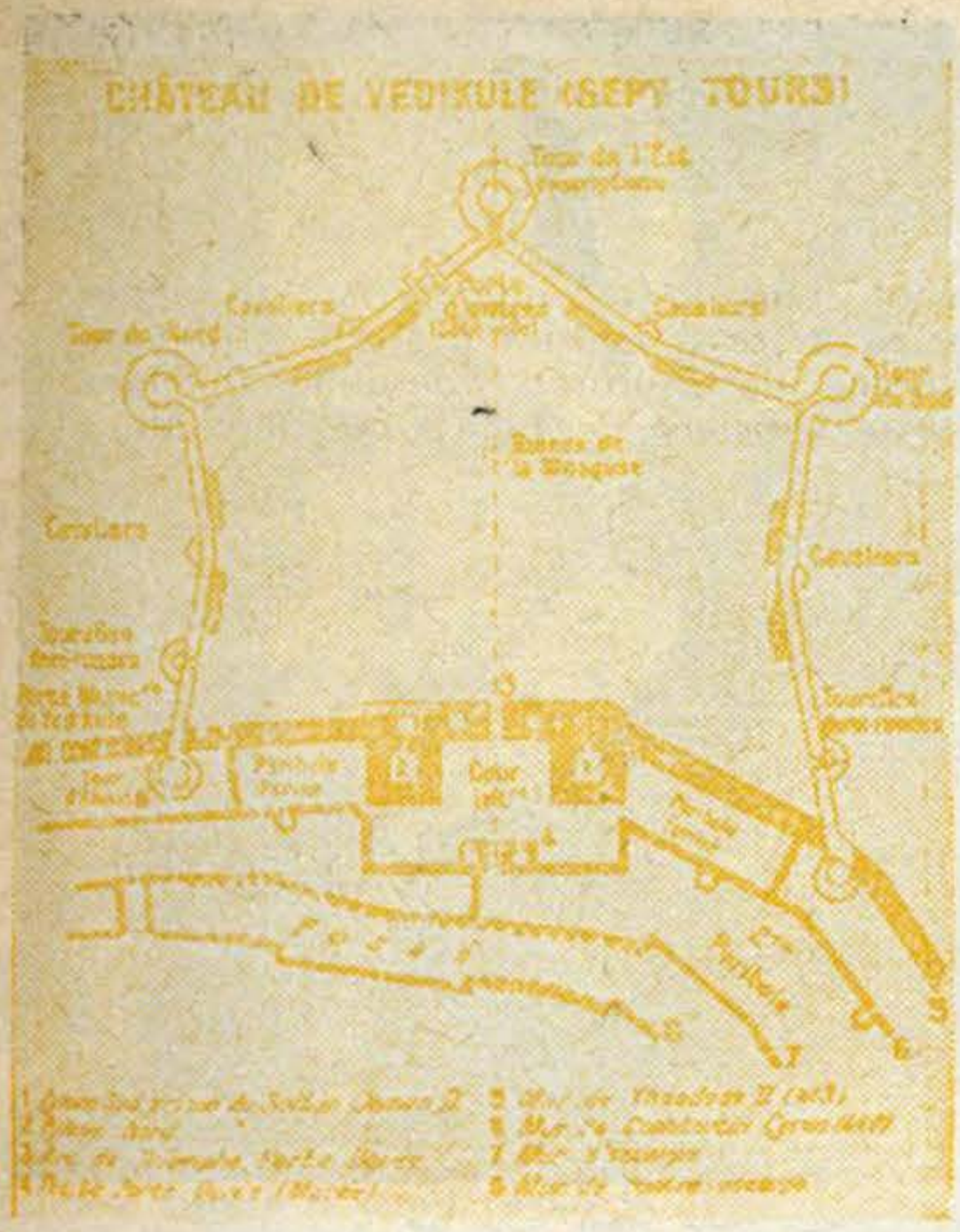

Planul fortăreței Yedikule (Robert Boulanger)

cel din mijloc — fiind rezervat exclusiv împăratului.

Poarta aurită, flancată de coloane verzi, se ridica deasupra drumului pavat cu dale care trece pe sub arcul de mijloc. În stînga ei se găsește *turnul de sud*, cu o sală de execuții. În așa numitul „puț de sînge" care exista aici, se aruncau capetele celor executați. Turnul are o scară în spirală, foarte întunecoasă, care duce la două săli : într-una din ele a fost asasinat, în 1622, sultanul Osman al II-lea.

Unui alt turn, zis tot *bizantin*, năruit în urma aceluiași cutremur din 1750, îi urmează *turnul de nord*, înalt de 20 de m și avînd patru etaje. Ultimul turn, cel mai insalubru, este cel dinspre Marea de Marmara.

Despre istoria cetății în perioada bizantină avem știri puține. Dintr-o relatare a istoricului Procopiu, aflăm că în veacul al VI-lea e.n., pe locul respectiv se găsea o fortăreață bizantină, *Strongylon*. Prețioasa mărturie ne arată că edificiul putea fi și mai vechi : nu este exclus să fi fost zidit chiar de Constantin cel Mare, fondatorul orașului „Noua Romă" (330), sau de predecesorii săi. După alte izvoare bizantine, Strongylon-ul se mai chema și *Kyklobion*, denumire indicînd forma rotundă. Pe la anul 1000, împăratul bizantin Zenon a început să întărească orașul și fortăreața cu ziduri lungi de 6,5 km, terminate abia la 1282 de Emanoil Comnenul. Strongylon-ul sau Kyklobion-ul a fost și mănăstire, în veacul al V-lea.

Începînd din secolul al XI-lea și pînă pe la începutul celui de al XIII-lea, fortăreața Strongylon a fost reconstruită după un plan pentagonal și întărită cu cinci turnuri, de unde și denumirea de *Pentapyrghion*. Unul din turnuri servea ca închisoare, numele lui provenind de la Mihail Anemas, fiul regelui din Candia, întemnițat acolo în timpul domniei lui Alexis Comnenul. Turnul lui Isac Anghel, cu trei ferestre și un balcon, slujea drept observator în caz de asediu.

Mai tîrziu, sub domnia lui Ioan al VI-lea Cantacuzen, la 1350, fortăreței i se adaugă încă două turnuri. De aici denumirea actuală de *Heptapyrghion* — „șapte turnuri" — sau, în turcește, Yedikule.

În stadiul actual al cercetărilor, nu știm la ce a servit vechea fortăreață Strongylon. În orice caz, Pentapyrghion și Heptapyrghion erau și închisori politice. Începînd cu epoca otomană, deși izvoarele turcești sînt laconice, grație mărturiilor și descrierilor făcute de călătorii europeni, se cunoaște mai bine istoria citadelei.

Fapt cert este că, la cucerirea orașului (29 mai 1453), Mehmet al II-lea a găsit cetatea ruinată. Istoricul I. H. Danișmend, decedat în anul 1966, afirmă că sultanul, restaurînd fortăreața la 1458, i-a adăugat, la cele patru turnuri existente, încă trei. Deducem că ele înlocuiau, probabil, pe cele distruse complet în ultima fază a dominației bizantine. Dar istoricul de artă turc, Gelal Essad, susține că la 1470 au fost adăugate numai două turnuri celor cinci existente, ceea ce ne face să credem că de fapt ele nu au fost construite, ci reparate după un cutremur.

Din izvoarele turcești, foarte laconice în privința celor șapte turnuri, citățm pe istoriograful otoman Seyyid Lokman, care în cronica sa ritmată despre „arta vînătoarei" (Hünername), din 1584, dă o miniatură a fortăreței. Vestitul călător turc Evliya Celebi (1612—1682), descriind Istanbulul și împrejurimile sale în primul volum din „Cartea călătorilor" *(Seyahatname)*, are numai cîteva cuvinte despre Yedikule. El arată că pe vremea ghiaurilor (adică a bizantinilor), cei veniți din locuri ciumate nu puteau intra în oraș pînă ce nu stăteau în fortăreață șapte zile. Tot după Evliya Celebi, Yedikule dispunea de un *takîm* de muzicanți, care cîntau dimineața și seara pe ziduri și în toate cartierele orașului.

În schimb, autorii străini, în deosebi călătorii, au lăsat descrieri foarte interesante. Cea mai veche și mai demnă de încredere aparține lui Dominico din Ierusalim, care, în 1574—1592, ca medic șef al palatului împărătesc *Topkapî*, făcea parte din suita sultanului Murad al III-lea. Privirii lui pătrunzătoare nu putea să-i scape citadela despre care ne spune că era sub paza a 250 de ostași, comandați de un *aga dizdar* sau *zabit*. În afară de sărbători, ei nu puteau pleca din post fără învoirea marelui vizir *(sadrazam)*. Aici era adăpostită vistieria primilor sultani, unul

dintre turnuri fiind plin de lingouri de aur și bani. Într-altul se păstrau diverse arme și veșminte pentru războinici, precum și harnașamente lucrate în aur, argint și pietre prețioase. În alt turn se păstrau arme și medalii vechi, împreună cu obiecte rare și prețioase, rămase din trecut, în altul documentele oficiale ale împărăției — arhiva — și, într-un loc mai mare, bogata pradă de război adusă din Tebriz de sultanul Selim I în urma expediției împotriva Iranului (1514). Toate aceste bogății au rămas la Yedikule pînă pe timpul sultanului Selim al II-lea (1566—1574), care a început să le risipească pentru felurite plăceri ale curții.

Odată golită de bogății, fortăreața a devenit, prin a doua jumătate a veacului al XVI-lea, închisoare politică. Ajunși aici, prizonierii aveau puține șanse de scăpare, deși nu stăteau numai închiși în turnuri, ci umblau adesea liberi prin curtea fortăreței, care era foarte mare. Deținuții europeni de seamă erau închiși în fortăreața *Rumeli-Hisari* iar cei de condiție mai joasă în turnul *Galata* sau în alte temnițe.

Primul mare vizir otoman, închis și decapitat la Yedikule din porunca sultanului Mehmed al II-lea, a fost Mahmud-pașa, în iulie 1474. La 1517, cu ocazia cuceririi Egiptului, a fost închis în fortăreață ultimul calif abasid, Mütevekkil al III-lea, adus de Selim I din Cairo ; dar, o dată cu suirea pe tron a sultanului Suleiman Magnificul (1520), el a fost eliberat și trimis în patria sa. În 1540, sub domnia lui Suleiman, a fost închis la Yedikule solul austriac Laski, în ajunul izbucnirii unui conflict între turci și imperiali pentru Transilvania. Documentele arată că tot acolo au mai fost deținuți și alți ambasadori austrieci, ca Malvezzi (1552), Heregunici (1594), Cernin (1616) etc. De fapt, ori de cîte ori izbucnea un conflict armat cu o putere străină, Poarta întemnița pe reprezentantul diplomatic al acelui stat, pe toată durata războiului.

Începînd cu domnia lui Murad al III-lea, închiderile și decapitările dintre musulmani, ca și dintre nemusulmani, au devenit frecvente. Unul dintre întemnițații la Yedikule, la 1576, a fost Mihail Cantacuzen, poreclit *Șeitanoglu* — „fiul dracului". Se știe că acest ginere temporar al doamnei Chiajna și al lui Mircea Ciobanul, cea mai bogată și mai influentă persoană din Istanbul, a reușit să scape din detenție, dar doi ani mai tîrziu a fost găsit spînzurat la Ahioli.

Primul domn român închis la Yedikule (1589) și apoi ucis în drum spre Rodos (1590) a fost Petru Cercel, voievod al Țării Românești (1583—1585). Cronica lui Radu Popescu, ocupîndu-se de evenimentele anului 1613, arată că, între zidurile celor șapte turnuri, a stat o vreme și polonul Corețchi, ginerele doamnei Elisabeta Mo-

vilă. Începînd mai ales cu veacul al XVII-lea, au fost aruncați în fortăreață și unii căpitani de haiduci din sud-estul Europei, care luptau împotriva exploatării feudale și a dominației otomane.

Dar evenimentul cel mai zguduitor al epocii l-a reprezentat închiderea și asasinarea tînărului sultan Osman al II-lea, în mai 1622. Conducînd o expediție împotriva cetății Hotin, ocupată de poloni, Osman a nemulțumit un grup de ieniceri cu ocazia distribuirii soldelor. Mai tîrziu, la instigația marelui vizir Daud-pașa, a izbucnit la Hipodromul din Istanbul o mare răscoală a ienicerilor și spahiilor. Iată ce povestește Cronica lui Miron Costin în această privință : „...au luat ienicerii pre sultan Osman și l-au pus pre un cal prostu, acoperit pre capu, să nu-l cunoască nime, și întîi la Edi-Cula îl ducea, apoi temîndu-se sultan Mustafa, să nu iasă cumva iară la împărăție, au trimis poruncă să-l omoare, și omorîndu-l ienicerii pre cale la Edi-Cula, l-au îngropat la un mecetu împărătescu, iară fără nici o cinste".

Se știe că timp de cîțiva ani, începînd din aprilie 1653, a zăcut la Yedikule Vasile Lupu, voievodul Moldovei. Mai amănunțit decît Miron Costin, continuatorul său, Ion Neculce, relatează : „După ce s-au dus Vasilie-vodă la poartă, l-au închis turcii la Edicula. Și-l pîrîè domnul moldovenescu și Racoți, craiul ungurescu, și sta tare asupra lui, să-l omoare împărăția. Și giuruiè trii mii de pungi de bani. Iar Vasilie-vodă îș pierdusă toată nedej-

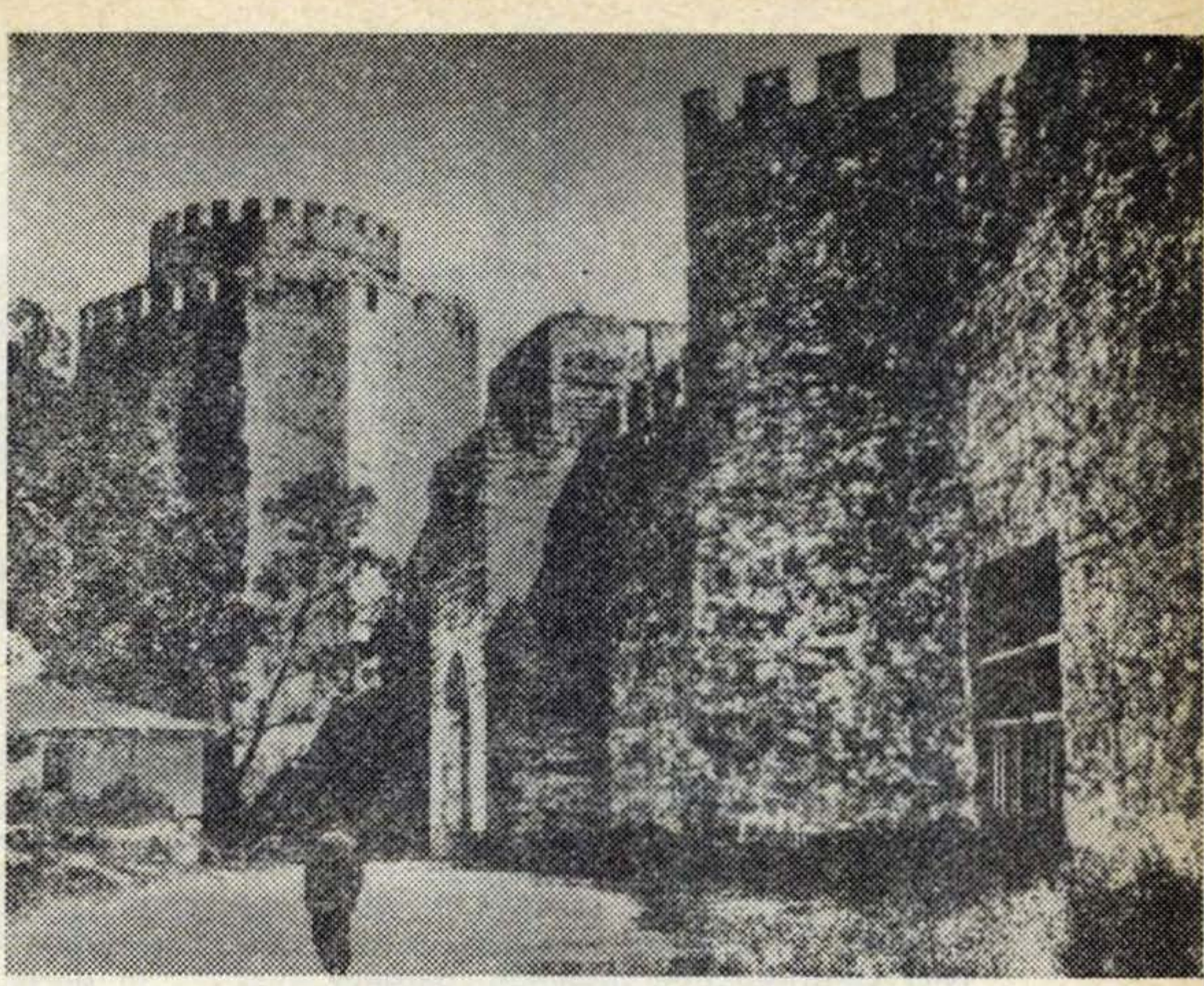

Intrarea principală în Yedikule și turnul „inscripțiilor" (Kitabeler Kulesi)

Sultanul Osman al II-lea, închis și omorît la Yedikule (20 mai 1622)

dea de viiață. Și ș-au chemat toate slugile, cîte avè pre lîngă dînsul, acolo la Edicula și și-au împărțit toată averea lor. Și le-au dzis, de-a peri, să fie averea acee a lor, iar de nu va peri, să i-o dè iarăș înapoi. Și-l aștepta numai ceasul, să vie să-l omoare. Iară atunce vizirul au chemat pre toți pașii ce era la Poarta împărătească și au sfătuit cu dînșii și li-au spus cum dăruiescu trii mii de pungi de bani, ca să-l omoară pre Vasilie-vodă. Și toți au sfătuit să-l omoară, numai unul dintre dînșii au dzis că mulți bani sînt, dar la o împărăție o leafă nu agiungu bani și nu sînt mulți. Și acest om poate-fi este trebuitoriu, de giuruiescu ei atîte pungi de bani să-l omoară. Că acest om să cunoaște că-i harnic. Și poate să vie o vreme să trebuiască și să slujească împărății mai mult prețul decît trii mii de pungi de bani, îndzăcit decît giuruiescu ei. Și grăind acel pașa acel cuvînt, au lăsat toți după cuvîntul lui. Și l-au iertat împărăția pre Vasilie-vodă și l-au slobozit din Edicula. Și după acee curînd era să-l puie domn. Iar n-au zăbăvit și au murit".

Atît Miron Costin, cît și Radu Popescu menționează în cronicile lor, pe la începutul veacului al XVIII-lea, prezența lui Mihail Racoviță, voievodul Moldovei, la Șapte Turnuri. Cronica lui Radu Popescu arată împrejurările în care Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, a fost închis, în aprilie 1714, la Yedikule, unde a fost decapitat cu mulți din familia sa, la 15 august 1714.

După doi ani, la 7 iunie 1716, a fost ucis la Yedikule Ștefan Cantacuzino, domnul Țării Românești (1714—1715), împreună cu marele cărturar Stolnicul Cantacuzino.

Printre călătorii străini care au lăsat descrieri amănunțite ale fortăreței *Yedikule* amintim pe W. Delich (1597), Melling (1819) și îndeosebi pe medicul francez Pouqueville, consul de Ianina, închis acolo. Aceștia ne-au lăsat și vederi interesante ale celor șapte turnuri.

Începînd cu Selim al III-lea (1789—1808), și cu urmașul său, Mahmud al II-lea (1808—1839), au încetat decapitările la Yedikule, iar închiderea străinilor s-a rărit considerabil, ca urmare a reformelor de tip european introduse în Turcia. După 1829, cetatea era lăsată tot mai mult în părăsire. În cursul anilor 1831—1832, a fost mutată aici menajeria cu lei de la *Atmeydan*. Pe la 1856, în turnurile fortăreței erau înmagazinate muniții. În urma cutremurului din 10 iulie 1894, Yedikule s-a năruit și, în 1895, a trecut sub administrația muzeelor din Istanbul. După această dată, istoricii turci au început să cerceteze mai îndeaproape trecutul citadelei. Așa, de pildă, Mehmet Ziya bey, secretarul general al Comisiei monumentelor vechi, și Makridi bey, conservatorul muzeelor, au întreprins săpături pe ruinele vechii Yedikule. Apoi, savantul Halil Ethem a consacrat celor Șapte Turnuri un mic studiu cu 60 de figuri și un plan al cetății, cerînd în încheiere restaurarea ei. Această restaurare s-a efectuat în cursul ultimilor ani, cînd Yedikule, ca monument istoric, a devenit accesibil tuturor vizitatorilor.

75

DE ANI DE LA CREAREA P.S.D.M.R

ÎN PAS CU DEZVOLTAREA MIȘCĂRII SOCIALISTE INTERNAȚIONALE

dr. N. COPOIU

Dacă ar trebui să se determine elementul cel mai caracteristic al dezvoltării societății europene din punct de vedere politic în ultima treime a secolului trecut, ar fi greu să se găsească un altul care să se compare cu apariția partidelor socialiste. Nici înflorirea liberalismului burghez, nici expansiunea colonială nu au dat o culoare deosebită vieții politice în Europa, cum a dat intrarea în arenă a noilor partide socialiste.

După ce spre mijlocul veacului fusese înspăimîntată de „stafia comunismului", după ce existența Internaționalei I și, mai ales, Comuna din Paris îi dezvăluiseră resorturile profunde ale societății din care se ridica noua forță, Europa burgheză se vedea nevoită să accepte lupta cu socialiștii, pe propriul teren al burgheziei, pe terenul sistemului parlamentar creat de ea. Socialiștii treceau — ce e drept, nu fără piedici serioase — din beciurile poliției, din încăperile dosnice ale întrunirilor conspirative sau semiconspirative la tribunele parlamentelor. Principiile socialismului căpătau astfel posibilitatea de a fi răspîndite pe marile canale ale vieții publice, specifice stadiului la care se ajunsese în ultima parte a secolului trecut.

Reflectînd procesele interne de dezvoltare a vieții social-economice proprii fiecărei țări, partidele socialiste s-au născut, de regulă, în cele mai avansate state ale lumii.

În Europa, de pildă, s-a desăvîrșit în 1875 crearea Partidului Social-Democrat din Germania. În 1879 s-a născut partidul de clasă al proletariatului francez ; în Spania, Partidul Muncitoresc-Socialist a luat ființă la 2 mai 1879. Partidul Socialist din Belgia și-a semnat actul de naștere în ianuarie 1879, iar cel din Olanda — în februarie 1882. Partidul Social-Democrat din Austria și-a ținut congresul de constituire la 30 decembrie 1888. În același an a fost întemeiat Partidul Muncii din Scoția. În Suedia, Partidul Social-Democrat Muncitoresc s-a creat în aprilie 1889, la doi ani după ce fusese creat Partidul Muncii din Norvegia. Partidul Socialist Italian s-a constituit în decembrie 1892.

În deceniul al IX-lea, în România se înregistrau progrese însemnate pe calea făuririi partidului clasei muncitoare. Se înființaseră cercuri și cluburi socialiste muncitorești în mai multe orașe, iar în 1888 doi candidați socialiști (V. Gh. Morțun și Ioan Nădejde) pătrunseseră în parlament. Din 1890, pe frontispiciul gazetelor și manifestelor socialiste se puteau întîlni cuvintele „partida muncitorilor".

La începutul anului 1893, Anton Bacalbașa nota că *„astăzi avem două ziare și o revistă, 6 cluburi organizate, un deputat* (între timp Nădejde nu mai fusese ales — N.C.) *și mii de simpatii răzlețe, cărora nu le lipsește decît un avînt neașteptat care să le organizeze. Azi, cînd sîntem în ajunul primului Congres socialist din România, ne place să sperăm că acest avînt va lua proporțiile necesare la toți prietenii noștri"*. Cuvintele lui Bacalbașa sugerează limpede stadiul avansat de pregătire a Congresului de constituire a partidului, congres anunțat de altfel cu un an înainte.

P.S.D.M.R. era al 15-lea partid socialist care, cronologic, se constituia în lume.

Acest tablou general al apariției partidelor socialiste are nevoie însă de unele explicații. Nu toate partidele socialiste aveau aceeași forță, nu toate se născuseră la fel de viguroase. Fiecare partid socialist era produsul condițiilor social-economice și politice din țara respectivă. În unele țări ca Franța, de exemplu, erau mai multe grupări socialiste. Acolo unde dreptul de vot era mai larg, partidele socialiste, prin marea lor forță de atracție, au reușit să trimită în parlamentele respective un număr relativ

Cercul Studiilor Sociale, în 1892. Pot fi recunoscuți : la mijloc, de la stînga la dreapta — Artur Stavri (primul), Constantin Mille (al treilea, cu fetițele pe brațe), V. G. Morțun (alături, așezat) și, lîngă el, C. Dobrogeanu-Gherea ; între Mille și Morțun, în picioare, D. A. Teodoru, iar după acesta, la spatele lui Morțun, dr. V. Buzoianu și Anton (Tony) Bacalbașa ; sus, în picioare, de la dreapta la stînga — Păun Pincio (al treilea), H. Sanielevici (al patrulea), St. H. Streitman (al cincilea), S. Sanielevici (al optulea) ; jos, de la stînga la dreapta — Al. Ionescu (primul), C. Z. Buzdugan (al treilea) etc.

mare de deputați. În unele partide marxismul nu era recunoscut ca singura ideologie. În sfîrșit, însuși modul de constituire a partidelor socialiste a diferit de la țară la țară.

„F. Engels, capul nostru teoretic"

P.S.D.M.R. era un partid unitar, singurul partid al proletariatului român. P.S.D.M.R. recunoștea marxismul drept singura lui ideologie și pe Engels, care mai era în viață în primii ani de existență a partidului, teoreticianul său necontestat. *„Mai apoi ne-a luminat o scrisoare a lui F. Engels, capul nostru teoretic"*, se exprimau conducători ai partidului, referindu-se la sursele ideologice ale partidului socialiștilor români. Aceasta nu însemna că P.S.D.M.R. era clădit în toate privințele pe învățătura socialismului științific ce nu fusese însușită pe de-a-ntregul de membrii săi. Remarcabil este și faptul că întemeierea P.S.D.M.R. era rezultatul unei perioade relativ îndelungate de organizare a muncitorilor și de răspîndire a marxismului în România. *„După 15 ani de luptă necurmată* — se scria în raportul socialiștilor români la Congresul internațional de la Bruxelles — *și mai cu seamă în cei 6 ani din urmă, socialismul român a ajuns să aibă cluburile sale, literatura sa și un partid politic... Acest partid a trimis deja în parlamentul român reprezentanți și a silit opinia publică să recunoască ființa socialismului român... Fiecare oraș are nodul său socialist..."*

Dar latura cea mai puternică a P.S.D.M.R. a constituit-o activitatea sa de propagandă, marea influență pe care a avut-o în opinia publică românească, în viața culturală și științifică a țării. P.S.D.M.R. a luat ființă la 31 martie 1893, dar activitatea anterioară a socialiștilor români trebuie trecută tot la activul partidului. Revista „Contemporanul", publicație de prestigiu a culturii și științei românești, „Revista socială", care a tipărit programul comentat al socialiștilor români, și ziarul „Drepturile omului" — unul dintre primele cotidiene editate de socialiști pe plan mondial — indicau nivelul la care se discutau, în cercurile socialiste din România, problemele social-politice, încă înainte de constituirea partidului. Puține partide socialiste din alte țări au editat o publicație de nivelul gazetei săptămînale „Munca" (1890—1894).

La acestea se adăugau publicații cu caracter cultural, artistic, care puneau la îndemîna cititorului muncitor literatură și cunoștințe generale adecvate. O revistă ca „Lumea nouă științifică și literară" (1895—1896), care exprima vigoarea intelectuală a mișcării socialiste, rămîne o adevărată bijuterie în publicistica muncitorească din țara noastră.

Rezultatul cel mai concret al acestui efort pe linia publicistică a fost crearea, în opinia publică românească, a unui puternic curent democratic, progresist. În această ambianță s-au format marile valori științifice și culturale ale României din prima parte a secolului nostru : M. Sadoveanu, N. Iorga, Emil Racoviță, G. Ibrăileanu, C. I. Parhon, D. Voinov, I. Cantacuzino etc. Nici marele Caragiale nu a rămas în afara acestui curent : în vara anului 1894 îl în-

tîlnim înscris pe lista conferențiarilor de la Clubul socialist din Capitală... Marii ziariști români ca Const. Mille, Anton Bacalbașa, Const. Graur, B. Brănișteanu și mulți alții au participat direct în presa socialistă sau au făcut parte din conducerea P.S.D.M.R. Un loc aparte merită să-i fie rezervat în această pleiadă lui Ioan Nădejde, pe umerii căruia s-au sprijinit trei publicații : „Contemporanul", „Munca" și „Lumea nouă".

Afirmarea publicistică a socialiștilor români a depășit granițele țării noastre. În 1893—1894 francezii citeau două publicații socialiste : „Le socialiste" și „l'Ere nouvelle" ; aceasta din urmă avea înscris pe coperta ei, ca director, pe românul G. Diamandi, iar ca administrator pe fostul comunard maghiar Leo Frankel. Printre autorii publicați în revistă, cititorii întîlneau, alături de numele lui F. Engels, pe acelea ale lui C. Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde etc.

Cine citește presa social-democrată românească din ultimul deceniu al secolului trecut încearcă o rară desfătare. Un stil sfătos, dar științific, o viziune realistă asupra fenomenelor contemporane se împletesc cu un parfum romantic și înflăcărat, cînd se descrie societatea viitoare. Dar nu numai în articole despre viitor excelau socialiștii români. Ei au lăsat însemnări de mare valoare, care îndeamnă la reflecții pe cercetătorul din zilele noastre.

Iată un exemplu, care nu e firește cel mai sugestiv, dar aruncă totuși o lumină asupra orizontului social-politic al tinerilor publiciști socialiști, incomparabil mai larg decît al multor istorici de profesie. Pînă la proclamarea Republicii, în 1947, mulți istorici, dintre care unii foarte mari, au privit monarhia în cadrul prezentării istoriei moderne a României, dacă nu cu un respect total, cel puțin cu un ochi îngăduitor. Le impunea în special durata monarhiei. Socialiștii români însă subliniau, încă din veacul trecut, tocmai ideea *provizoratului* acestei instituții, idee pregnant existentă în opinia publică românească.

Declarîndu-se marxiste, cercurile socialiștilor români s-au considerat din primul moment membre de drept ale marii familii proletare internaționale. La 14 iulie 1889, delegații socialiștiior români au fost prezenți la Paris, unde s-au pus bazele Internaționalei a II-a. Exceptînd Franța, al cărei număr de delegați era corespunzător participării la un congres național, din celelalte 18 delegații străine, românii se plasau, cu cei 5 delegați ai lor, pe locul 6, după delegațiile partidelor socialiste din Germania, Anglia, Belgia, Italia și Elveția. Același număr de delegați au luat parte și la congresele Internaționalei de la Bruxelles (1891) și Zürich (1893). Subscriind la Paris, printre altele, la ideea serbării zilei de 1 Mai, ei au organizat la București, în anul 1890, prima demonstrație muncitorească din țara noastră în cinstea zilei solidarității internaționaliste. În rapor-

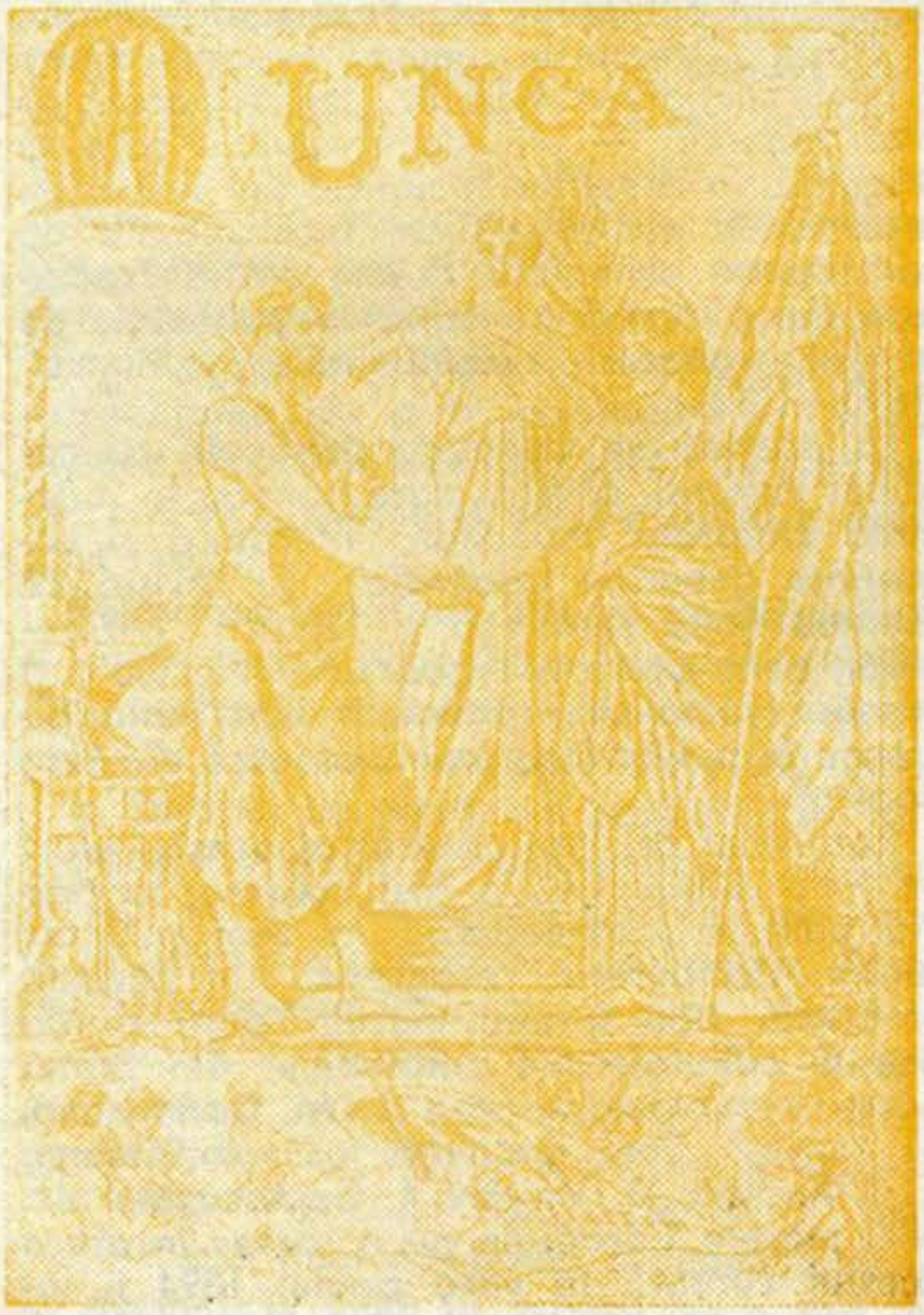

tul prezentat la Congresul Internaționalei de la Zürich, din 1893, delegații P.S.D.M.R. ridicau o problemă de principiu de mare însemnătate : datoria oricărui partid de a acționa în conformitate cu condițiile specifice țării respective. Recunoscînd că față *„de muncitorii din orașe socialiștii români n-aveau decît să urmeze calea trasă de frații lor din Occident"*, ei atrăgeau atenția că în privința muncitorilor de la țară *„luptătorii români s-au găsit obligați de a deschide o cale nouă socialismului"*. Raportul lor detaliat asupra atenției acordate țărănimii a impresionat congresul, care a adoptat o rezoluție energică cu privire la faptul că *„una din datoriile cele mai de căpetenie pentru democrația socialistă din toate țările este de a organiza pe muncitorii agricoli, ca și pe muncitorii industriali, și de a-i înrola în rîndurile marei armate a socialismului internațional"*. Preocupați consecvent de problema atragerii maselor țărănești la lupta pentru transformări democratice în statul român, socialiștii au asigurat participarea, la cel de-al doilea Congres național al P.S.D.M.R. din 1894, a nu mai puțin de 6 delegați țărani.

Un rol activ au avut, de asemenea, delegații din România la Congresul internațional al studenților socialiști de la Geneva, din luna decembrie 1893, la care printre cei prezenți se afla viitorul savant de renume mondial Emil Racoviță. Congresul a votat rezoluția propusă de delegatul român Ștefan Irimescu cu privire la fixarea unei zile internaționale a *păcii*.

Iluziile parlamentariste și nu numai atît...

Toate partidele socialiste au năzuit să-și trimită reprezentanți în parlament. Înviorarea atmosferei politice în mai multe țări europene, ca urmare a participării partidelor socialiste la viața politică, a împrăștiat miasmele reacțiunii din anii represiunii comunarzilor parizieni. Lupta parlamentară a fost abordată de socialiști cu curaj și pasiune, nădăjduindu-se că se vor crea fisuri din ce în ce mai largi blocului burgheziei. Engels însuși a acordat o mare însemnătate participării socialiștilor la campaniile electorale. Eficiența luptelor electorale depindea, firește, de forța proletariatului, dar aceasta rămînea inoperantă dacă de dreptul la vot nu se bucura o categorie cît mai largă de muncitori. Astfel, de pildă, a fost suficient să se introducă votul universal în Belgia, în 1894, pentru ca socialiștii belgieni să obțină 28 de mandate.

Partidul cel mai puternic din punct de vedere parlamentar era Partidul Social-Democrat din Germania, care încă din 1877 trimisese 12 deputați în Reichstag. Numărul acestora crescuse la 24 (în 1884) și la 44 (în 1893). Cu prilejul alegerilor din 1893, tînărul Partid Social-Democrat al Muncitorilor din România a trimis în Germania *„odată cu urările cele mai călduroase pentru izbînda clasei muncitoare germane, mica sumă de 300 de franci"*, socotind aceasta *„drept datorie internațională"*. Victoria socialiștilor din Germania — scria în telegrama de felicitare — *„ne-a umplut sufletul de bucurie și de entuziasm"*.

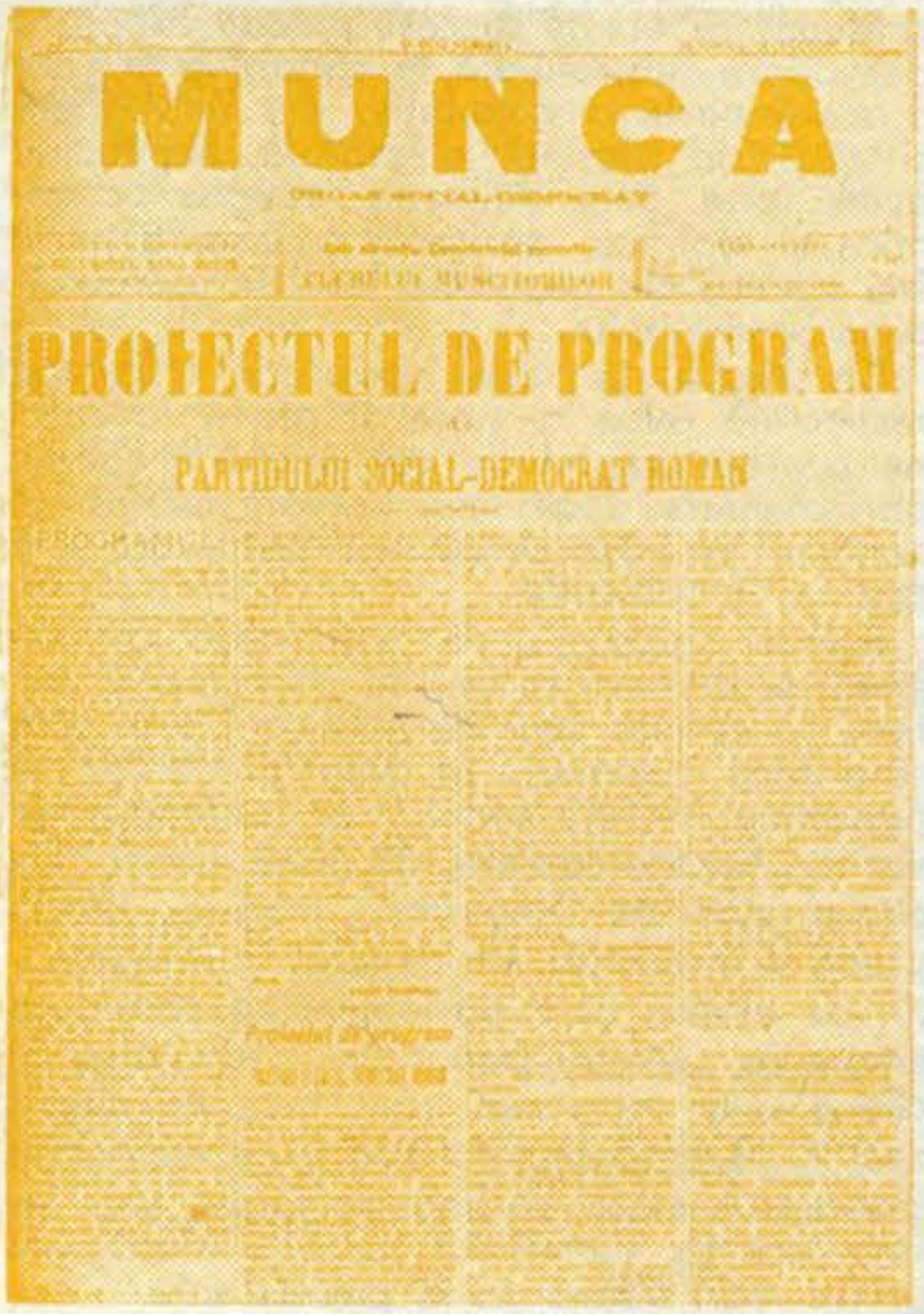

O a doua fracțiune socialistă se formase în Franța, unde în 1886 fuseseră aleși 3 deputați socialiști, număr care se ridicase la 52 în 1893. *„Alegerile din Franța au pus pe gînduri burghezimea din toată lumea și au afirmat tăria partidului socialist"* — se comenta la București.

Deputați socialiști izolați fuseseră aleși în Anglia, Danemarca, Olanda, cînd în rîndul țărilor cu reprezentanți socialiști în parlament a intrat și România.

Intrarea partidelor socialiste în competiția parlamentară a lărgit considerabil limitele a ceea ce pînă atunci se numea democrație burgheză. De voie, de nevoie, în mai multe state europene partidele burgheze care alternau la putere au fost puse în situația de a înfrunta un adversar de altă factură. Opoziția socialiștilor era reală, și dacă în unele țări s-au înregistrat progrese pe linia îmbunătățirii situației maselor largi în domeniul social-politic și economic, nu mici au fost meritele luptei socialiștilor pe cale parlamentară.

P.S.D.M.R. apărea în 1893 într-o țară care, fără să aibă un regim democrat, era condusă pe baza unei constituții destul de largi în formularea unor principii, dar a căror aplicativitate cunoștea brutalitatea dominației de clasă a unor autorități în care boierimea, reminiscență încă puternică a epocii feudale, își exercita înrîurirea retrogradă. Succesele socialiștilor în acțiunea de cucerire a opiniei publice și primele reușite ale candidaților lor la alegerile parlamentare le-au dat mari speranțe că vor juca în curînd un rol de seamă pe scena vieții social-politice a statului român. Era greu de presupus că aceste succese puteau căpăta o dezvoltare substanțială în condițiile în care o mare parte a populației era analfabetă și cînd de mașina electorală beneficiau acele forțe care dețineau puterea economică și politică, sprijinită asupra a peste trei sferturi din populația țării de atotputernicia jandarmului.

Constituția pe care socialiștii o cereau respectată avea o mare și gravă lacună : nu acorda dreptul de vot pentru alegerile parlamentare decît unui număr restrîns de cetățeni, pe baza censului, a veniturilor și a poziției în societate.

Puteau socialiștii să organizeze demonstrații și întruniri cu mii de participanți, puteau să editeze zeci de publicații prin care să-și facă aderenți, în ziua alegerilor se prezentau în fața urnelor cu buletinele de vot din fiecare capitală de județ numai cele cîteva sute de negustori, moșieri, titrați, preoți și învățători. Un deputat în parlamentul de atunci, care parlament se considera emanația „voinței poporului", era ales cu cîteva sute de voturi sau chiar cu cîteva zeci. C. Argetoianu povestește în memoriile sale că, la Huși, un deputat fusese ales într-un an cu numai 15 voturi ! Caragiale grăise mari adevăruri în piesele sale.

Inițial, socialiștii au crezut că vor înfrînge acest sistem de impunere la cîrma țării a unor „aleși" ai potentaților, fie printr-o acțiune energică în favoarea introducerii votului universal, fie chiar și numai prin atragerea unor votanți din alte pături sociale decît cele muncitoare. Dar parlamentele alese în condițiile în care se alegeau nu erau de loc dispuse să ia în dezbatere problema lărgirii dreptului de vot. Cu toate eforturile la care a reunit o serie de organizații burgheze, V. Gh. Morțun nu a reușit, în 1895, să adune pe moțiunea sa pentru votul universal mai mult de 35 de semnături, din 178 de deputați ! În ce privește speranța că alegătorii din colegiile electorale își vor îndrepta atenția spre candidații socialiști, ea s-a dovedit numai o iluzie ; candidații moșieri sau burghezi dispuneau oricînd de resurse pentru a cumpăra voturile de care aveau nevoie.

În 1894, cînd a avut loc al doilea Congres al P.S.D.M.R., se considera că *„prin numărul mare al delegaților, prin chestiunile mari discutate, social-democrația noastră s-a pus în rîndul țărilor din Apus cu organizațiuni puternice și covîrșitoare"*. Și, într-adevăr, perspectivele de dezvoltare a partidului, care prelua asupra sa marile sarcini privitoare la transformările societății românești, erau foarte promițătoare la mijlocul ultimului deceniu al veacului trecut.

Succesele propagandei socialiste, rețeaua de legături pe care o crease în lumea satelor, participarea activă la dezbaterea tuturor problemelor care se puneau la ordinea zilei în viața statului român, au reprezentat însă totodată un semnal de alarmă pentru cercurile conducătoare.

Lupta pentru vot universal era incontestabil progresistă. Idealizarea acțiunilor pentru vot universal, pentru concentrarea activității socialiste în parlament a fost una din sursele desprinderii liderilor de proveniență burgheză, intelectuală, din partid. Insuccesele pe tărîm parlamentar, în care își puseseră mari nădejdi, au contribuit la demoralizarea unora din acești lideri, la părăsirea mișcării socialiste de către o parte din ei, unii retrăgîndu-se din viața politică, alții trecînd în partidul liberal.

Fenomenul nu era propriu doar României, era epoca în care în apusul Europei curentul millerandist și în răsărit curentul struvist aduceau o serie de lideri vremelnici din conducerea social-democrației în rîndurile partidelor burgheze, ocupînd funcții ministeriale adesea.

Mișcarea socialistă, muncitoare, primea lovituri nu ușoare, dar în același timp se pregătea pentru dezvoltarea și afirmarea sa cu partide de clasă corespunzătoare noilor împrejurări de la începutul veacului XX.

La trei sferturi de veac de la crearea primului partid al muncitorilor din România, istoria restituie meritele, la scara vremurilor contemporane, acelora care au luptat sincer pentru propășirea societății românești.

VINUL LA OSPEȚELE DACILOR ȘI ROMANILOR

prof. univ. dr. doc. D. TUDOR

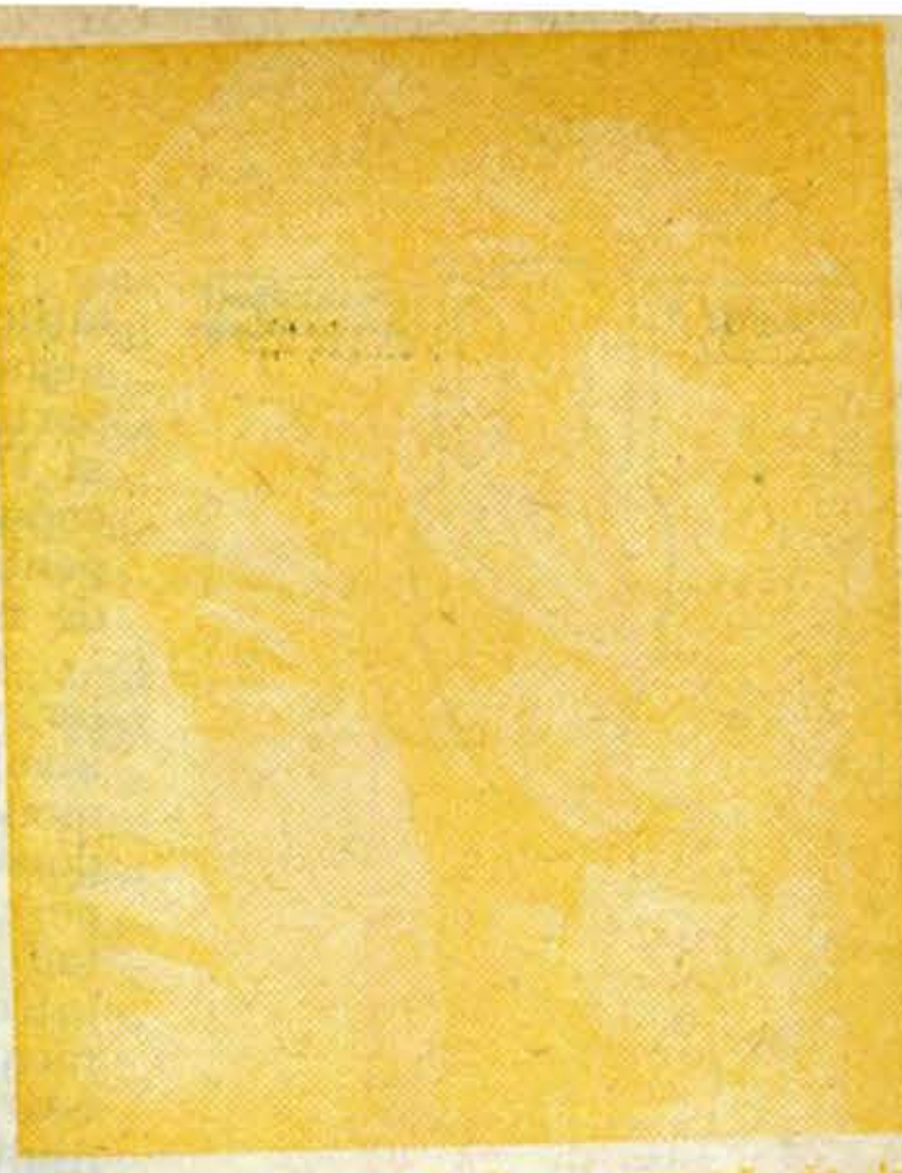

Bacchus. Sculptură în marmură de la Ciorolul Nou (Dolj)

Cu șapte-opt sute de ani înaintea erei noastre, olarii din Grecia realizaseră cele mai variate și elegante forme de vase. În veacul lui Pericle, atelierele ateniene modelau la roata olarului frumoase vase pictate în exterior și interior cu scene mitologice și din viața cotidiană. Apăruse o ceramică de o mare valoare artistică, al cărei secret tehnic de fabricație ne rămîne încă necunoscut.

Din marea varietate de forme ceramice, *amfora* era prin excelență un vas de caracter comercial, destinat pentru exportul vinului și untdelemnului. Avea o formă alungită, cu fundul ascuțit, iar la gît era dotată cu două torți puternice. După umplere, gura i se astupa cu un dop de plută sau de lut ars. El se smolea sau se ceruia în exterior, apoi se lega cu o pînză sub buză. Astfel ambalat, vasul se depozita în pivnițe, cu fundul ascuțit înfipt în pămînt, sau se așeza în rastele speciale, amenajate în pîntecele corăbiilor, atunci cînd vinul sau untdelemnul se exportau.

Fragmentele de amfore grecești sau romane apar azi ca resturile arheologice cele mai des întîlnite pe sălițtele așezărilor dacice, grecești, romane și bizantine de pe teritoriul statului nostru. Unele sînt de producție locală ; dar cele mai multe s-au adus la nord de Dunăre prin importul de vinuri fine. După formă, tehnica pastei și unele inscripții, arheologii de azi au reușit să stabilească cu destulă siguranță locul unde au fost produse și epoca în care s-au importat în Dacia. Se observă, de asemenea, că paralel cu importul acestor vinuri grecești și romane, Dacia nord-dunăreană a cunoscut și ea o însemnată producție vinicolă locală.

Afirmația poetului Ovidiu că în Dobrogea din vremea sa n-ar fi existat cultura viței de vie este infirmată prin descoperirile arheologice. Cu o jumătate de secol mai înainte de exilul poetului roman la Tomis, marele rege Burebista, la îndemnul preotului Deceneu, ar fi convins pe geto-daci, neîntrecuți băutori de vin, să distrugă plantațiile de viță de vie. Dar și această informație, transmisă nouă prin geograful grec Strabo (secolul I î.e.n.), nu corespunde adevărului, deoarece se constată că importul de vinuri grecești nu a încetat în timpul celor două secole care preced cucerirea Daciei de către romani. Dimpotrivă, viticultorii geto-daci dintre Carpați și Dunăre au imitat amforele grecești, modelînd vase în care depozitau vinuri proprii pentru comerțul local.

Negustorii greci de vinuri și untdelemnuri obișnuiau sa marcheze amforele destinate transportului acestor mărfuri, cu ștampile aplicate pe torți sau pe gîtul vasului. Inscripțiile, astfel imprimate, indicau numele negustorului, localitatea de producție a lichidelor, data producției și altele. Cu ajutorul acestor indicații sîntem azi în măsură să urmărim drumurile comerciale ale acestor produse și intensitatea schimbului cu triburile geto-dacice de la nordul Dunării.

Ramă turnată în plumb pentru o oglindă, decorată cu obiecte dionisiace și inscripția da vinum ! descoperită la Sucidava

Ștampile ale olarilor daci prin care căutau să imite pe cele grecești de pe amforele rodiene. Descoperite la Stoenești-Muscel

Amforă rodiană cu numele producătorului Thiasos și al preotului Eponim Aristodamos (220—180 î.e.n.) descoperită la Spanțov (la răsărit de vărsarea Argeșului)

Amfore bizantine (secolele IV-VI.) descoperite la Sucidava

S-a stabilit de către arheologii noștri că, prin intermediul cetăților grecești de pe coasta dobrogeană (Histria, Tomis, Callatis), negustorii din insula Thasos (nordul Mării Egee) au fost primii exportatori de vinuri în Dacia, încă din a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. Amforele cu ștampilele lor de fabricație s-au descoperit numai la gura Siretului și la Zimnicea, ceea ce dovedește, pentru vremea aceea, o piață de desfacere a vinului tasian destul de modestă și limitată la malul stîng al Dunării.

Cei care au pătruns adînc pe teritoriul Daciei cu spumoasele lor vinuri au fost negustori din insula Rodos, urmați de cei din insula Cos (ambele în Marea Egee), apoi de unii producători mai modești din Crimeia și de pe coasta nordică a Asiei Mici. În a doua jumătate a secolului al III-lea î.e.n., corăbiile rodiene au plutit pe cursul Dunării pînă la Porțile de Fier. Pe malul Dunării existau anumite locuri de tîrg, în care se făcea schimbul în natură între negustorii greci și cei geto-daci. În schimbul vinului, se primeau produse locale de care ducea lipsă lumea grecească : cereale, ceară, miere, lînă, piei, unele metale etc. De aceea, cele mai multe fragmente de amfore grecești s-au descoperit în vecinătatea Dunării. Transportul lor spre clienții mai îndepărtați de fluviu era destul de anevoios, din cauza slabei rețele rutiere.

Se foloseau drumurile naturale de pe văile apelor principale ce se scurgeau din Carpați la Dunăre, ca Siretul, Buzăul, Ialomița, Argeșul, Oltul și Jiul. Punctele cele mai îndepărtate de Dunăre, pînă la care s-au putut transporta amforele grecești, sînt cunoscute azi la Lunca Ciurei (lîngă Iași), Stoenești (Muscel) și Baia de Fier (Tg. Jiu). Descoperirile arheologice de pînă acum ne arată că din pricina greutăților de transport, această marfă fragilă nu a putut pătrunde și dincolo de Carpați.

Fără îndoială că băutorii acestor vinuri scumpe nu puteau fi decît vîrfurile aristocrației tribale, singurele stăpînitoare de bunuri importante pentru efectuarea schimbului în natură. Cele peste 100 de amfore ștampilate rodiene descoperite în așezarea geto-dacică de la Stoenești indică acolo un import curent de vinuri grecești între anii 220—150 î.e.n. Exista deci, în acest anonim centru tribal, o pătură înstărită de nobili daci, care știau să aprecieze aroma vinurilor rodiene și cosiene. După fragmentele ceramice, se constată că băutori constanți de vinuri egeene erau, de asemenea, nobilii geto-daci de la Popești (pe Argeș), Spanțov (la vărsarea Argeșului) și Zimnicea.

După anul 167 î.e.n., cuceririle romane din Orient au stînjenit mult comerțul normal cu vinuri dintre insulele Mării Egee și Dacia. Profitînd de lipsa vinurilor grecești de pe piețele Daciei, unii viticultori din Oltenia și Muntenia au modelat amfore după silueta celor rodiene și au aplicat pe torțile lor unele ștampile cu semne ad-hoc prin care căutau să imite scrierea grecească. Umplute cu vinuri de producție locală, aceste amfore s-au vîndut în aceleași centre de desfacere de la nord de Dunăre. Scăpînd de marea concurență a vinurilor egeene, centrele vinicole de la Sinope, Heracleea (ambele pe coasta nordică a Mării Negre) și cele din Crimeia, au intensificat și ele comerțul cu vinuri în Dacia. Din păcate, în secolele I î.e.n. și I e.n., nu mai putem studia satisfăcător acest import de vinuri, deoarece negustorii părăsesc obiceiul de a marca amforele cu inscripții. Numai după simple cioburi este greu a se determina locul de producție a lor.

Viticultura din Dacia, paralel cu importul de vinuri egeene și mediteraneane a cunoscut o mare dezvoltare pe timpul stăpînirii romane. În noua provincie, romanii au introdus metode noi pentru cultivarea viței de vie. În același timp, dezvoltarea rețelei rutiere din provincia lui Traian a înlesnit transporturile de vin pînă în cele mai îndepărtate așezări rurale. Dispunem azi de numeroase monumente scrise și sculptate, pe baza cărora se poate urmări înflorirea viticulturii în întreaga Dacie romană, precum și importul de vinuri străine provinciei.

Cultul zeului Bacchus, protectorul viței de vie, documentat prin descoperirea unor sculpturi în piatră și argilă închinate zeului, apare în regiunile vinicole cunoscute și azi.

În orășelul *Statio Aquensis* (Cioroiul Nou, Dolj) viticultorii romani ridicaseră lui Bacchus o frumoasă statuie din marmură, al cărei cap îl împodobiseră cu vrejuri de viță și ciorchine de struguri. Pe terasele Dunării, ale Oltului, Mureșului și Tîrnavelor, viţa de vie ocupa terenuri întinse alături de numeroase livezi de pomi fructiferi. Producţia era abundentă, dar nu avea calitatea renumitelor vinuri de azi (Tîrnave, Drăgășani, Sadova etc.) Ceea ce produceau podgoriile romane se consuma numai în Dacia.

Interesante documente arheologice despre viticultură au apărut și în cercetările arheologice de la Sucidava (Celei, Corabia). A fost descoperit acolo un testament al unui viticultor roman din secolul al III-lea e.n., păstrat fragmentar pe o lespede de piatră. Este cel mai vechi testament cunoscut pe teritoriul ţării noastre. Testatarul lăsa pentru îngrijitorii mormîntului său venitul a două jugăre de vie împreună cu o casă. Beneficiarii erau obligaţi, în schimbul folosirii casei și a recoltelor de struguri, să-i îngrijească mormîntul și să-i facă anual „sacrificii și slujbe sfinte", obișnuite pentru morţi.

Pe o ramă de plumb ce fusese destinată unei oglinzi de sticlă, un turnător în metal din Sucidava folosise ca decor numai elemente dionisiace. Printre butoaie de vin, cupe de băut, un teasc de zdrobit strugurii și altele, el a plasat inscripţia *da vinum!* („dă-mi să beau").

Săpăturile arheologice din ruinele orașelor romane de pe teritoriul Daciei inferioare (Drobeta, Sucidava, Romula etc.) au scos la lumină, în ultimii ani, o mare cantitate de fragmente din amfore, unele marcate cu ștampile grecești pe torţi, altele însemnate cu inscripţii latinești vopsite pe gîtul lor. Toate cele ștampilate pe torţi poartă nume de producători greci ca : Sozon, Herakles, Paulos, Stratoneikos, Ruphos, Philippos etc. Cele cu inscripţii executate cu vopsea roșie (minium de plumb) ne-au păstrat nume latinești de producători italici, ca Sextus Cornelius și Tertius. Cele două grupe de inscripţii dovedesc că existau două regiuni din care se importau vinuri în Dacia, în prima jumătate a secolului al III-lea e.n. : insulele grecești egeene și coastele italice.

O fericită descoperire arheologică de acum un secol și jumătate ne ajută să cunoaștem preţul de vînzare a vinurilor de producţie locală și a celor de import, consumate în Dacia, în jurul anilor 160 e.n. Una dintre tăbliţele cerate găsită într-o galerie părăsită a unei mine de aur romană din Munţii Apuseni conţine o listă cu preţurile alimentelor consumate la un ospăţ cîmpenesc de către o asociaţie de mineri. La masă s-au servit două calităţi de vinuri, cu preţuri diferite. Calitatea de vin denumită *merum*, adică „vin dulce", costa doi denari litrul, pe cînd vinul obișnuit, denumit simplu *vinum*, s-a plătit numai cu 0,54 denari litrul. *Merum* era deci vinul superior de import, adus din ţinuturile grecești și din podgoriile italice, pe cînd *vinum* nu putea fi decît produsul viticultorilor din Dacia romană.

Părăsirea Daciei de către Aurelian, în anul 271 e.n., nu a curmat comerţul cu vinuri aduse din sud. Amforele romane, mai apoi cele bizantine, umplute cu vin, mai rar și cu untdelemn, au pătruns pînă în inima Transilvaniei și în nordul Moldovei, în tot cursul secolelor III—VI e.n. De astădată inscripţiile lor conţin simboluri și formule religioase creștine, alături de indicaţii despre capacitatea vaselor.

Punctul cel mai important pentru depozitarea și comercializarea vinului spre interiorul Daciei a fost orașul Sucidava.

Numai o dată cu pătrunderea slavilor către Dunăre și distrugerile provocate de invaziile avarilor în sudul Daciei a fost întrerupt acest comerţ milenar cu vinuri. Cultivarea viţei de vie pe solul Daciei nu a fost întreruptă însă niciodată, așa cum dovedește terminologia latină din domeniul viticulturii păstrată de limba noastră.

Amfore din Sucidava (secolele IV—VI)

MICROARHIVA

„Magazin istoric“

1907

„TRĂIM ÎNTR-O CONTINUĂ SPAIMĂ“

Două scrisori inedite ale reginei Maria

Martie-aprilie 1907. Țara este zguduită de marea răscoală a țăranilor. Disperate, clasele conducătoare iau măsuri aspre de reprimare, ordonînd armatei să tragă în plin. Sate întregi sînt distruse cu tunurile, mii de țărani sînt uciși. Autoritățile sînt cuprinse de panică. Deruta cuprinde și Palatul ; familia regală, care devenise ea însăși, în perioada celor 40 de ani de domnie, una dintre cele mai mari posesoare de moșii din România, a fost cuprinsă de nesiguranță și teamă.

Această atmosferă ce domnea la curtea regelui Carol este reflectată în scrisorile trimise de regina Maria mamei sale, Maria de Coburg, pe care le reproducem mai jos.

VALENTINA COSTAKE

14/27 martie 1907

Draga mea mamă[1],

Simt că trebuie să-ți scriu cîteva cuvinte, deoarece cred că ești neliniștită din cauza celor ce se petrec aici. Sîntem foarte nefericiți. Mișcările au luat asemenea proporții încît au devenit o adevărată răscoală și se comit orori de toate părțile. S-au distrus case, s-a ucis, s-a ars, s-au torturat oameni, aproape tot ce scriu ziarele este adevărat, cu excepția că este anti-evreiască. Așa este aparent, dar în realitate tulburările sînt agricole, izvorîte din dorința proprietarilor de pămînt de a scoate cît mai mult din proprietăți, fără să se gîndească la țărani. Faptul că tulburările au izbucnit simultan, în mare amploare și în regiuni separate, dovedește existența unei organizații condusă de oameni care nu sînt *țărani.*

Este îngrozitor, mamă, trăim un coșmar odios, nu că ar exista un pericol pentru noi personal, dar trăim într-o continuă spaimă de ceea ce va trebui să mai auzim încă. Toată armata este în picioare, trupele sînt trimise peste tot cu ordinul să tragă fără milă. Nu poți să-ți imaginezi ceea ce simt, niciodată în viața mea nu am înfruntat o asemenea situație sau un asemenea gînd ; pașnica și blînda noastră țară în situația aceasta ! Unchiul[2] *suportă curajos — deși își vede munca de-o viață întreagă în pericol —, dar chiar dacă nu se plînge și nu este descurajat, inima îi este plină de teamă și neliniște. Nu îți pot da detalii, nu am curajul, dar am simțit nevoia să-ți trimit o vorbă. Gîndește-te la noi și roagă-te pentru biata noastră țară, mamă dragă.*

A ta, Missy

---

[1] Arhivele Statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Casa regală, Regina Maria, V 2 618 (originalul în limba engleză).

[2] Regele Carol I.

Aprilie 7, 1907

Draga mea mamă[3],

După o perioadă teribilă liniștea s-a stabilit din nou. Nu poți să-ți imaginezi prin ce am trecut, a fost îngrozitor, mai ales că totul s-a abătut asupra noastră năprasnic, aus Leiterne Himmel[4] *și ca o furtună a zguduit biata noastră țară, lăsîndu-ne năuciți și ingroziți. Desigur, au existat multe exagerări, dar lucrurile au fost destul de îngrozitoare pentru a nu mai necesita exagerări. Pierderile sînt poate mai puțin grele decît s-a crezut la început, dar la mulți prieteni de-ai mei li s-a distrus absolut totul. La un moment dat panica ajunsese în oraș așa de mare, încît se credea că vom fi cu toții uciși (noi n-am crezut chiar așa). Acum, cînd aproape totul s-a liniștit, poți să-ți dai seama cît de mari sînt pierderile. Numărul morților este foarte greu de stabilit, dar sînt mulți. Zvonul că armata nu și-a făcut datoria este cu totul fals. Armata a fost admirabilă.* Unchiul și-a păstrat calmul, dar, desigur, în sinea lui a suferit. Acum va trebui să se facă noi legi în favoarea țăranilor, ceea ce va provoca un resentiment printre „les propriétaires", fiindcă mulți dintre ei vor deveni mult mai săraci, în afară de faptul că multora li s-au devastat pămîntul și casele. Este un moment greu, căruia trebuie să i se facă față și, deoarece noi, familia regală, avem de purtat greutățile țării pe umerii noștri, nu avem inima chiar așa de ușoară. Desigur, în condițiile acestea, se pune și mai puțin problema să plec. In afară de aceasta, probabil că vom fi foarte săraci anul acesta, deoarece se vor reduce fondurile în toate domeniile pentru a acoperi greutățile. Trebuie, pe cît posibil, să facem față cu curaj situației. Intr-o țară mică resimți* tous les revers[5] *și este foarte deprimant.*

Mulțumesc lui Dumnezeu, unchiul suportă bine gîndul că ar putea muri, dar într-un moment ca acesta, cînd ai nevoie de tot prestigiul unui rege înțelept și bun ca să ne salveze, ar fi îngrozitor. Teama este că liniștea care s-a stabilit este doar aparentă și că toutes les haines grandent eu dessous[6]. *Rămîne de văzut. Cauza acestora va rămîne, într-o oarecare măsură, încă un mister, oricum, nu se poate descoperi cine a aranjat lucrurile, deoarece a fost bine organizată și a fost pregătită din timp, pentru a fi putut izbucni în întreaga țară în același timp. Ne-a lăsat foarte triști și cu un sentiment foarte dezagreabil*

Scrisoarea ta mi-a făcut o mare plăcere, e plăcut să primești echos du monde ou l'on s'amuse[7], *ceea ce nu este cazul aici. Vremea este furtunoasă și oribilă, n-au fost decît trei zile frumoase cu totul. Nu sînt prea fericită acum, după cum poți ușor să-ți imaginezi, deși cred că vechea ordine a lucrurilor va fi restabilită din nou. Mătușa a fost obositoare. De cînd unchiul este bolnav a devenit foarte activă și se amestecă în tot felul de lucruri, ceea ce n-ar fi îndrăznit înainte. Continuă să-i comenteze boala și chiar insinuează că puterea lui de judecată a slăbit. Dar chiar acum a intrat în mare încurcătură, deoarece, mizînd pe naivitatea ei, i s-a sugerat reginei ideea de a promite țăranilor ajutor, că le va împărți pămînturi. Desigur că țăranii au fost înșelați de tot felul de speranțe false și jumătate din ei de-abia știau de ce-și ridicaseră glasurile.*

Este vechea poveste a mulțimii care-și pierde capul und wehe wenn sie lossgelassen ![8]

Paștele nostru românesc este foarte tîrziu anul acesta. Sper că pînă atunci va fi cald și frumos, sînt sătulă de frig și vreme rea. Copiii, în ciuda acestor fapte, sînt înfloritori, chiar Nicolae a prins culoare. Îl iubesc, este o companie atît de amuzantă; trăsura de la tine este cea mai mare plăcere a lor. Le-am împrumutat caii; Elisabeta îi mînă în mod desăvîrșit, chiar pe străzile aglomerate și periculoase [...] Miss Chandell a fost bolnavă de reumatism timp de trei săptămini

Scrisoarea s-a lungit mult, dar sper că nu te va plictisi. Mi-e teamă că nu este foarte veselă, dar nu sînt deosebit de descurajată, deși simt o apăsare surdă și o teamă instinctivă pentru viitor.

Cu toată dragostea mea,

Missy

---

[3] Loc. cit., V 2 619 (originalul în limba engleză).
[4] Din cer senin (în limba germană).
* Nu trebuie uitate cazurile de solidaritate ale soldaților ori refuzul de a executa ordinele primite de la ofițeri de a trage în răsculați (n.r.).
[5] Toate situațiile (în limba franceză).
[6] Toate urile mocnesc dedesubt (în limba franceză).
[7] Ecourile unei lumi în care se amuză (în limba franceză).
[8] Și, vai, dacă vor fi lăsați liberi ! (în limba germană).

EPISOD COLONIAL

OCUPAREA MAROCULUI

CONSTANTIN BOTORAN

Anticipări asupra cuceririi Marocului

La 20 mai 1899, ministrul României la Paris, Gr. I. Ghica, înaintează ministrului afacerilor externe, Al. Lahovari, un raport privitor la starea politică și militară a Marocului în ultimii ani ai secolului trecut, relevînd „într-un mod rezumat, însă foarte clar, competițiile diferitelor puteri europene în acea parte atît de ispititoare a Africii". Raportul, al cărui text inedit îl redăm mai jos, fusese întocmit de N. D. Ghica, atașat pe lîngă Legația României de la Paris, în urma unei călătorii făcute în Maroc.

„RAPORT ASUPRA SITUAȚIEI POLITICE DIN MAROC

Cînd — acum patru ani — sultanul Hassan a murit, coroana a revenit celui de-al doilea fiu, Abdul Aziz, în vîrstă de 14 ani, în detrimentul primului său născut, Mohamed, pe care, potrivit obiceiului marocan, îl dezmoștenise în mod tacit prin încredințarea comandamentului celor mai bune trupe aceluia dintre fii pe care și-l voia succesor. Această alegere a displăcut anumitor funcționari, care au încercat să-l încoroneze pe Mohamed. Conspirația inițiată a eșuat însă și conspiratorii au plătit cu capul devotamentul lor pentru sultanul legitim. Mohamed a fost aruncat în închisoare, unde, după versiunea oficială, s-ar mai afla încă, deși se zvonește că ar fi fost suprimat recent.

REVELAȚIILE POLITICE ALE UNUI DIPLOMAT ROMÂN

Instaurarea lui Abdul-Aziz a constituit semnalul declanșării războiului civil : triburile vecine Marrakech se răsculară și încercară să ocupe capitala. Ele fură înfrînte chiar sub zidurile orașului de către trupele lui Abdul Aziz comandate de Bahmed. Drept recompensă pentru serviciile aduse, acesta fu numit Mare Vizir, cu putere nelimitată. El porni în urmărirea celor învinși, le devastă ținutul și reveni cu o pradă imensă. Stăpîn absolut, Bahmed a încercat să-și întărească pozițiile. În acest scop a pus la cale întemnițarea vechilor miniștri ai lui Hassan, pe care i-a înlocuit cu membri ai propriei sale familii. Noul sultan, lipsit de voință și slab de minte cum era și cum este și azi, a fost asigurat că niciodată nu va avea de întîmpinat vreo neplăcere. Și a profitat de această asigurare pentru a-și spori nemăsurat averea, împovărînd cu impozite triburile supuse autorității imperiale. Perceperea impozitelor constituie în aceste condiții un factor declanșator de revolte în toate regiunile țării. De la moartea sultanului Hassan, războiul civil nu a încetat niciodată. Guvernul șerifian își menține autoritatea pe cîmpiile ce înconjură cele trei capitale Fez, Mekinez și Marrakech. În schimb, în zona de munte și în regiunea de sud a Marelui Atlas stăpînesc răsculații, victoriile trupelor de represalii ale sultanului nefiind decît trecătoare. Cel mai mic șoc venit din afară ar produce cu siguranță o gravă perturbare. Știindu-se incapabil de a rezista unei puteri europene, guvernul șerifian cedează la prima sosire a

unei nave de război. Marocul este o țară bogată. Irigate și amenajate, ogoarele aduc două și chiar trei recolte pe an. Cucerirea statului s-ar putea realiza ușor și fără prea mare cheltuială, resursele sale militare fiind aproape inexistente. Armata se află într-o stare deplorabilă, datorită în mare măsură modalității greșite în care se efectuează recrutarea trupei. Într-adevăr, nu există un stagiu militar obligatoriu. Anumite triburi sînt scutite de plata impozitului, în schimbul furnizării unui număr de războinici pentru armata sultanului. La rîndul lor, aceste triburi furnizează o adunătură alcătuită din cei mai slabi și mai săraci membri și a căror vîrstă variază între zece și șaizeci de ani.

Armamentul cu care este dotată infanteria este în întregime modern. Datorită lipsei de îngrijire, o mare parte din numărul puștilor este însă scoasă din uz. Artileria nu dispune decît de tunuri care se încarcă pe țeavă ; echipamentul modern, foarte costisitor, este păstrat în depozitele militare, de teama de a nu fi deteriorat în timpul exercițiilor. Cît despre cavalerie, aceasta este alcătuită din contingente tribale incoerente și nedisciplinate. Numărul lor este, într-adevăr, foarte mare, dar armele cu care sînt echipate se reduc la puști extrem de învechite.

Franța, Anglia, Germania și chiar Spania își au privirile ațintite asupra Marocului. Iată informațiile pe care le-am cules în această privință de la legațiile din Tanger. Influența Franței a fost preponderentă în perioada domniei sultanului Muley Hassan datorită vecinătății cu Algeria. Locuitorii algerieni treceau adesea granița și povesteau marocanilor despre forța puterii militare a Franței, forță pe care Marocul a cunoscut-o în bătălia de la Isly. Guvernul francez a obținut stabilirea unei misiuni permanente la curtea sultanului. Această misiune, formată din trei instructori de artilerie și doi medici militari, își are astăzi reședința la Marrakech. Era de așteptat ca prestigiul francez, cu mijloacele puternice de acțiune de care dispunea, să crească din ce în ce mai mult. Nu s-a întîmplat însă așa și Anglia a fost aceea care, printr-o politică suplă,

Patrioți marocani aduși legați în fața sultanului

Mulaï Hafid, sultanul Marocului

dar fermă, a ştiut să ocupe primul loc. Generalul de infanterie al sultanului este Caidul Maclean, fost ofiţer britanic. Însuşindu-şi modul de viaţă arab, trăind în intimitatea Marelui Vizir şi a altor consilieri pe care îi copleşeşte cu complimente şi cadouri, acesta a reuşit să-şi creeze o poziţie sigură. Recent i s-a alăturat un ajutor, în persoana doctorului Verdon.

Miniştrii britanici trimişi pe lîngă sultan au etalat întotdeauna un fast strălucitor şi i-au uimit pe marocani prin ţinuta lor, demnă şi corectă. Prestigiul Angliei este de altfel atît de înrădăcinat, încît nici măcar expediţia deplorabilă şi lipsită de tact de anul trecut nu a putut să-l zdruncine. Iată istoria acestei expediţii.

O companie aşa-zis particulară a fost creată în scopul obţinerii unei concesiuni de terenuri pe Coasta Sous (la sud de Mogador). Preşedintele acestei companii, maiorul Spilsbury, a convenit cu caizii indigeni asupra furnizării armamentului necesar în vederea eliberării lor de sub jugul sultanului. În schimb, caizii s-au angajat să cedeze Coasta Sous Companiei «Globe Venture».

Ministrul Franţei, dl. de Montbel, a aflat despre acest aranjament şi a avertizat în secret pe Bahmed. Cînd englezii au debarcat cu armele promise, s-au găsit în prezenţa trupelor şerifiene, care i-au făcut prizonieri. Transmişi fiind ministrului Angliei la Tanger, prizonierii au fost însă eliberaţi imediat. Guvernul Marii Britanii a simulat atunci o puternică supărare, i-a incriminat şi a stabilit judecarea lor. Tribunalul din Gibraltar a dispus recent achitarea.

După informaţiile primite de la anumite legaţii din Tanger, această tentativă era destinată acaparării de către Anglia a Coastei Sous (cea mai bogată provincie din Maroc). Se şi pregătise o cartă care trebuia să fie acordată Companiei «Globe Venture» imediat după stabilirea sa pe coastă. Mai tîrziu ar fi urmat anexarea. O acţiune mai reuşită a fost cea de la Cap Spartel. Aici, o companie particulară engleză a înfiinţat o staţie seismografică legată prin fir telefonic cu Gibraltarul şi care permite înregistrarea tuturor mişcărilor de nave care aveau loc în lungul golfului. Cum din acel loc cîmpul de observaţie este foarte mare, această staţie ar avea un rol important în caz de război.

Germania nu urmează o politică generală în Maroc. S-ar părea că nu urmăreşte decît obţinerea unui antrepozit comercial şi a unui centru de cărbune. Guvernul marocan a împuternicit casa Krupp cu fortificarea Rabatului, port la Atlantic. Inginerul care conduce aceste lucrări, dl. Rottenburg, recrutează trupe, le instruieşte şi se ocupă mult mai mult de politică decît de fortificaţii, care înaintează de altfel foarte încet.

Celelalte puteri occidentale nu par preocupate să conteste această achiziţie a Germaniei. În rîndurile Corpului diplomatic din Tanger se vorbeşte în mod obişnuit despre «sfera de influenţă a Germaniei cuprinzînd Rabatul şi Larrache».

Spania este foarte activă în Maroc, dar politica sa, mai curînd puerilă, nu i-a adus nici un avantaj real. În acelaşi timp posesiunile asupra Ceutei şi Melillei îi oferă un anumit prestigiu (altfel în descreştere) şi miniştrii din Tanger se văd adesea obligaţi să ceară sprijinul colegului lor spaniol. Rusia, neavînd interese în Maroc, Legaţia rusă din Tanger nu a fost instituită decît pentru a susţine interesele franceze.

Totul pare să prezică o apropiată împărţire a Marocului. Dacă n-ar exista Tangerul, pe care toţi îl urmăresc, această împărţire ar fi fost uşor de realizat. Franţa ar lua Riful, Tanatul

și Tafileltul, Germania orașele Rabat și Larrache, iar Anglia Mozagan, Mogador și Sous. În centru s-ar constitui un mic stat pentru sultan, sub supravegherea marilor puteri. Acest proiect circulă mult pe coridoarele legațiilor din Tanger. Dar problema Tangerului și diferitele poziții strategice asupra golfului sînt privite pentru moment ca insolubile și, atîta timp cît acestea nu vor fi soluționate, Marocul va continua să existe în cadrul său actual, adică așa cum a fost stabilit în primele timpuri ale cuceririi arabe.

N. D. Ghika"

Marocul — obiect de dispută...

În anii care s-au scurs de la întocmirea raportului diplomatului român, poporul marocan avea să ducă o luptă eroică, plină de sacrificii, pentru apărarea independenței naționale și a libertății Marocului. Această luptă avea puține șanse de izbîndă deoarece ea se desfășura într-o perioadă cînd soarta statelor mici și slab dezvoltate stătea exclusiv în mîinile marilor puteri imperialiste. Statul marocan se întindea la acea dată pe o suprafață de aproximativ 439 000 de km², avînd o populație de 8—9 milioane de locuitori. În primii ani ai secolului al XX-lea, istoria sa se caracteriza prin adîncirea crizei politice interne, provocată de războiul civil, și prin intensificarea luptei dintre marile puteri pentru a-i dezmembra și acapara teritoriul. Încălcarea sistematică a independenței și suveranității Marocului de către marile puteri a dus la apariția unui focar de război în această parte a lumii, focar care, în anii premergători primului război mondial, a pus de două ori în primejdie pacea lumii.

Continua stare de revoltă a triburilor de păstori și de agricultori, precum și luptele neîncetate dintre pretendenții la tronul imperiului dădeau Marocului aspectul unui stat lipsit de unitate politică. Trezoreria statului era goală, din cauza cheltuielilor de întreținere a armatei și a vastului aparat birocratic de la curtea sultanului. Pentru a redresa finanțele statului și pentru a putea plăti împrumuturile contractate la marile puteri europene, tînărul sultan Abdul-Aziz a instituit un nou impozit denumit *tertib*, care a nemulțumit toate păturile sociale din Maroc. Se adăugau repetatele jafuri la care se dedau soldații și ofițerii din armata imperială sub pretextul reprimării revoltelor. Lipsa de unitate lăuntrică făcea ca autoritatea sultanului să fie contestată pe cea mai mare parte a teritoriului național. Triburile berbere din regiunea Marrakech se găseau într-o continuă stare de revoltă, încercînd în mai multe rînduri să cucerească capitala. „De ani de zile Marocul este în răzvrătire — observa, în 1911, I. G. Duca, viitorul ministru de externe al României. Clipele de liniște nu sînt decît trecătoare și de obicei ele sînt urmate de zvîrcoliri și mai puternice încă."

Marile puteri europene, a căror politică externă se baza pe principiul dominării celui mic și slab de către cel puternic, au profitat de aceste frămîntări interne și au trecut la acapararea principalelor resurse economice ale țării. Penetrația lor în Maroc a generat suita de noi suferințe ce s-au abătut asupra acestei țări. „Străinii sînt cauza nenorocirii noastre... străinii ne-au făcut să apucăm pe calea pierzaniei. Ce folos prezintă pentru noi acești străini ? Ce noi științe ne-au învățat ei și ce avantaje ne-au adus ? Ei ne-au înșelat și au răspîndit corupția printre noi...". Aceste cuvinte erau exprimate, în 1905, de un fatua, încercînd să-l convingă pe sultan de urmările dezastruoase ale imixtiunii marilor puteri.

Anglia, care prin Gibraltar deținea cheia Mediteranei și se temea ca o altă putere — într-o etapă Franța, în alta Germania — să anuleze forța acestei poziții cucerind Marocul, a jucat multă vreme rolul unui arbitru interesat și în această regiune. Gibraltarul dădea Angliei un avantaj zdrobitor asupra celorlalți concurenți, cărora, după aprecierile observatorilor politici, le-ar fi trebuit mai mult de doi ani de lupte sîngeroase pentru a supune poporul marocan, pe cînd Angliei îi erau suficiente trei sferturi de oră pentru a debarca din Gibraltar la Tanger.

Convenția de la Madrid din 1880, semnată de 12 state europene, stabilea egalitatea drepturilor comerciale și de altă natură, între toate puterile străine, în Maroc. Internaționalizarea problemei marocane a lăsat drum liber marilor puteri pentru a-și spori influența economică și politică în această țară în folosul propriului interes. După o statistică din 1901, Franța deținea la acea dată 28 la sută din comerțul global al Marocului, Anglia 35 la sută și Germania 11 la sută.

Apărută mai tîrziu în cursa cuceririlor coloniale, Germania, care cunoaște la sfîrșitul secolului trecut o vertiginoasă dezvoltare a industriei, comerțului și flotei, va încerca să-și amenințe partenerii imperialiști, cerîn-

Sosirea trupelor franceze la Fes. Si Teib el Mokri, ministru al finanțelor, pașa și notabilii din Fes salută pe generalul Moinier (21 mai 1911)

Sosirea la Tanger a lui Wilhelm al II-lea pe bordul crucișătorului „Hamburg"

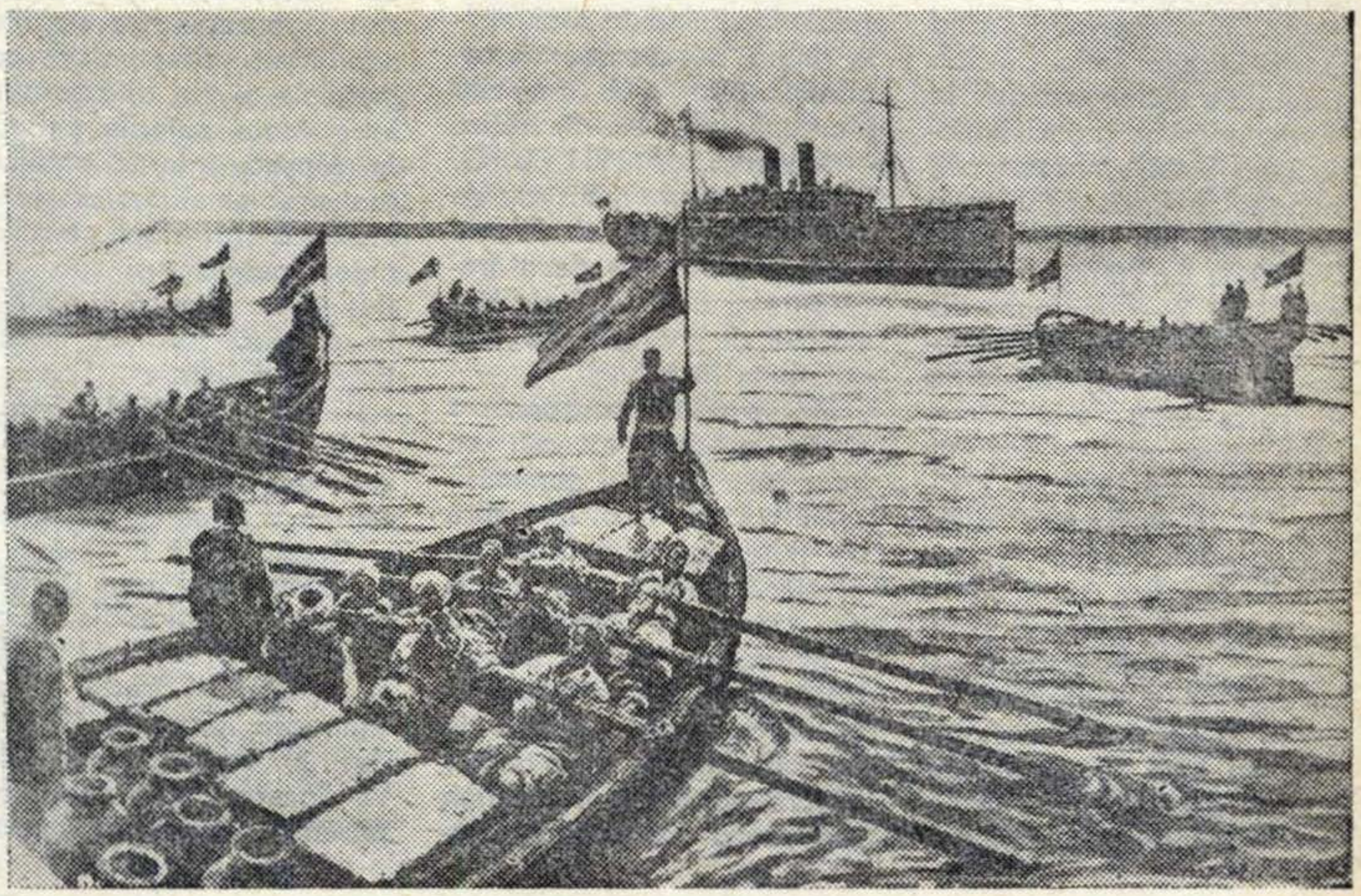

du-le „un loc sub soare" pe teritoriul imperiului marocan și în alte puncte ale Africii, deja ocupate. Intențiile germane se vor izbi însă de împotrivirea acerbă a cercurilor coloniale de la Paris, care se apropie de rivalul de ieri — Marea Britanie — tocmai pentru a contracara ofensiva germană.

Solid stabilită în Algeria, Franța, sub pretextul insecurității graniței de vest a Algeriei și a incapacității sultanului de a restabili pacea în rîndul supușilor săi, intervine direct în treburile interne ale Marocului, preconizînd o serie de măsuri administrative și militare care să-i consolideze interesele politice și economice în această țară.

Această imixtiune își are originea în tratatul de colaborare franco-englez din 8 aprilie 1904, care la articolul 1 al Declarației referitoare la Egipt și Maroc stipula: „Guvernul Republicii franceze declară că nu va împiedica acțiunea Angliei în această țară (adică în Egipt — *C.B.*), insistînd să fixeze termenul ocupației britanice într-un fel sau altul". În schimbul libertății de acțiune în Egipt, Anglia permitea Franței să ocupe cea mai mare parte a Marocului. Articolul 2 al Declarației arăta că guvernul francez „nu are intenția să modifice situația politică din Maroc. La rîndul său, Guvernul Maiestății Sale Britanice recunoaște Franței, mai ales ca putere limitrofă a Marocului pe o vastă întindere, dreptul de a veghea la menținerea liniștii în această țară și de a-i acorda asistență în toate reformele de ordin administrativ, economic, financiar și militar, de care are nevoie. El declară că nu va împiedica acțiunea Franței în acest domeniu..." În octombrie 1904, la alianța franco-engleză aderă și guvernul Spaniei.

Scurt timp după încheierea acordului, guvernul francez remite sultanului din Maroc un proiect de reforme a cărui acceptare ar fi însemnat „tunisificarea Marocului", adică instituirea protectoratului francez asupra acestei țări, așa cum procedase în Tunisia în 1881. În Franța se agita la acea dată un întreg partid militar și colonial extrem de influent, a cărui politică „nebunească și realmente criminală", cum o denumea Jaurès, viza să instaureze protectoratul francez asupra Marocului pe calea unei mari expediții armate.

La orizont se anunța un nou și feroce pretendent, Germania, care trecu la contraatac. Ea hotărî să strice jocul anglo-francez. În acele împrejurări, în care politica externă a marilor puteri era o rezultantă a manevrelor de tot felul, libertatea și suveranitatea statului marocan erau grav primejduite.

Cine va comanda Poarta Occidentală a Mediteranei?

Interesele pe care Imperiul german a știut să și le creeze timp de 30 de ani între Tanger și Mogador și în interiorul Marocului deveniseră considerabile. „Situația Germaniei în comerțul lumii, arăta un comentator german, a devenit atît de importantă încît politica sa nu poate fi indiferentă față de întrebarea: cine va comanda în viitor Poarta Occidentală a Mediteranei? Intențiile Reichului erau de a instala pe coasta mediteraneană o bază de operații pentru marina de război, o escală pentru navele de comerț pe lungile itinerarii Hamburg-America de Sud, Hamburg-Suez-China. Diplomația germană începu acțiunea prin a îndemna pe sultan să respingă propunerile franceze speculînd temeriile sale în legătură cu primejdia franceză dinspre Algeria și cu spectrul unui protectorat economic al Marii Britanii. Considerînd că mijloacele diplomatice sînt insuficiente, la insistențele cancelarului von Bülow, împăratul Wilhelm al II-lea debarcă în martie 1905 la Tanger. Știrea produce asupra Europei efectul unui trăsnet.

Întîmpinat în mod solemn de unchiul sultanului și de membri ai misiunilor diplomatice acreditate la Tanger, kaiserul ținu un discurs care avu un ecou senzațional. El declară că vizita sa la Tanger avea drept scop să facă cunoscută hotărîrea guvernului Reichului de a salvgarda interesele Germaniei în Maroc. Germania avea pretenția să fie tratată pe picior de absolută egalitate în drepturi cu celelalte puteri în afacerile Marocului. El se pronunță hotărît pentru „libertatea" comerțului în Maroc, „fără monopol și fără anexiuni".

Pentru a realiza aceste deziderate, Germania, prin intermediul sultanului, convoca puterile semnatare ale convenției de la Madrid la o conferință. Aceasta s-a deschis în orașul Algesiras, la 16 ianuarie 1906. Negocierile aveau să fie îndelungate, cu momente de tensiune foarte frecvente.

În cele din urmă, delegații au adoptat principiul „porților deschise" în Maroc, semnînd un tratat care garanta „libertatea și deplina egalitate a tuturor națiunilor" din punct de vedere economic. Marile puteri încălcau astfel cele mai elementare atribute ale suveranității și independenței statului marocan.

Germania repurta pentru moment un succes, dar limitat. Obiectivul ei principal — destrămarea alianței anglo-franceze — n-a fost atins. În memoriile sale, prințul Bülow se lăuda că, de la Conferința de la Algesiras, Germania a reușit nu numai să stopeze tentativele Franței de a „tunisifica" Marocul, dar și să instaleze în această țară o sonerie, cu ajutorul căreia Germania putea să dea alarma ori de cîte ori Franța ar fi manifestat asemenea veleități.

În urma unei intense campanii ce-și avea originea la Berlin, ministrul afacerilor

străine al Franței, Delcassé, inițiatorul înțelegerii franco-engleze, considerat la Berlin ca omul cel mai primejdios, a trebuit să-și părăsească postul. Exprimîndu-și satisfacția pentru acest succes, prințul Bülow adresa suveranului său, la întoarcerea de la conferință, următoarele cuvinte: „Noi n-am cerut capul lui Delcassé, el ni l-a oferit".

Niciodată viitorul Marocului nu se înfățișa atît de critic ca în anii ce au urmat acestei conferințe. Avînd acordul deplin al Angliei și folosindu-se de dispersarea forțelor de rezistență interne, Franța înghițea treptat întreg Marocul. Unul dintre numeroasele pretexte folosite a fost și acela al dezordinii petrecute în timpul detronării sultanului el-Aziz de fratele său el-Hafid. În cursul acestor dezordini a fost ucis un supus francez. Trupele franceze, conduse de generalul Lyautey, cotropiră mai multe regiuni de la granița cu Algeria, iar în august 1908 ocupară portul Casablanca cu teritoriul înconjurător, provocînd aici un incident de mari proporții, în care era amestecat și consulul german.

Incidentul lua sfîrșit printr-un acord franco-german, semnat la 9 februarie 1909. În virtutea acestui acord, cele două puteri se angajau să colaboreze la exploatarea bogățiilor Marocului fără a mai cere consimțămîntul guvernului marocan. În schimbul recunoașterii de către Franța a deplinei egalități în drepturi a supușilor germani cu ai altor națiuni în ceea ce privește activitatea comercială și industrială pe teritoriul Marocului, Germania recunoștea Franței „interesele politice speciale strîns legate de stabilirea ordinii și a păcii interne".

Cu fiecare tratat, puterile colonialiste dădeau cîte o lovitură independenței Marocului. Paralel cu acțiunile pe plan diplomatic, Franța continua cucerirea acestei țări.

Ultima înfruntare

După o serie de cuceriri, la 2 martie 1911 armatele franceze se apropiau de orașul Fez, capitala Marocului. Ocuparea acestui oraș era apreciată la Berlin ca o premisă a controlului asupra întregii țări. În aceste condiții, Germania face o ultimă încercare de a pune mîna pe un punct strategic în Maroc. În acest scop, la 1 iulie 1911, kaiserul trimitea în portul Agadîr, de pe coasta Atlanticului, canoniera *Panther* „pentru a sprijini și apăra pe supușii și protejații germani și, de asemenea, pentru a veghea interesele germane, care sînt considerabile în această regiune". În realitate, Germania încerca un atac mascat contra teritoriului marocan, în scopul instituirii hegemoniei sale.

Problema marocană punea din nou în primejdie pacea lumii. „Lovitura de la Agadîr" a produs critici severe la adresa politicii franceze în Maroc. „Pe măsură ce ocupația noastră se prelungește și se agravează — declara Jaurès în 1911 —, pe măsură ce intervenția noastră în Maroc ia proporții, devine mai aspră și mai brutală, mă întreb, cu o teamă crescîndă și sinceră, cu ce drept ducem noi războiul, cu foc și sabie, în inima Marocului". Datorită politicii de expansiune colonială, atmosfera politică în Europa se îmbîcsea de mirosul prafului de pușcă. „Lovitura de la Agadîr" a îngroșat asupra lumii norii grei ai războiului, care putea izbucni între Germania și Franța. Opinia publică de pretutindeni era neliniștită și nemulțumită de politica primejdioasă a marilor puteri în Maroc, politică ce nega dreptul la progres și civilizație al popoarelor mici și slab dezvoltate.

Revista „Viața românească" din aprilie 1911 publica o amplă cronică a situației din Maroc, scrisă de I. G. Duca, în care era condamnată politica de cuceriri colonialiste a marilor puteri. „Comedia aceasta — scria I. G. Duca —, care constă în a te înfățișa în Europa ca apostolul libertăților și al principiului naționalităților și de a fi în Africa sau în Asia distrugătorul nemilos a tot ce este libertate sau a tot ce este respect al naționalităților, constituie o ipocrizie, la adăpostul căreia Europa nu se mai poate pune... Popoarele din nordul Africii nu mai sînt nici destul de înapoiate, nici destul de naive ca să creadă că puterile europene le exploatează și le cuceresc pentru a răspîndi asupra lor binefacerile civilizațiunii. Ele știu că lumina ce li se făgăduiește nu e din cele care dau viață, ci din cele care mistuie. În asemenea condiții, cum să nu te bucuri cînd vezi popoarele africane refuzînd să primească această situație și ridicînd în sfîrșit capul. Oricît de sălbatică ar fi deocamdată rezistența lor, ea constituie adevărata izbîndă a civilizațiunii... Iată pentru ce avem convingerea că, oricît ar părea paradoxal, înfrîngerile pe care francezii și în genere europenii le vor suferi în Maroc contribuie mai mult la progresul civilizațiunii decît toate tratatele asupra dreptului ginților și decît toate tiradele zgomotoase ale moraliștilor de pe continent".

În urma avertismentelor Angliei din care reieșea limpede că în eventualitatea unui război guvernul de la Londra va fi alături de Franța, Germania a fost nevoită să ia loc la masa tratativelor.

După lungi tergiversări, la 4 noiembrie 1911 era semnat la Berlin acordul franco-german prin care Germania pierdea avantajele obținute la Algesiras în schimbul unei tranșări de teritorii în Congo francez. Era epoca în care marile puteri reușeau să tîrguie libertatea popoarelor, să se războiască și să se înțeleagă între ele dincolo de „marile aversiuni".

Încadrat în imperiul colonial francez, Marocul își pierduse pentru mulți ani independența. Era tocmai ceea ce prevăzuse diplomatul român cu 13 ani mai înainte.

DOCUMENTELE SECOLULUI XX

ULTIMA ÎNTREVEDERE HITLER—ANTONESCU

dr. AUGUSTIN DEAC

La începutul lunii august 1944, Ion Antonescu i-a făcut o nouă vizită lui Adolf Hitler. Führerul voia să se convingă de fidelitatea „conducătorului" într-un moment în care toate regimurile aservite celui de-al III-lea Reich căutau, pe cont propriu, să se salveze de la dezastru ; „conducătorul" urmărea să sondeze, la fața locului, situația reală a Germaniei după săvîrșirea complotului împotriva lui Hitler. Și unul, și altul erau nemulțumiți de accentuarea neînțelegerilor dintre București și Berlin, survenită pe fondul general al dezastrelor militare și al intensificării mișcării de rezistență în spatele frontului fascist.

Regimul dictatorial antonescian, care ținuse România alături de Germania hitleristă, timp de aproape patru ani, într-un război nepopular, urît de mase, trecea printr-o criză profundă. Agravarea contradicțiilor interne se repercuta asupra situației externe a dictaturii antonesciene, după cum cursul tot mai defavorabil al evenimentelor internaționale contribuia la accentuarea crizei lăuntrice a acestui regim.

A fost, poate, cea mai dramatică întrevedere dintre Hitler și Antonescu. O întrevedere desfășurată într-o nemaipomenită tensiune, încărcată de reproșuri și amenințări reciproce. Hitler și-a dat seama că regimul antonescian n-avea să mai reziste multă vreme, cu toate asigurările pe care i le-a dat Ion Antonescu. La rîndul lui, dictatorul României a înțeles că peroratiile führerului despre o iminentă redresare a situației militare erau lipsite de orice valoare. Un război nu se putea cîștiga cu imprecații antisovietice, nici cu fraze goale despre un pretins devotament al popoarelor respective față de fascism. Reichul nazist era împins rapid spre catastrofă și tîra cu el regimurile aservite.

Antonescu s-a reîntors în țară hotărît să rămînă alături de Hitler : era prea tîrziu pentru a opera o schimbare de ultimă oră. Din fericire pentru destinele poporului român, forțele democratice, patriotice ale țării aveau să dea cu totul alt curs evenimentelor acelei epoci, cu repercusiuni capitale asupra viitorului României.

Trecuseră numai 18 zile de la întrevederea cu Hitler, cînd Ion Antonescu declarase categoric că România va fi ultima țară care avea să părăsească Germania... Fostul dictator și alți demnitari ai regimului antonescian se aflau închiși într-o casă conspirativă a comuniștilor, din Vatra Luminoasă, în București.

Aufz. Für/nr. 30/44

NOTE

CU PRIVIRE LA CONVORBIREA DINTRE FÜHRER ȘI MAREȘALUL ANTONESCU ÎN CONTINUAREA DEJUNULUI DIN 5 AUGUST 1944 DE LA MARELE CARTIER GENERAL AL FÜHRERULUI, CONVORBIRE LA A CĂREI PRIMĂ PARTE A PARTICIPAT GENERAL-FELDMAREȘALUL KEITEL[1].

Inițial führerul a menționat că dorește să-l informeze pe scurt pe Antonescu asupra evenimentelor de la 20 iulie. Acest atentat a fost un eveniment la care el (führerul) s-a așteptat de ani de zile. Wehrmachtul german a fost compus din două elemente cu totul eterogene, și anume, pe deoparte, din cercurile cu o concepție absolut germană și prusacă, iar pe de altă parte din cercurile intelectualizate cu vederi democratic-internaționale, care se ridicară după revoluția din noiembrie 1918. Ambele grupări existaseră deja în vremea războiului mondial în cadrul armatei germane. Ludendorff a fost reprezentantul primei orientări, Gröher — reprezentantul celei de-a doua, care a ajuns la putere în urma evenimentelor din noiembrie 1918 și care arătase o dorință absolută de înțelegere cu inamicul, precum și tendința expresă de a merge alături de Rusia. În timpul dintre cele două războaie, mulți reprezentanți ai acestei grupări au petrecut cîțiva ani în Rusia și au avut o atitudine absolut potrivnică na-

[1] Documentul se publică integral. Notele au fost luate de Schmidt, stenograful care a consemnat numeroase convorbiri ale lui Hitler cu diferiți oameni politici. Subtitlurile au fost date de noi — A.D.

țional-socialismului, fiind orientați înspre democrație și pacifism. Dacă el (führerul) ar fi fost ales încă în 1932 președinte al Reichului, el ar fi terminat cu dînșii încă de pe atunci ; întrucît însă inițial a fost făcut de către președintele Reichului, von Hindenburg, în mod legal și liniștit, numai cancelar al Reichului și timp de un an și jumătate nu a putut exercita nici o autoritate asupra armatei, el nu a putut să acționeze împotriva acestui grup menționat din Wehrmacht, cu vederi cu totul defetiste și la ordinele străinătății, care, de altfel, era extrem de redus din punct de vedere numeric.

De menționat mai era faptul că între această clică redusă și marină și aviație nu a existat nici o legătură. Cu toate că era mic, acest grup a putut exercita în armata de uscat o anumită influență, întrucît ocupase acolo poziții-cheie importante.

Acest grup îi făcuse (führerului) în cele mai diferite ocazii cele mai mari greutăți, astfel, de exemplu, în ce privește reînarmarea, ieșirea din Liga Națiunilor, ocuparea teritoriului Rinului, precum și în alte ocazii. Acest grup participase numai cu aversiune la campania din Polonia și la războiul împotriva Franței. De la începerea ostilităților cu Rusia, el făcuse de-a dreptul obstrucție. Aici atitudinea sa negativă a mers atît de departe încît ar fi preferat să renunțe la poziția europeană în răsărit, mai cu seamă, și la asigurarea Europei de sud-est dacă în acest fel s-ar fi putut evita un conflict cu Rusia sovietică.

La timpul lor, adepții acestei orientări în cadrul armatei germane au salutat cu multă bucurie alăturarea germano-rusă, dar au trecut în opoziție absolută atunci cînd, în urma tratativelor de la Berlin cu Molotov, ruptura cu Rusia a devenit inevitabilă. În această privință, ei nu au ținut seama nici de interesul german în ceea ce privește Finlanda, nici în ceea ce privește România și Bulgaria și nici în ceea ce privește întregul Balcan. Cu toate că, începînd din 1937, după ce partenerii lor ruși ca Tukacevski ș.a. fuseseră lichidați în Uniunea Sovietică, pierduseră din influența lor, ei au fost în orice caz gata ca să paralizeze, să contracareze și în parte să torpileze de-a dreptul măsurile devenite necesare începînd din 1941, în urma campaniei din Rusia. Începînd din 1942, reprezentanții acestei orientări au devenit din ce în ce mai activi și au încercat prin toate mijloacele să otrăvească moralul frontului. Cîțiva ofițeri ambițioși au conlucrat aici cu elemente foarte eterogene, al căror singur liant a fost ura comună împotriva național-socialismului. Politicienii liberali-democrați reacționari, cărora li s-au alăturat foști adepți ai centrului, s-au strîns în jurul acestei clici ofițerești. În trădarea lui Badoglio, ei au crezut că recunosc posibilități în vederea propriei lor acțiuni în Germania, uitînd însă cu totul că în Reich nici armata și nici poporul nu se vor lăsa mobilizate pentru scopurile lor. Totuși activitatea lor pe front a făcut ca măsurile în vederea înlăturării anumitor crize să eșueze. Criza ivită din această cauză anul trecut a avut drept urmare că mareșalii Kleist și von Manstein au fost desărcinați și că împrejurărilor intolerabile, mai ales în spatele frontului, a trebuit să li se pună capăt prin numirea unor comandanți militari noi, care acționează energic. Manstein și Kleist însă nu au avut nici o legătură cu complotul împotriva führerului.

Catastrofa la grupul de armată central (Mitte) a fost provocată în acest an de către ofițeri trădători din statele-majore, precum și prin acțiunea complicilor lor din pozițiile-cheie superioare. El (führerul) are ferma convingere că, sub un comandament mai energic, atît poziția la Nipru cît și Crimeea, precum și frontul de la Leningrad ar fi putut să fie menținute. El însuși se declarase întotdeauna în favoarea unei astfel de măsuri, deoarece își dăduse întotdeauna seama de urmările pe care renunțarea la aceste poziții le va avea asupra Finlandei și Turciei.

În sfîrșit, grupul menționat mai sus, după repetate planuri, a organizat atentatul împotriva sa. Este vorba de un complot de o foarte redusă putere de șoc militară și politică. La Berlin complotul a fost înăbușit chiar în clădirea Ministerului de Război. Contingentele de trupe staționate acolo s-au ridicat imediat împotriva rebelilor, astfel încît o parte dintre aceștia nici nu au mai ajuns din camerele lor pînă în curte, fiind lichidați de către ostașii revoltați chiar pe scări.

Însă el (führerul) nu face parte dintre oamenii care se mulțumesc cu jumătăți de măsură. Atunci cînd, în 1934, el a trebuit să facă față unei revolte similare în cadrul SA, el a lichidat toate persoanele participante la acel complot. Acum este hotărît să termine cu toate elementele defetiste, care au reușit să se salveze din vremurile dinainte de 1923 în Reichul național-socialist. El va statua un astfel de exemplu, încît pe viitor să nu se mai poată ivi nici măcar gîndul la un astfel de complot.

În aceste zile, el (führerul) primise din partea întregii armate numeroase dovezi de credință. Multe formații îi adresaseră în această privință rugămintea ca să lichideze ele însele pe eventualii defetiști, internaționaliști și pacifiști care s-ar găsi în rîndurile lor.

Drept urmare a intenției menționate mai sus, de a face acum, în sfîrșit, tabula rasa, el a numit o comisie care, sub conducerea mareșalului Keitel și cu participarea mareșalului von Rundstedt, a generalului-maior Guderian și a unor vechi, merituoși și de încredere ofițeri, să propună o listă a elementelor nesigure ce urmează să fie excluse. În orice caz, actualii mareșali-coman-

danți stau hotărîți în spatele führerului. Ofițerii participanți la puciul criminal vor fi tratați ca niște criminali de drept comun și, în măsura în care nu au fost lichidați deja de către trupă, vor fi traduși în fața tribunalului popular. Cei vinovați de înaltă trădare, care au comis o astfel de ordinară crimă de trădare de țară, nu vor fi împușcați, ci spînzurați. Nu se vor înscena procese ca în Rusia. Întregul Wehrmacht va fi curățat însă cu neînduplecată vigoare și va fi orientat spre înalta misiune a statului. Acțiunea cea mai nemiloasă împotriva acelor elemente care au defăimat onoarea armatei germane, încercînd pentru a doua oară să dea o lovitură de cuțit pe la spate națiunii, pare a fi indicată, avînd în vedere și pe cei 60 000 de ofițeri și un milion și jumătate de ostași care și-au dat sîngele în lupta cinstită pentru Reich.

Avîntul luat de întreaga națiune în urma acestor evenimente este tot atît de uriaș ca și mobilizarea din nou a tuturor forțelor germane care va urma acum.

În anii de război care s-au scurs, Germania a trecut prin două crize grele. Prima dată în momentul în care, în iarna 1942—1943, din cauza unor lipsuri ale aliaților, s-a produs dintr-o dată un gol într-un sector de front lung de 750 km ; a doua criză a fost provocată de curînd, prin prăbușirea sectorului mijlociu al frontului de răsărit, prăbușire cauzată de indivizii menționați mai sus. Prin formarea a 40 de noi divizii și brigăzi cu efectiv de divizie, ea va fi înlăturată.

Această soluție a făcut deja mari progrese. Atunci cînd generalul Model a preluat sectorul mijlociu al frontului, cu drept cuvînt el a putut arăta că, de fapt, nu preia decît un gol, nicidecum un front. Astăzi însă s-a format deja un front, care se consolidează din oră în oră.

Legătura dintre grupul de mijloc și grupul de nord a fost restabilită. Cel tîrziu în patru săptămîni, întregul front va fi din nou pus în ordine. Spiritul nou ce domnește în armată va permite cu totul alte realizări decît pînă acum.

Acum se vor lua măsuri necruțătoare și împotriva clubului așa-zisului Comitet național de la Moscova. Întreaga familie a fiecărui ofițer care se va face vinovat de astfel de greșeli va fi trasă de acum încolo și ea la răspundere.

În același sens va exercita influență numirea führerului Reichului în calitate de comandant al armatei din interiorul țării. El va desființa întreaga parte sedentară. Rezultatele acestei activități vor deveni vizibile deja în cîteva săptămîni.

În ceea ce privește unitățile germane care au fost retrase din România, führerul a menționat că s-a văzut nevoit să facă acest lucru întrucît s-a constatat că și rușii transferaseră un număr mai mare de unități pe alte poziții. De altfel, unitățile retrase vor fi înlocuite prin altele, venite după susținerea de lupte pe alte fronturi, fiind însă reîmprospătate. În afară de aceasta, pe frontul din Ucraina de sud vor fi utilizate în plus și unități de artilerie de asalt. După regrupările de mai mare anvergură care au loc în momentul de față pe frontul de răsărit, va veni și momentul în care Germania va fi gata să pornească și în sud din nou la ofensivă. Fiecare divizie își va îndeplini în toate împrejurările sarcinile ce-i incumbă în sectorul ei. De acest lucru va răspunde comandantul personal. Fiecare ofițer care nu execută ordinele primite va fi împușcat. În aceste împrejurări, el (führerul) nu are nici o secundă vreo îndoială că din partea germană se va putea porni din nou la ofensivă încă înainte de începutul iernii.

În legătură cu atentatul, führerul a mai remarcat că, chiar dacă el personal ar fi căzut, armata ar fi dat ascultare reprezentanților săi legali și că Reichul ar fi continuat cursul stabilit, întrucît Partidul național-socialist, poporul german și armata nu pot fi comparate nicidecum cu instituțiile paralele din Italia.

LUNGA EXPUNERE FĂCUTĂ DE HITLER ASUPRA ATENTATULUI DIN 20 IULIE URMĂRISE, EVIDENT, SĂ JUSTIFICE ÎNFRÎNGERILE ZDROBITOARE SUFERITE DE REICH ȘI, MAI ALES, SĂ CREEZE LUI ANTONESCU ILUZIA CĂ, PRIN LICHIDAREA GRUPULUI COMPLOTIST, SITUAȚIA AVEA SĂ SE AMELIOREZE.

După terminarea declarațiilor führerului cu privire la problema atentatului, declarații pe care el ținuse să le facă mareșalului în prezența general-feldmareșalului Keitel, cel din urmă s-a retras. Trecînd la situația generală, führerul i-a declarat lui Antonescu că-și dă seama că mareșalul îi va pune o întrebare hotărîtoare și anume : dacă führerul crede că poate duce războiul la bun sfîrșit.

Drept răspuns la această întrebare, el dorește să spună în prealabil un lucru : considerînd lucrurile în mod superficial, s-ar putea crede că se schimbă nu numai vremurile, dar și condițiile în care marea confruntare este dusă la sfîrșit. Chiar dacă o astfel de presupunere pare justă la prima vedere, în realitate însă nu este confirmată de către istorie. Atît în antichitate cît și în timpurile moderne, omul a fost întotdeauna acela care, prin voința și vitejia sa, a prevalat în cazul unor hotărîri istorice. Exemple în acest sens nu trebuie căutate numai în istoria antică ; exemple destule în acest sens se găsesc în istoria mai modernă. Astfel, de exemplu, în cel de-al treilea război pentru Silezia, atunci cînd acesta pășea din al doilea în cel de-al treilea an, nu numai diletanți militari, dar și comandanți militari victorioși și verificați în luptă, între aceștia

însuși fratele lui Frederic cel Mare, principele Heinrich, aveau convingerea că războiul nu mai poate fi cîștigat și că, de aceea, este de preferat în orice caz o pace, chiar dacă aceasta va face ca din Prusia să nu mai rămînă decît o parte. Numai un singur om, Frederic cel Mare, a continuat lupta cu o energie oarbă și cu o dîrzenie nezdruncinată, reușind astfel să impună statul prusac nu numai pe cîmpul de luptă, dar să implînte adînc în istoria germană tradițiile acestui stat pentru viitor. Și atunci era vorba de lupta unei țări mici cu 3,7 milioane de locuitori împotriva unei lumi compuse din 52 milioane de inamici.

Chiar și în trecutul cel mai apropiat se găsesc astfel de exemple. Atunci cînd, în octombrie 1941, bătăliile de la Kiev și Wjasma-Briansk fuseseră terminate victorios, rușii au avut pierderi de 1,3 milioane. După evaluări germane, ei pierduseră în total 4 milioane de prizonieri și 8 milioane de morți. Cînd șeful armatei rusești de interior a fost făcut, mai tîrziu, prizonier, el a indicat că pierderile rusești se cifrează la 12,5 milioane. În baza succeselor obținute, în lagărul Germaniei și al aliaților ei domnea convingerea că războiul împotriva Rusiei a fost cîștigat. Fără Stalin Rusia s-ar fi prăbușit atunci într-adevăr cu siguranță. Numai voința fanatică și energia neînfrînată a acestuia au permis Rusiei să supraviețuiască acestei crize.

Un exemplu asemănător îl oferă Anglia ; fără Churchill nu e nici o îndoială că Marea Britanie s-ar fi prăbușit în toamna anului 1940.

Totuși nu trebuie, bineînțeles, trecut cu vederea că într-un război modern problemele tehnice joacă un mare rol. De aceea, pierderile materiale suferite de Germania în sectorul mijlociu al frontului de răsărit sînt simțitoare. Wehrmachtul a pierdut acolo aproape două treimi din întreaga producție pe luna iulie ; în amănunt, pierderile în procente din producția pe iulie au atins următoarele cifre : mitraliere — 50% ; artilerie — 80% ; tunuri antitanc — 80% ; tunuri de asalt și blindate — 40%. Este drept că aceste pierderi, grație producției suplimentare, care poate fi obținută în interval de o lună în baza noilor măsuri, vor fi practic din nou echilibrate, independent de ceea ce urmează să meargă pe frontul francez și cel italian.

Capitolul problemelor tehnice ale războiului cuprinde în special aviația. În cursul războiului mondial, aviația germană a trecut prin două etape de dezvoltare. La început a existat o superioritate a inamicului, apoi, grație introducerii avioanelor „Fokker", în anii 1915—1916, s-a produs o superioritate germană. Începînd de la mijlocul verii anului 1916, englezii au ajuns din nou pe primul plan. În primăvara anului 1917, în luptele din jurul localității Arras, a urmat apoi o superioritate completă și exclusivă germană. Pînă în mai 1918, această situație s-a menținut. Abia în toamna anului 1918, inamicul a atins din nou superioritatea. Apoi, din cauza încheierii păcii, aviația germană a dispărut complet, în timp ce toate celelalte popoare au putut să-și dezvolte mai departe, în mod continuu, producția de avioane. Germania însă a recuperat acest avans într-un interval de 5 ani, astfel că ea a avut în anii 1939, 1940 și 1941 superioritatea totală din punctul de vedere al forțelor aeriene.

Ulterior s-au produs însă două greșeli în ce privește punerea la punct a unor tipuri de avioane, precum și o greșeală în orientarea producției. În ceea ce privește greșelile în concepția avioanelor, Udet s-a dovedit a fi un protagonist al Stuckasurilor, pe care el le considera drept arma decisivă a viitorului. În baza acestei tendințe au fost puse la punct avioanele Ju 88 și He 177. În timp ce Ju 88 nu a devenit niciodată un avion Stuckas eficace, He 177 nu a corespuns marilor așteptări în calitate de bombardier de rază mare, cu toate că acest avion, cu o încărcătură de 6 tone, avea o rază de acțiune de 1 000 km (cu 4 tone — 2 000 km, respectiv cu 2 tone — 3 000 km).

În ceea ce privește avioanele de vînătoare, Udet, ca cel mai de seamă aviator din războiul mondial, și Mölders, ca vînătorul cu cele mai mari succese din războiul actual, au fost ambii de părere că un avion de vînătoare eficace trebuie să posede puțin armament de calibru mic, în schimb trebuie să ducă cu sine o cantitate mare de muniții. În urmă, această părere s-a dovedit a fi greșită. Înarmarea puternică a fost, în opoziție cu părerea arătată mai sus, cel mai bun mijloc pentru succesele aviației de vînătoare.

La aceste două greșeli cu privire la producția de bombardiere și avioane de vînătoare s-a adăugat apoi o greșeală în ceea ce privește producția, întrucît aceasta se afla exclusiv în mîna militară, militarii fiind însă nepotriviți pentru dirijarea producției. Astfel, în 1942, producția lunară a unor tipuri de avioane nu a atins decît 8—9% din producția actuală, așa cum a fost organizată sub conducerea lui Speer și Sauer.

DÎNDU-ȘI SEAMA CĂ „EXPLICAȚIILE" LUI NU SPULBERAU ADÎNCA TEAMĂ DE CARE ERA CUPRINS ANTONESCU, HITLER A ÎNCEPUT SĂ-I VORBEASCĂ CU LĂUDAROȘENIE DESPRE „REORGANIZĂRILE" ȘI SUCCESELE TEHNICE DE ULTIMĂ ORĂ CARE AR FI PUTUT, CHIPURILE, SĂ ASIGURE SUPERIORITATEA ARMATELOR GERMANE.

Prin centralizarea întregii producții în mîna acestor doi oameni a fost posibilă o creștere uriașă. Atît în ceea ce privește eficacitatea cît și cantitatea producției, producția de armament germană nu rămîne în momentul de față în nici o privință în

urma celei a inamicului. Pistolul automat 44 este cea mai bună armă de acest fel și se produce în masă. Mitraliera 42 este cea mai bună din lume. Posedă cel mai mare număr de lovituri atinse pînă în prezent în acest domeniu. În cazul în care inamicul ar anihila acest avans, Germania va fi în măsură să realizeze o nouă urcare a numărului de bătăi, ceea ce din punct de vedere tehnic a și fost pus la punct. Tunurile antitanc de 7,5 cm 40 și 8,8 cm 43 sînt cele mai bune arme de acest fel și nu sînt depășite de nici o armă pe care o posedă inamicul. În ce privește artileria, mortierele de 10,5 cm, care cu muniție specială pot trage la o distanță de 12,6 km, sînt tunuri foarte bune, cu toate că sînt puțin mai grele decît armamentul corespunzător al inamicului. Mortierele de 15 cm pot trage cu muniție specială la o distanță de 16 km, iar tunul de 17 cm atinge o distanță de 30 km. La aceasta se mai adaugă mortierele de 21 cm, precum și tunurile grele de 35, 42, 60 și 80 cm, care într-adevăr nu au o importanță hotărîtoare pentru soarta războiului.

Dintre alte arme, führerul a mai citat aruncătorul german de grenade, precum și aruncătoarele de ceață, care sînt cel puțin egale, în cele mai multe cazuri însă mult mai bune, decît armele similare ale inamicilor.

Dintre blindate, el a menționat carul blindat 4, care acum se fabrică în versiunea car de asalt cu tun „Panther". „Pantherul" este mai mobil grație motorului nou pe care-l posedă și mai eficace datorită tunului său nou. Bolile de copii ale carelor blindate au fost acum depășite în mod definitiv la „Tiger" cu tunul de 8,8 cm, calibru 71. Din spusele inamicilor reiese cît de eficace este această armă.

Carul de asalt ușor de 13,5 — 15 tone a corespuns și el foarte bine. La aceasta se mai adaugă „Panther" de vînătoare cu tun „Tiger" calibru 81, precum și „Tiger" de vînătoare cu tun de 12,8 cm și un blindaj de 250 mm. Primele companii de care de asalt, care au fost utilizate pe frontul de vest împotriva englezilor și americanilor, au și obținut succese hotărîtoare.

Din toate acestea reiese că Germania a realizat o reorganizare uriașă a producției sale. Trebuie recunoscut că la un moment dat a existat o stagnare, care însă acum este iarăși echilibrată. Ar fi fost inutil să se continue producția tipurilor vechi. Din punct de vedere numeric, cantitatea producției s-ar fi prezentat poate bine pe hîrtie ; din punct de vedere valoric însă, producția de armament ar fi rămas substanțial în urmă față de cea a inamicului.

Führerul a menționat și alte domenii în care s-au realizat reorganizări în producție. Astfel, acum se va produce o nouă mină de sticlă care nu poate fi descoperită prin locație radioelectrică, ca minele de pînă acum. În scurtă vreme, Germania va dispune și de cel mai modern bombardier din lume. Producția artileriei antiaeriene a fost și ea substanțial mărită. În afară de vechile tunuri, de 8,8 cm, au fost introduse cele de 12,5 și 10,8 cm.

În construcția de avioane de vînătoare s-au obținut realizări revoluționare în ce privește rapiditatea și puterea de ascensiune a noilor mașini cu armament modern.

Producția însă nu crește numai ca valoare, dar și din punct de vedere numeric, întrucît el (führerul) nu este un diletant în acest domeniu. El a realizat deja o puternică înarmare a Germaniei într-un timp foarte scurt. În 1933, Reichul nu avea artilerie grea, dar 6 ani mai tîrziu a fost complet echipat în acest domeniu ; în 1933 nu a avut aviație, 6 ani mai tîrziu poseda cea mai puternică aviație din lume ; în 1933 nu avea blindate, în 1939 blindatele germane au decis soarta campaniilor din acea vreme. Germania a pus la punct în mod complet arma gazelor, nu este însă interesată s-o utilizeze atîta timp cît nu se află într-o situație extremă. În 1933, marina germană nu era decît o glumă, 6 ani mai tîrziu Germania poseda cea mai puternică flotă de submarine din lume.

În continuarea convorbirii, führerul s-a ocupat din nou de producția de avioane de vînătoare germane. Primele cantități mai mari de avioane de vînătoare vor fi la dispoziție în intervalul de la 20 august la 1 septembrie, însă nu vor fi dispersate, ci utilizate mai întîi pe un singur front, pentru a se obține o superioritate absolută. Același lucru se va repeta apoi și pe alte fronturi. Arme noi nu vor fi utilizate decît atunci cînd vor fi la dispoziție într-un număr atît de mare încît să existe siguranța că se poate obține cu ajutorul lor o cotitură a războiului.

În afară de aceasta, în vederea măririi puterii de șoc a Wehrmachtului, acesta va fi reorganizat și în interior. Efectivul de personal al diviziilor va fi redus, dar puterea lor de luptă ridicată.

În vederea realizării programului de producție arătat mai sus, o mare parte a locurilor de fabricație vor fi transferate sub beton, respectiv în subteran. Aceasta înseamnă că se vor realiza proiecte de construcții atît de uriașe încît ele pot fi considerate pe drept cuvînt drept cele mai mari proiecte de construcție din toate timpurile, față de care prima înarmare a Germaniei, care, oricum, nu a fost neînsemnată, va părea pur și simplu o jucărie de copil.

După cele arătate, el (führerul) nu are nici o îndoială că diviziile germane, cu ajutorul noii dotări, vor fi cel puțin egale, probabil însă superioare diviziilor inamice. Tot atît de puțin se îndoiește el că aviația germană își va recîștiga superioritatea în aer și că marina, cu armele ei mici și cu noile submarine, va realiza o cotitură a războiului. Poporul este cuprins de un fanatism crescînd și gata la orice

sacrificiu, în timp ce curățirea comandamentului armatei va face ca armata de uscat să-și atingă din nou nivelul din vremurile cele mai bune. În cazul că războiul ar fi pierdut, două treimi din popoarele Europei, între care întreaga intelectualitate, ar fi exterminate. În orice caz, englezii, cu ridicola lor mașină de război, nu ar fi în măsură să-i oprească pe ruși. Este bine că poporul german știe acest lucru și înțelege că nu există o cale de mijloc, ci că lupta trebuie dusă pînă la sfîrșit. Poporul german este, în consecință, absolut hotărît ca, cu toate că orașele sale sînt distruse în măsură crescîndă, să lupte mai departe pînă la o victorie clară și indubitabilă. Spre deosebire de ultimul război, tineretul devine acum din ce în ce mai fanatic și mai hotărît să lupte.

El (führerul) le-a vorbit adeseori generalilor germani de exemplul fostei calfe de cizmar Protzig, care acum se numește Tito și care reține în teritoriul său 20 de divizii germane. Cu toate pierderile permanente, el reușește mereu ca din nimic să creeze noi unități. Dacă Comandamentul militar german va arăta aceeași putere de hotărîre, aceeași vitejie, același curaj și aceeași dîrzenie ca acest om, războiul nu poate fi pierdut în nici un caz.

IN INCHEIERE, HITLER A RELUAT VECHILE ATACURI ALE PROPAGANDEI ANTISOVIETICE ȘI I-A AMINTIT „CONDUCATORULUI" CĂ REGIMUL LUI DICTATORIAL NU AVEA SĂ SUPRAVIEȚUIASCĂ INFRINGERII REICHULUI NAZIST. TOTODATĂ, EL A AMENINȚAT APROAPE FAȚIȘ, CU REPRESALII.

În sfîrșit, el (führerul) este convins că soarta Germaniei este legată în mod indisolubil de soarta statelor mijlocii și mici ale Europei. Nici o protecție engleză nu poate salva Finlanda, România, Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia sau Turcia de bolșevism.

Dacă poporul german este astăzi gata să aducă cele mai mari sacrificii, aceasta se datorește faptului că el este cel mai luminat și că conducerea sa a distrus fără milă dușmanii interni ai poporului. În Germania nu mai există evrei, complicii și autorii morali ai revoluțiilor. Dacă cineva este de părere că evreii tratați cu clemență ar interveni în cazul unei înfrîngeri în favoarea națiunii care i-a primit cu ospitalitate, aceasta este o greșeală totală, după cum au dovedit evenimentele de după război cu ocazia bolșevizării Ungariei și Bavariei. În aceste țări, evreii au activat ca organizatori absoluți ai revoluției bolșevice.

Apoi führerul a arătat din nou că poporul german, spre deosebire de englezi, dă în luptă propriul său sînge. Dacă în interesul acestei lupte el renunță acum la tot ceea ce înfrumusețează viața, el este îndreptățit să-i pună aliatului său, cu cea mai mare seriozitate, problema dacă și el este gata să aducă orice sacrificiu în vederea victoriei. Dacă așa este, atunci trebuie să se găsească căi și mijloace pentru a înlătura greutățile care mai există în unele domenii. Dacă însă aliatul nu este gata să facă acest lucru, atunci el (führerul) ar considera că ar fi sincer și cinstit să declare chiar și atunci, în mod clar și deschis, că nu este gata să meargă pînă la capăt. El (führerul) poate declara în mod formal că Germania nu va părăsi pe nici un aliat ; trebuie însă să ceară din partea fiecărui aliat un răspuns lămurit la întrebarea dacă el este într-adevăr hotărît să lupte pînă la capăt. Dacă nu, aliatul trebuie să spună, pentru ca Germania să tragă consecințele necesare spre a salva Reichul de soarta pe care i-ar aduce-o o înaintare bolșevistă sau anglo-americană.

Între o victorie bolșevistă și una engleză sau americană nu este de fapt nici o deosebire, pentru că în cazul în care ar învinge englezii sau americanii tot bolșevicii ar trage foloasele față de Europa. Nu este de presupus că englezii, după sfîrșitul actualului război, vor mai lupta doi sau trei ani pentru a-i izgoni din nou pe bolșevici din Europa. El (führerul) este, de altfel, convins că la Conferința de la Teheran englezii și americanii le-au cedat bolșevicilor toată Europa de la răsărit de Oder sau chiar de la răsărit de Elba. După părerea sa, englezii nu și-au asigurat decît insulele grecești și teritoriile italiene. Italia de sud, în conformitate cu acest plan de împărțire, va deveni bolșevică. Sicilia însă va reveni englezilor și va fi, poate, un obiect pentru care ei se vor certa cu americanii.

DEȘI, ÎN RĂSPUNSUL LUI, ION ANTONESCU A CAUTAT SĂ APARĂ ÎN POSTURA OMULUI STĂPÎN PE SITUAȚIE, STENOGRAFUL A CONSEMNAT MULTE PASAJE DIN CARE REZULTĂ LIMPEDE IZOLAREA REGIMULUI ANTONESCIAN ȘI REZISTENȚA TOT MAI PUTERNICĂ PE CARE O ÎNTÎMPINA ÎN INTERIOR.

Antonescu i-a mulțumit în primul rînd führerului pentru expunerea cuprinzătoare și deschisă cu privire la situația actuală. În calitate de ostaș și conducător loial al unui stat aliat, el, împreună cu întreaga națiune română, au condamnat cu ultimă energie atentatul, iar el se folosește de această ocazie pentru a exprima din nou führerului, în numele poporului român, satisfacția că providența l-a salvat și de această dată.

Nu dorește însă să ascundă că a fost extrem de îngrijorat în ce privește urmările atentatului asupra forței de luptă și a disciplinei Wehrmachtului german. După comunicările făcute de führer însă, el se va întoarce în România cu convingerea că ar-

mata germană va fi readusă la nivelul înalt pe care și-l doresc aliații Germaniei.

Apoi Antonescu a declarat că nu dorește să-i ascundă führerului nici marea îngrijorare de care au fost cuprinși el însuși, armata și poporul român din cauza evenimentelor pe frontul de răsărit. Ca și pînă acum, atitudinea armatei române va fi caracterizată întotdeauna prin devotamentul și vitejia ofițerilor și ostașilor ei. În anii îndelungați de cînd războiul durează deja, nici un ofițer și ostaș român nu s-au opus vreodată conducerii statului și orientării politice urmate de el. Atitudinea națiunii române este antibolșevistă. De aici rezultă dorința ei de a continua lupta. Nu este însă destul să exprimi această dorință, trebuie s-o și poți pune în practică. Din cauza atacurilor aeriene inamice, România este tot mai mult împiedicată să facă acest lucru. În calitate de conducător de stat român, el dorește să nu-i ascundă führerului marile sale temeri în ce privește desfășurarea situației politice în legătură cu atacurile aeriene. Atacurile aeriene sînt foarte eficace și produc pagube mari. Un singur atac de mare anvergură, pe care România îl suferă o dată pe săptămînă, provoacă pagube care se cifrează la 2—7 miliarde de lei. Situația se va mai agrava simțitor în cazul în care aliaților li s-ar pune eventual la dispoziție baze aeriene turcești.

Führerul a remarcat, în această privință, că lucrul acesta nu se poate spune dinainte cu siguranță, dar în cazul în care așa ceva se va produce totuși, Germania „va avea grijă de orașele turcești".

În continuarea declarațiilor sale în legătură cu situația aeriană din România, Antonescu a menționat că apărarea antiaeriană a țării sale în ceea ce privește artileria antiaeriană, și avioanele de vînătoare este absolut insuficientă. Unui număr de 700 de bombardiere atacante li se pot opune maximum 30—40 avioane de vînătoare germane și române, în timp ce artileria antiaeriană este absolut insuficientă. În această privință, führerul a arătat că insuficienta artilerie antiaeriană se datorește în parte faptului că pe vremuri, atunci cînd Germania intenționase să preia această apărare, România nu a fost dispusă să pună la dispoziție sumele în lei necesare acestui scop.

În cursul expunerii sale asupra situației României în legătură cu atacurile aeriene, Antonescu s-a referit apoi la problema transporturilor. Transporturile în scopuri economice au și fost întrerupte cu totul ; numai transporturile militare și petroliere mai funcționează, întrucît toate gările de triaj, toate atelierele de reparații, precum și nodurile de cale ferată mai importante au fost greu atinse de atacurile aeriene. Rafinăriile de petrol au suferit și ele pagube excepționale, astfel că, în loc de 1 100 de vagoane, acum nu pot fi rafinate decît 400 de vagoane pe lună.

În legătură cu aceasta, führerul a arătat că o îmbunătățire a acestei situații nu poate fi realizată decît printr-un efort puternic în domeniul producției de avioane de vînătoare. În timpul cel mai scurt vor putea fi aruncate în luptă 1 000—1 500 avioane de vînătoare (în afară de vînători de noapte și distrugătoare) ; atunci situația se va schimba cu totul, în primul rînd pe un front, iar pe urmă și pe celelalte fronturi.

Față de aceasta, Antonescu a subliniat că situația în România nu poate continua ca pînă acum, existînd pericolul ca, în timpul cel mai scurt, să se producă o catastrofă socială, militară sau economică. Atîta vreme cît inamicul utilizează exclusiv baze aeriene italiene, greutățile din România mai pot fi eventual dominate ; dacă însă atacurile ar porni de pe baze turcești, atunci s-ar produce o catastrofă.

Distrugerile de material rulant sînt, de asemenea, mari. În timp ce, în mod normal, circulația zilnică de vagoane de marfă este de 7 000 de bucăți, după atacuri aeriene această cifră scade rapid pînă la 3 500, crescînd foarte încet din nou abia la 4 000 sau 5 000 în urma unor reparații. Dintre vagoanele de marfă care sînt la dispoziție, circa 1 400 sînt utilizate pentru transporturi militare românești, iar 1 000 pentru armata germană, astfel încît transporturile pentru economia națională română, scăzîndu-se încă sutele de vagoane de marfă necesare pentru transportul de materiale de construcție, pentru aeroporturi și altele, se reduc pur și simplu la zero. Și în ceea ce privește aducerea din Germania a unor mașini importante din punct de vedere al ducerii războiului această lipsă de vagoane are efecte catastrofale, provocînd astfel în mod direct o scădere a producției de război românești.

Cu toată această situație extrem de critică, moralul țării încă este bun. Elementul predominant este frica de Rusia. De aceea, țara stă unită în spatele mareșalului. Nici un singur ofițer sau ostaș nu-l va părăsi vreodată. Comandamentul trupelor ține strîns în mîini moralul și disciplina unităților. Armata română își va face în orice caz datoria.

El trebuie însă, ca om cinstit, să sublinieze mereu temerile provocate de către situația pe frontul de răsărit în legătură cu desfășurarea politică în Turcia și Bulgaria. Faptul că Germania retrage anumite unități din România provoacă acolo impresia că Reichul intenționează să se dezintereseze treptat de România.

Führerul a răspuns că personal a militat în mod fanatic pentru ca fiecare kilometru pătrat de teritoriu cucerit să fie păstrat orice s-ar întîmpla. Aceleași genii strategice însă aflate în spatele puciului au cerut mereu ca trupele să fie retrase, chipurile, pentru a se obține posibilități operative mai mari.

În timp ce el (führerul) voise să mențină cu orice preț poziția de la El-Alamein, italienii fuseseră de părere că la Bengazi aprovizionarea poate fi asigurată mai lesne și obținuseră, bineînțeles, sprijinul cercurilor menționate din armata germană. Și acum această clică fusese de părere că regiunea baltică trebuie evacuată. El (führerul) poate însă asigura pe mareșal că nici nu se gîndește să ordone retrageri mai mari. Sub presiunea catastrofei în sectorul de mijloc al frontului, el fusese nevoit numai ca, în vederea închiderii marelui gol produs pe front, să efectueze anumite mișcări înapoi. În acest cadru au fost retrase și anumite unități de pe frontul din Ucraina de sud, în condițiile arătate de el mai sus. El poate însă asigura pe mareșal în mod formal că Germania nu se gîndește să părăsească România, ci procedează numai la o schimbare a unor anumite unități de trupe ; dimpotrivă, după cum menționase deja, vor mai fi trimise încă 8—10 unități de care de asalt.

În continuarea discuțiilor, führerul a citat lui Antonescu cîteva exemple pentru a arăta cum el (führerul) a fost întotdeauna de părere că trebuie să se lupte departe la periferie, în timp ce clica statului-major insistase mereu de la 1940 încoace ca trupele germane să se retragă.

În cursul expunerii sale, Antonescu a exprimat îndoielile lui în ceea ce privește atitudinea Ungariei, care nu luptă. Dacă rușii ar năvăli acolo, și prin Transilvania vor înainta spre România, țara le-ar fi cu totul deschisă, întrucît întreaga armată română se află în răsărit. O situație catastrofală asemănătoare s-ar produce dacă eventual Turcia ar permite unei părți din flota italiană care a fost cedată bolșevicilor să treacă prin Dardanele. Prin aceasta, siguranța coastei Mării Negre ar fi periclitată, dîndu-se posibilitate unor debarcări rusești. În acest caz, marele semn de întrebare este Bulgaria ! S-ar opune ea unei debarcări rusești sau anglo-saxone în Balcani ori ar trece la inamic ?

Führerul răspunde că nu crede că rușii vor permite o debarcare anglo-saxonă în Balcani. Cel mult este posibil ca, în cazul unei înaintări rusești spre Bulgaria și Bosfor, englezii să pună mîna pe Dodecanez, Peloponez și Creta. În Ungaria se va interveni neîntîrziat cu energie în cazul în care acolo s-ar produce din nou dezordine.

DISCUȚIA ÎNTRE CEI DOI DICTATORI A DEVENIT TOT MAI INCORDATĂ. ÎNDOIELILE LUI ANTONESCU ÎN PRIVINȚA EFICIENȚEI PROMISIUNILOR CARE I SE FĂCEAU L-AU ENERVAT PE HITLER, SURPRINS DE INSISTENȚELE VASALULUI SĂU DIN ROMÂNIA.

Antonescu a vorbit apoi de marea încredere pe care a avut-o întotdeauna în führer și care l-ar fi făcut ca, după orice convorbire cu dînsul la Cartierul general al führerului să transmită asigurările primite conducătorilor militari și politici ai României, încrezîndu-se în mod absolut în cuvîntul führerului. El (Antonescu) a făcut acest lucru și după întoarcerea sa din ultima vizită, în ceea ce privește asigurarea führerului că Crimeea va fi ținută și că la începutul verii se va porni la recucerirea Ucrainei. Cu toate aceste asigurări însă, operațiile militare promise nu au fost realizate. Deși nu contestă că această nerealizare nu a fost în intenția führerului, trebuie totuși, pentru a răspunde cu totul deschis la întrebarea pusă mai înainte dacă România vrea să lupte mai departe, să declare că răspunsul său depinde de atitudinea viitoare a Ungariei și Bulgariei, de faptul dacă frontul de răsărit va fi stabilizat și dacă României i se vor pune la dispoziție suficiente mijloace de apărare împotriva atacurilor aeriene.

Führerul a răspuns că nu poate da nici o garanție în privința atitudinii Bulgariei. Bineînțeles că Germania se va opune oricărei neloialități a Bulgariei ; nu se știe însă cine va exercita în viitor regența în Bulgaria. După ce Boris a fost ucis de Secret Service, iar el (führerul) din acest moment are un sentiment de nesiguranță față de Bulgaria, trebuie să te aștepți și la alte surprize. În ceea ce privește însă Ungaria, el (führerul) dă garanție absolută că nu se va întîmpla nimic. Aici Germania va interveni în modul cel mai energic în cazul celui mai mic pericol.

Referitor la frontul de răsărit, el (führerul) poate sublinia că Germania însăși nu are decît un singur mare interes, acela de a stabiliza frontul de răsărit, făcînd totul și luptînd pînă la extrem pentru a realiza acest lucru.

În ce privește apărarea României împotriva atacurilor aeriene, aceasta nu poate fi realizată decît în cadrul măsurilor generale de siguranță. Prestări speciale în acest domeniu pentru România nu se pot acorda.

În legătură cu ultimul punct, acela al apărării antiaeriene, Antonescu a subliniat că rafinăriile de petrol și căile ferate au cea mai urgentă nevoie de apărare, citînd în sensul afirmațiilor sale date cu privire la pagubele suferite. Asupra transportului de petrol exercită o influență foarte defavorabilă și faptul că prin atacurile aeriene nu sînt distruse numai vagoanele-cisternă, ci și conductele petroliere.

Cu aceasta, discuția s-a îndreptat din nou asupra cauzelor apărării antiaeriene insuficiente în România. Führerul a menționat din nou că chiar România nu a fost dispusă, la timpul său, să pună la dispoziție sumele necesare, subliniind în această ordine de idei că este înjositor și insuportabil pentru conducătorul unei țări ca Germania, care este gata să-și dea sîngele și pentru România, să afle mereu de la generalii săi

că pentru nevoile armatei germane nu se găsesc sumele de lei necesare. În fond, Germania nici nu ar fi trebuit să intervină în favoarea României, ci ar fi putut să se înțeleagă cu Molotov pe seama acestei țări. În România nu trebuie să se pună accentul pe considerente pur economice, ci trebuie să se țină seama numai de faptul că războiul trebuie cîștigat cu orice preț ; în cazul în care el este pierdut, sînt pierdute și moneda românească, și rezervele de aur românești, și rezervele petrolifere, precum și toate celelalte pe care apărătorii poate prea grijulii ai intereselor românești le-au pus deoparte cu menajamente. Dacă însă războiul este cîștigat, tensiunile provocate de decontări, care s-au produs poate acum, vor putea fi înlăturate fără greutate.

Dacă i se reproșează Germaniei că pentru mărfurile românești cerute de ea nu poate oferi nimic în schimb, el (führerul) trebuie să menționeze că în interesul ducerii în comun a războiului Germania face tot ceea ce este posibil. Mai mult decît omenește este posibil nu se poate face. Față de România, ca și de curînd față de Finlanda și pe vremuri față de Franco, Germania s-a arătat largă în privința ajutorului său și nu a pus niciodată problema decontării atunci cînd prietenilor le mergea prost. Poate că Germania nu exportă mărfurile pe care le cere România pentru că este orientată exclusiv spre producția de război, dar în schimb ea exportă, fără să crîcnească, oameni, care luptă și pentru România. Americanilor le vine ușor, pentru că-și pot mobiliza pretutindeni conturile. Germania nu posedă astfel de conturi, altfel de mult le-ar fi pus la dispoziție.

Mareșalul Antonescu a răspuns că trebuie cu regret să constate că, probabil, führerul nu a fost informat cu exactitate asupra prestărilor României. În nici un caz nu li se poate reproșa românilor că ar fi lipsiți de culanță sau că ar fi afaceriști. România a executat întocmai acordurile încheiate cu Clodius, furnizînd toate cantitățile prevăzute, ba chiar mai mult.

La aceasta, führerul a menționat numai că necesitățile unei armate aliate în luptă nu pot fi reglementate printr-un tratat comercial.

Antonescu, care era în mod vizibil supărat de reclamațiile führerului, a spus în repetate rînduri că România a dat tot ce a promis, declarîndu-se gata să-i supună führerului date amănunțite în această privință.

La o remarcă a führerului că nici o națiune din Europa nu a făcut atîtea sacrificii ca cea germană și că Antonescu nu va mai găsi nici un obiect de lux în vitrinele orașelor germane în măsura în care ele se mai află în picioare, că acum 3 milioane de oameni, între care soții de funcționari, membri ai Wehrmachtului și funcționari, sînt trimiși în fabricile de muniții, Antonescu a replicat că și poporul român face eforturi extreme și că luxul nu mai există decît în unele părți ale Bucureștiului ; la țară însă, situația este mult mai rea decît în Germania.

ION ANTONESCU, DEȘI ȘI DADEA SEAMA CĂ SE APROPIA CATASTROFA, ȘI-A LEGAT PÎNĂ LA CAPĂT SOARTA LUI ȘI A REGIMULUI DICTATORIAL DE REICHUL NAZIST. INSURECȚIA NAȚIONALĂ ANTIFASCISTĂ DIN AUGUST 1944, EVENIMENT DE COTITURĂ ÎN VIAȚA POLITICĂ A ȚĂRII NOASTRE, A FOST RĂSPUNSUL PE CARE POPORUL ROMÂN, ISTORIA L-AU DAT DECLARAȚIEI FĂCUTE CU EMFAZĂ DE ANTONESCU CĂ ROMÂNIA „VA FI ULTIMA ȚARĂ CARE VA PĂRĂSI REICHUL".

În încheiere, führerul a subliniat din nou comunitatea soartei Germaniei și a aliaților ei, care, în baza încrederii reciproce, trebuie să ducă la o comunitate de luptă absolută. Revenind la remarca lui Antonescu cum că promisiunile făcute de führer în primăvară în privința Crimeii și recuceririi Ucrainei nu au fost îndeplinite, führerul a replicat că au fost făcute toate pregătirile pentru ofensivă, ca : concentrări de trupe și de material, însă datorată vremii excepțional de proaste, tancurile s-au blocat pur și simplu în noroi. Este ca un complot al naturii faptul că în iarna 1941—1942 operațiile au fost îngreunate de gerul excepțional, iar acum de umezeala extraordinară. Astfel, el (führerul), din motive care nu depind de voința sa, nu a putut realiza planurile sale inițiale.

Antonescu a răspuns că arătase deja că nu pusese de loc la îndoială intențiile. De altfel, nici un aliat al Germaniei nu este atît de loial ca România. Ea va rămîne de partea Germaniei și va fi ultima țară care va părăsi Reichul, pentru că știe că sfîrșitul Germaniei înseamnă și sfîrșitul României. Tocmai din această cauză însă el a fost atît de îngrijorat, în ceea ce privește situația din Turcia și Bulgaria.

După un cuvînt de încheiere personal, führerul și-a luat rămas bun de la Antonescu. Acesta a fost în mod vizibil foarte obosit din cauza convorbirii îndelungate, astfel încît, mai tîrziu, a pus ca ministrul de externe al Reichului să fie rugat să-l scuze că nu participă la dineul prevăzut.

Marele cartier general al führerului, la 7.VIII.1944

(ss) Schmidt

UN TABLOU NECUNOSCUT AL PICTORULUI ROSENTHAL DESPRE PAŞOPTIŞTI

MARIA GEORGE FOTINO

Printre lucrările lui Constantin Daniel Rosenthal, pictorul care a luat parte activă la revoluția de la 1848 și apoi a fost surghiunit și întemnițat, sfîrșindu-și viața, la vîrsta de 31 de ani, în închisoarea din Pesta, menționăm un tablou, probabil necunoscut — cum s-a întîmplat și cu alte mărturii răvășite de trecerea și de primenirea anilor —, care evocă un moment sau un fapt cu deosebită semnificație.

Pictat de Rosenthal în faza lui de maturitate artistică, tabloul n-a fost, totuși, lucrat cu migala artei ce s-ar fi cerut valorificată.

Cîștigat, ca și prietenii săi — N. Bălcescu, C. A. Rosetti, V. Mălinescu și alții —, de mișcarea revoluționară, el participă la pregătirea revoluției care avea să izbucnească și să fie înfrîntă în același an (1848) ; dar el duce lupta nu numai prin faptele sale, ci și prin arta sa. Înfățișînd alegoric *România revoluționară, România rupîndu-și cătușele,* pictorul crea cele dintîi opere „cu conținut politic hotărît combativ din istoria picturii române".

Într-o scrisoare din 11 decembrie 1850, Rosenthal va evoca timpurile acelea, „timpuri nevinovate, cînd eram atît de tineri ; și cu toate năzdrăvăniile noastre eram fericiți ; toate acestea au trecut, făcînd loc altor lucruri mai serioase, azi nu ne gîndim decît la patria noastră și la revoluții..."

Compoziția la care ne referim este plasată în oval pe carton (24 cm × 19 cm), semnat jos în stînga cu alb : Rosenthal (nedatat). Scena este fixată de pictor în casa bunilor săi prieteni, poate cei mai apropiați din cîți a avut, prieteni care — după cum mărturisește Rosenthal însuși, într-o scrisoare din iulie 1847 — i-au dăruit o patrie spirituală, l-au înfiat sufletește, i-au împărtășit visuri, nădejdi, preocupări, suferințe : Maria și C. A. Rosetti.

Jilțul cu speteaza înaltă, tapisat cu catifea vișinie, pe care șade C. A. Rosetti, avînd pe brațe unul dintre copiii lui, ne arată că se găseau în salonul Mariei Rosetti. Aceasta, îmbrăcată într-o rochie de casă albă, cu mici volane de dantelă în jurul gîtului și la mînecile largi, stă într-un jilț, avînd pe brațe un prunc în scutece — fără îndoială micuța Libertate — Liby —, fetița lor, născută cu puțină vreme mai înainte. Profilul, cu pieptănătura fără podoabe, al mamei, conciul lăsat înclinat pe ceafă și care îi adună de la tîmple părul negru bine netezit, privirea duioasă, maternă, ne-o arată nespus de blîndă. Simplă în înfățișare, pictorul ne-o arată așa cum au cunoscut-o prietenii : „Nu pot crea decît figuri de femei sau mame pentru a regenera secolul nostru, pentru a îndrepta corupția, figuri nobile, eroice și duioase în același timp" — scria Rosenthal la 9 aprilie 1851.

Pe planul al doilea, apropiat de cele patru personaje centrale, este un bărbat blond, cu barbă mică alungită ; el ține între buze o lulea din care se strecoară un fir de fum. Culoarea albastră a vestonului înviorează ansamblul sumbru. Este prietenul lui C. A. Rosetti și al pictorului : revoluționarul Mălinescu, același pe care-l găsim într-o altă lucrare a lui Rosenthal, intitulată *Trei revoluționari* (C. A. Rosetti, pictorul însuși și V. Mălinescu).

Pe fundalul acestei compoziții, cu cele 5 personaje grupate, sînt schițate două tablouri încadrate : unul mic, cu ramă neagră, un altul de format mare și cu cadru auriu, în care se deslușește silueta femeii din *România rupîndu-și cătușele.* În dreapta, o amplă draperie cafenie completează decorul acestui interior.

După o narațiune orală, transmisă de la o generație la alta, ajunsă nealterată pînă la posesoarea de astăzi a tabloului, am aflat că în acest salon cu mobilă vișinie al Mariei Rosetti se întîlneau adesea prietenii care plămădeau idealurile mișcării revoluționare și pe care îi înflăcăra viziunea viitorului.

În seara aceea din 1848, cînd pictorul Rosenthal și Mălinescu se găseau, ca de obicei, în casa lui C. A. Rosetti, în nesfîrșite discuții și frămîntări pentru cauza revoluției, *la sugestia Mariei Rosetti* — înflăcărata prietenă a celor care luptau, ca și soțul ei, pentru un ideal —, pictorul are, pentru întîia oară, viziunea compoziției sale *România rupîndu-și cătușele.* Pe zidul salonului vișiniu, în fața prietenilor săi, face prima schiță a ceea ce avea să realizeze mai tîrziu, acea alegorie care înfățișa țara eliberată. Tot în seara aceea, la dorința Mariei Rosetti, pictorul fixează, pe un carton, grupul celor care au fost părtași ai clipei acestei zămisliri revoluționare.

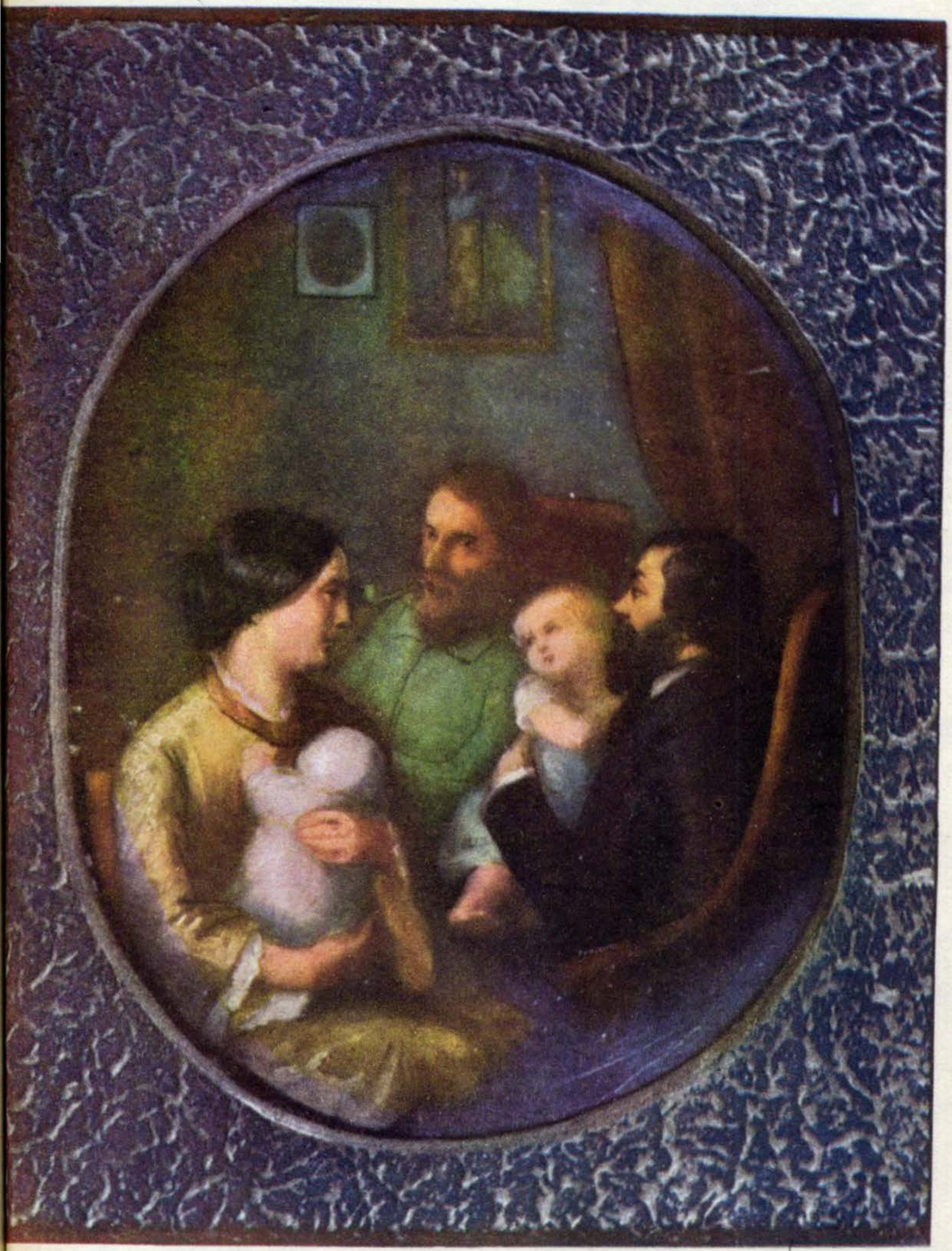

Tablou puţin cunoscut al pictorului Rosenthal înfăţişînd o scenă din familia paşoptistului C.A.Rosetti. Pictura se găseşte în colecţia particulară a Mariei George Fotino(foto: S. Steiner)

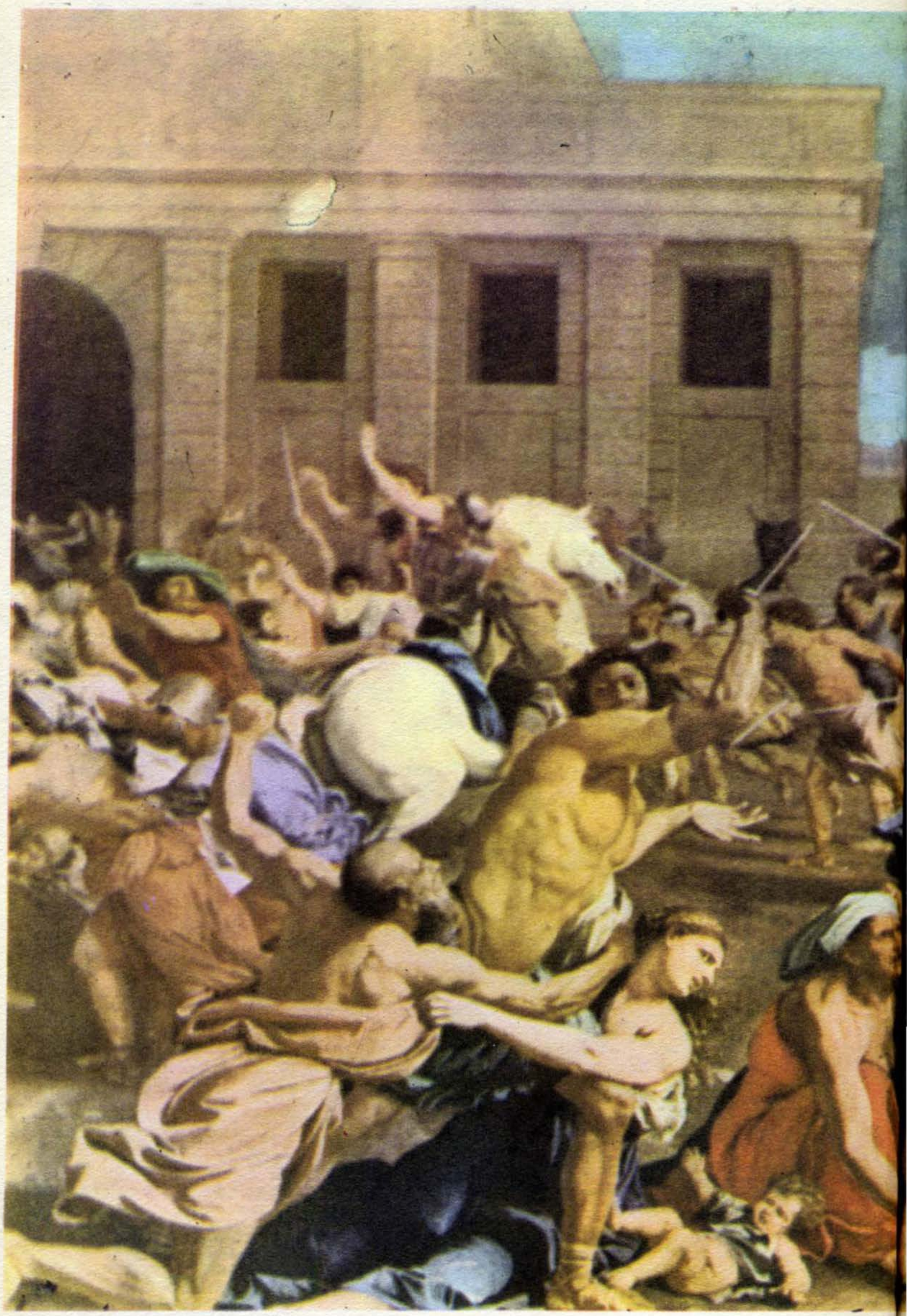

Răpirea Sabinelor, tablou de Nicolas Poussin (1593–1665). În dreapta Romulus, primul rege legendar al Romei dă poruncă de capturare a femeilor.

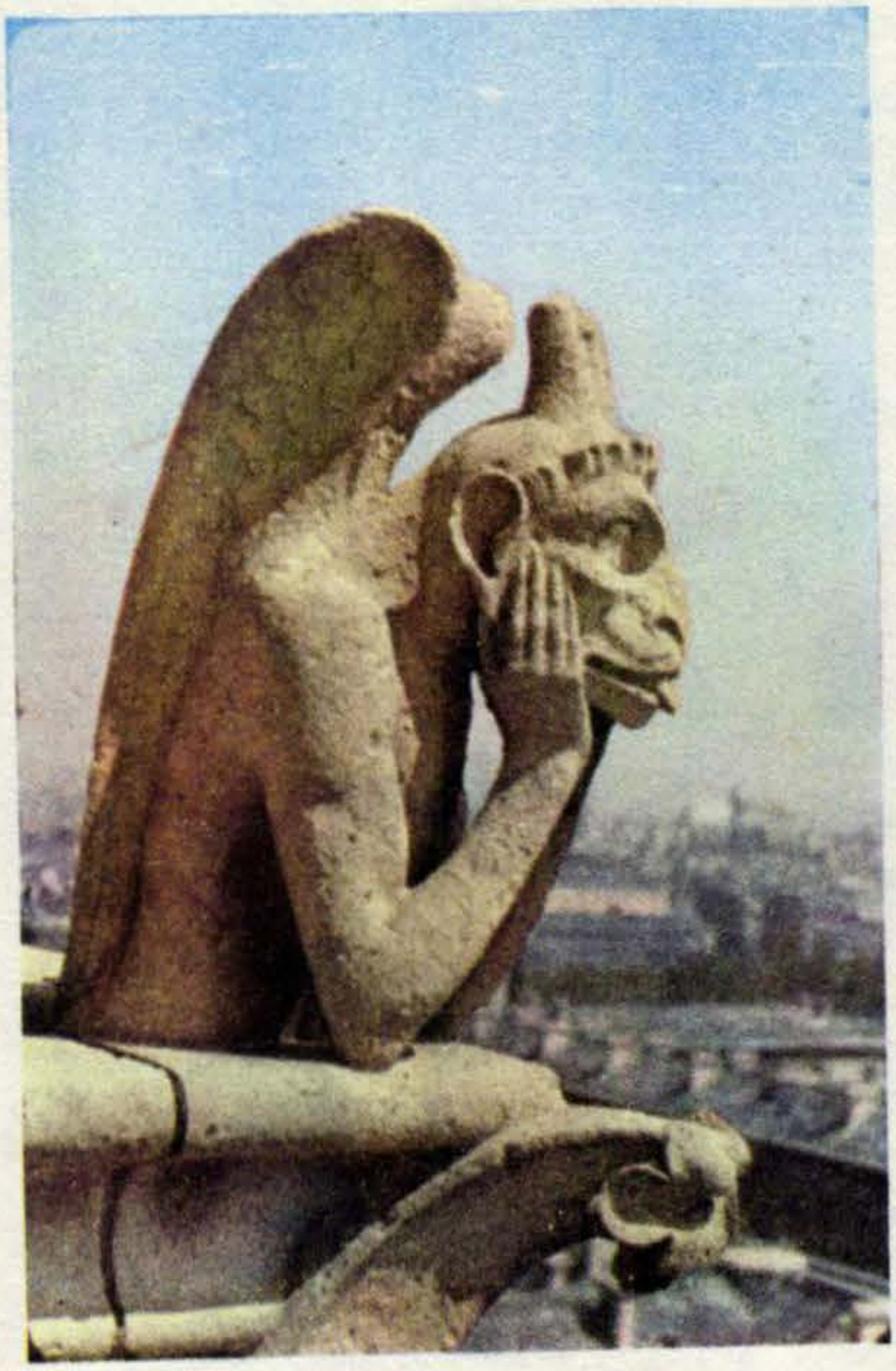

Unul din monștrii apocaliptici de piatră care împodobesc fațada catedralei Notre Dame din Paris. Prin analogie cu renumita statuie a lui Rodin i se spune „Gînditorul"

Picturi exterioare de la Arbora, ctitorie a pîrcălabului Luca Arbore (1502) foto: Ion Buțănescu

ARBORII LIBERTAȚII

JEAN HUGONNOT

DI. JEAN HUGONNOT, istoric francez, o dată cu aprecierile sale despre revista „Magazin istoric" ne-a oferit spre publicare articolul de față.

Cucerirea Bastiliei de către poporul răsculat al Parisului la 14 iulie 1789 a declanşat în întreaga Franţă un val de entuziasm popular, iar celebra deviză — *libertate, egalitate, fraternitate* a devenit, în scurt timp, un simbol. Acest simbol trebuia să capete neîntîrziat o formă concretă şi astfel au apărut cei dintîi *arbori ai libertăţii.*

Primul arbore a fost sădit, într-un cadru solemn, nu la Paris, cum ne-am fi putut aştepta, ci în provincie. Se admite îndeobşte că iniţiativa ar fi aparţinut comunei St-Gaudens, în apropiere de Civray, departamentul Vienne, în mai 1790.

Noaptea de 4 august, Marea Teamă, înlocuirea vechilor municipalităţi cu altele noi, în spiritul revoluţiei, organizarea gărzilor naţionale au creat un climat nou. Este vremea unei exaltări revoluţionare şi patriotice provocate de crearea federaţiilor locale, apoi departamentale şi interdepartamentale, un fel de plebiscit popular care sfîrşeşte prin impresionanta Sărbătoare a Federaţiei, desfăşurată pe Cîmpul lui Marte la 14 iulie 1790.

În această epocă, parohul Norbert Pressac de la Châtaigneraie a avut ideea de a încununa instalarea municipalităţii constituţionale prin plantarea unui stejar în piaţa satului, unde, în prezenţa tuturor locuitorilor, a ţinut un discurs, din care ne e cunoscut următorul fragment : „Sub acest copac vă veţi aminti că sînteţi francezi şi, la bătrîneţe, veţi povesti copiilor voştri despre memorabila epocă în care l-aţi sădit".

Se spune că, după această ceremonie, toţi cetăţenii care aveau procese le-au suspendat printr-o simplă decizie a arbitrilor şi serbarea patriotică s-a încheiat printr-o adevărată fraternizare.

În această atmosferă de voie bună generală, episoade similare s-au repetat de mii de ori în toate comunele din Franţa.

Arborele libertăţii a devenit astfel emblema patriei şi, deopotrivă, simbolul libertăţii şi egalităţii, al căror conţinut, deşi încă nu îndeajuns de clar, întruchipa totuşi secolele de luptă înflăcărată împotriva asupririi feudale.

Potrivit observaţiei profunde a lui Tocqueville, Revoluţia franceză se înfăţişa tuturor contemporanilor ca „un deznodămînt violent al unei opere la care lucraseră zece generaţii".

Împodobit de cele mai multe ori cu flori şi panglici în culorile naţiunii, arborele libertăţii a devenit, de asemenea, în ochii poporului şi centrul întrunirilor, *laborum*-ul conştiinţei cetăţeneşti, la fel de sacru ca şi drapelul pentru ostaş. Arborii libertăţii erau plantaţi pînă şi în faţa porţilor de închisoare.

În mai 1792, în Franţa se numărau peste 60 000 de arbori de acest fel. O bună parte fuseseră sădiţi la Paris. Ex-marchizul de Villette, adept înflăcărat al ideilor noi, scria în acel an : „La Paris se înalţă două sute de arbori ai libertăţii, toţi încărcaţi de ghirlande, de panglici şi flori..." *(Chronique de Paris).*

Ar fi însă greşit să considerăm că această manifestaţie, revoluţionară în esenţa ei, n-a avut antecedente.

Strămoşii arborilor libertăţii

Admiraţia pentru arborii simbolici, arborii sacri, îşi trage obîrşia din timpurile cele mai vechi. Măslinul Atenei, viţa de vie a lui Dionysos, laurul lui Apollo, stejarul lui Zeus

Plantarea unui arbore al libertăţii în 1792. Desen de Bericourt

sînt bine cunoscuţi de greci. Zeus îşi rostea prorocirile în pădurea Dodonei. Sub smochinul sfînt din Atena se afla un altar în faţa căruia poposeau procesiunile, în drum spre Eleusis.

În Fenicia, Chaldeea, Iudeea se venerau şi acolo arbori, iar romanii îşi aveau pădurile lor sacre.

Cultul galic al vîscului de stejar s-a prelungit pînă în secolul al XIII-lea. Preferinţa germanilor se îndrepta, de asemenea, spre stejar. Se spune că arborele ştiinţei şi arborele vieţii făceau podoaba paradisului.

Vestita livadă de măslini din Ierusalim a rămas pînă azi un loc de atracţie pentru turişti.

Stejarul din Guernica, în Biscaia, a cunoscut celebritatea de care s-a bucurat şi stejarul sfîntului Ludovic din Vincennes ; se pare că s-ar cuveni să-l considerăm pe acesta cel mai venerabil strămoş al arborilor libertăţii din Franţa. Acolo, la umbra lui, se întruneau notabilii provinciei şi se desfăşurau alegerile. În 1476, sub umbrarul aceluiaşi stejar, Isabella de Castilia şi Ferdinand de Aragon au acordat vestitele libertăţi sau *fueros,* pentru care republicanii basci au luptat cu îndîrjire în 1936, în timpul războiului civil din Spania.

Adunaţi sub un arţar din Mons, în anul 1424, primii confederaţi elveţieni au jurat să-şi elibereze ţara.

Se spune că un măr din Woolstrop i-ar fi sugerat lui Newton ideea gravitaţiei universale.

Tradiţia budistă susţine că Bo, copacul sfînt din Ceylon, ar fi un lăstar al arborelui sacru al budismului.

Ronsard n-a deplîns oare, în versuri emoţionante, furia distrugătoare a tăietorilor de lemne din pădurea Gastine, în Touraine ?

În secolul al XVIII-lea, Bernard de Jussieu a devenit celebru pentru că a adus din Liban, ascuns în pălărie, faimosul cedru din Jardin des Plantes.

Salcia lui Alfred de Musset e o replică la salcia din Sf. Elena, sub care se odihnea Napoleon.

Acest cult al pădurii ocrotitoare, al arborelui ce simbolizează o înnoire sau a celui ce continuă simbolic viaţa unui erou care şi-a dat-o pe a sa în numele binelui se întîlneşte des şi în tradiţia poporului român.

Marea idee a copacului ca sursă a vieţii s-a transmis din generaţie în generaţie. De-a lungul întregului ev mediu, pădurea a fost, de fapt, un izvor de hrană ; ţăranul, şerb sau liber, îşi mîna porcii în pădure, la ghindă ; pădurea îi procura lemnul pentru unelte sau pentru încălzit, fructele sălbatice, mierea ; pentru ţăran pădurea era, de asemenea, şi loc de braconaj, pentru că vînătoarea liberă îi era interzisă ; în sfîrşit, ea îi oferea un adă-

post, aproape inviolabil, împotriva violenţei seniorului.

Nu întîmplător, firește, *Les chansons de geste* acordă pădurii un loc atît de însemnat ; ea acoperea spaţii imense, pe care aveau să le reducă doar despăduririle din evul mediu.

Obiceiul pomului de iarnă nu s-a născut odată cu creştinismul ; popoarele nordice şi răsăritene, scandinavii şi germanii l-au cunoscut cu mult înainte. Acest pom, expresie a panteismului, a izvorului vieţii, a supravieţuit tuturor prefacerilor ; el traduce profundul ataşament faţă de pămîntul care ne hrăneşte, ataşament pe care în romanul său *La Province* François Mauriac îl subliniază astfel : „Cibela [1] are în Franţa mai mulţi admiratori decît Christos ; ţăranul francez stăpîneşte pămîntul într-o măsură mai mare decît e stăpînit de el".

Arborii lunii mai

Arborii lunii mai [2] au şi ei o tradiţie care se pierde în negura vremurilor. Ei semnifică sărbătorirea primăverii în apogeu. Altădată, tineretul din Italia obişnuia să celebreze prin plantări de arbori primăvara vieţii.

Obiceiul s-a răspîndit din Anglia în America, unde *may-poles* au devenit, în fiecare comună, centre de întruniri cetăţeneşti. În timpul războiului de independenţă al coloniilor din America, locuitorii oraşului Boston au ridicat acest arbore la rangul de simbol al libertăţii proaspăt cucerite. L-au împodobit ca pe un obiect sfînt ; dar după ce au ocupat Bostonul, englezii l-au tăiat.

La întoarcerea sa din America, La Fayette purta la centiron un breloc reprezentînd un arbore împlîntat într-o coroană şi un sceptru frînte.

În Franţa a existat obiceiul de a sădi un copac la naşterea unui copil.

Slujbaşii asociaţiei pariziene „La Basoche" sădeau copacii lunii mai în marea curte a Palatului justiţiei, devenită în iulie *Curtea arborelui de mai.*

Se ştie, de asemenea, că lucrătorii din construcţii au păstrat obiceiul de a sărbători terminarea unei clădiri plantînd un copac şi organizînd un prînz.

Arborii libertăţii în timpul Revoluţiei franceze

Abatele Grégoire, celebrul convenţional montagnard, întrevedea posibilitatea de a crea în oraşe, cu ajutorul arborilor, ceea ce numim astăzi *spaţii verzi,* situîndu-se, prin această idee, printre precursorii îndepărtaţi şi profetici ai lui Le Corbusier. „Poate că oa-

[1] Divinitate antică : personifică natura ca izvor al vieţii — **nota trad.**

[2] Arbori împodobiţi cu panglici care erau sădiţi în prima zi a lunii mai în faţa casei cuiva, în semn de respect — **nota trad.**

Ţărani dansînd „la Carmagnole" în jurul unui arbore al libertăţii

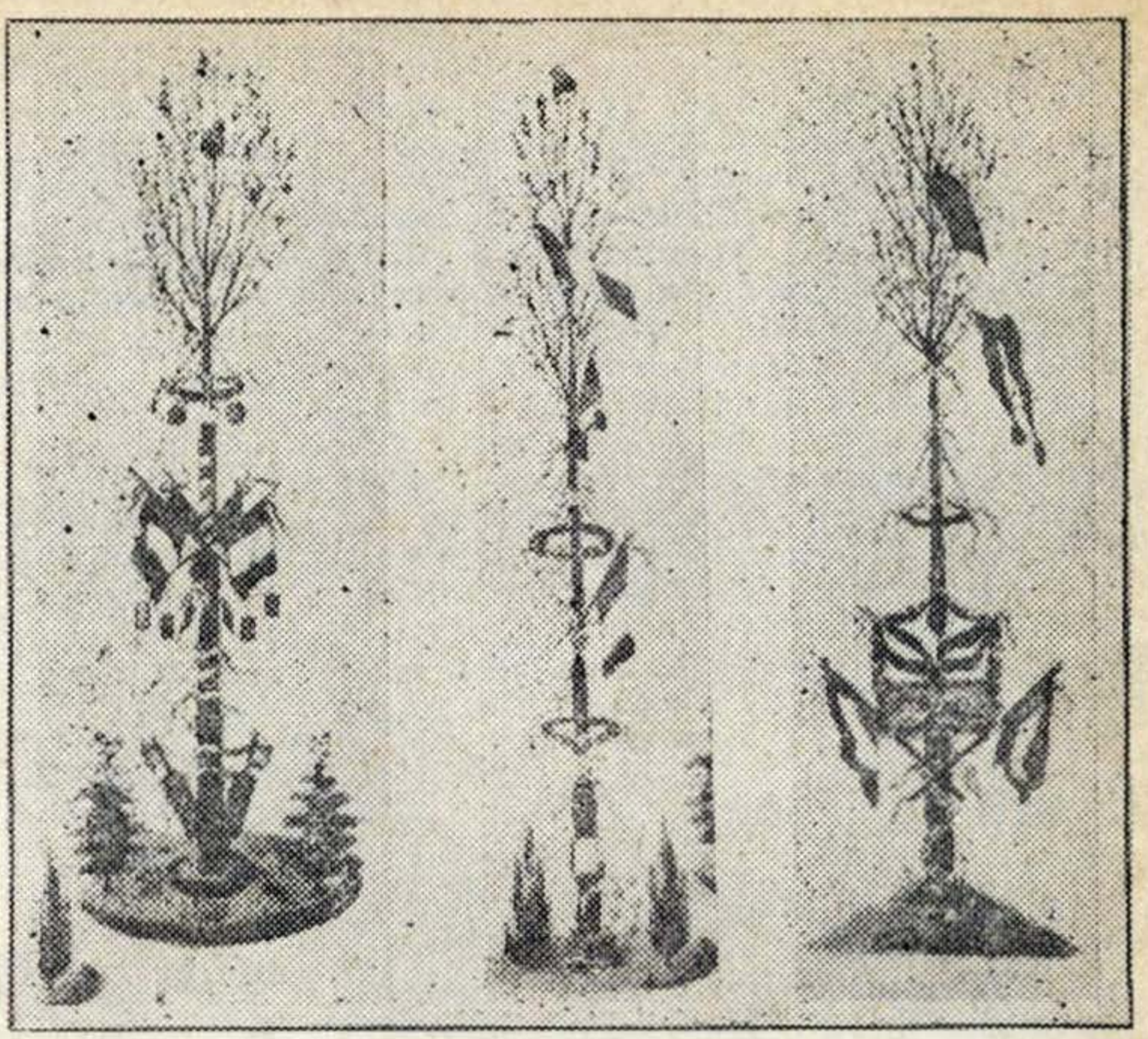

menii vor simţi — scria el — că e posibil, şi de acum încolo necesar, ca pe uliţele mizere ale diferitelor comune să se creeze plantaţii care să reprezinte uneori un element de salubritate şi întotdeauna un izvor de plăcere".

Orice s-ar spune, moda arborilor libertăţii a mers crescînd în întreaga perioadă a revoluţiei victorioase.

Astfel, în ziua de 20 iunie 1792, memorabilă zi revoluţionară pentru populaţia Parisului, programul prevedea sădirea unui arbore al libertăţii în curtea *feuillantinilor*[3], în cinstea istoricei şedinţe din sala Jocului cu mingea[4]. Arborele, un plop, fusese adus din foburgul St.-Antoine, foburgul Gloriei, într-un car, escortat de batalionul comandat de Santerre, de tunurile secţiei, de sulițele sanchiloţilor şi de puştile gărzii naţionale ; dar în jurul palatului Tuileries şi al Manejului, sediul Adunării, se înghesuia o mulţime atît de numeroasă încît o parte din cei ce escortau plopul, împinşi în grădina unei foste mănăstiri a capucinilor, învecinată cu curtea *feuillantinilor*, neştiind cum să se descurce, au sădit arborele libertăţii în fosta grădină de zarzavat a capucinilor. Un alt arbore fusese deja plantat în grădina Tuileries şi Ludovic al XVI-lea prezidase ceremonia sădirii.

Au fost plantaţi şi arbori ai fraternităţii. Astfel, cetăţenii francezi şi elveţieni au hotărît ca la graniţa dintre cele două state să fie sădit un astfel de arbore, în semn de legătură între popoare ; un altul, adus din pădurea Vincennes, a fost plantat, cu mare pompă, la 18 iulie 1793 în place du Carrousel. Esenţele cele mai des folosite au fost stejarul şi uneori plopul, acesta mai ales din pricina numelui său latin (Populus).

Fiecare sădire prilejuia o originală serbare populară, plină de strălucire : nu era oare epoca în care libertatea îşi lua zborul şi Goethe exclama în seara bătăliei de la Valmy (20 septembrie 1792) : „Din această zi şi din această oră începe o eră nouă în istoria lumii" ?

Imense şi interminabile farandole, în ritmul *Carmagnolei* şi al lui *Ça ira*, cuprindeau într-un vîrtej îndrăcit oameni din popor, magistraţi, generali, reprezentanţi ai naţiunii, episcopi şi preoţi constituţionali ; cu prilejul plantării arborelui fraternităţii din place du Carrousel, de pildă, primarul Parisului şi toţi consilierii municipali, împodobiţi cu eşarfe, au dansat farandola patriotică alături de federaţi, de cetăţeni ai Savoiei şi de sanchiloţi de toate profesiunile.

La 18 iulie 1793, generalul Houchard a scris din Forbach că armata de pe Mosella a sărbătorit acceptarea actului constituţional prin plantarea în tabăra sa a unui arbore. Reprezentanţii în misiune pe lîngă această armată scriau : „Un al doilea arbore al libertăţii a fost sădit de soldaţii Republicii în curtea castelului... Ne-am alăturat fraţilor noştri de arme şi, împărtăşind bucuria şi expresia sentimentelor lor, am dansat cu ei farandola în jurul acestui arbore".

Aşa se întîmpla pretutindeni. Era traducerea într-un act concret a climatului exaltant al acestei epoci ; firește, astăzi ni-i închipuim cu greu pe prefectul Senei, pe generalul guvernator al Parisului, pe preşedintele Curţii

[3] Les Feuillants, denumire dată în 1792 constituţionalilor, al căror sediu se afla în fosta mănăstire a feuillantinilor — **nota trad.**

[4] Şedinţă în cursul căreia deputaţii stării a treia au depus jurămîntul „de a lupta pentru salvarea publică şi de a apăra interesele patriei" — **nota trad.**

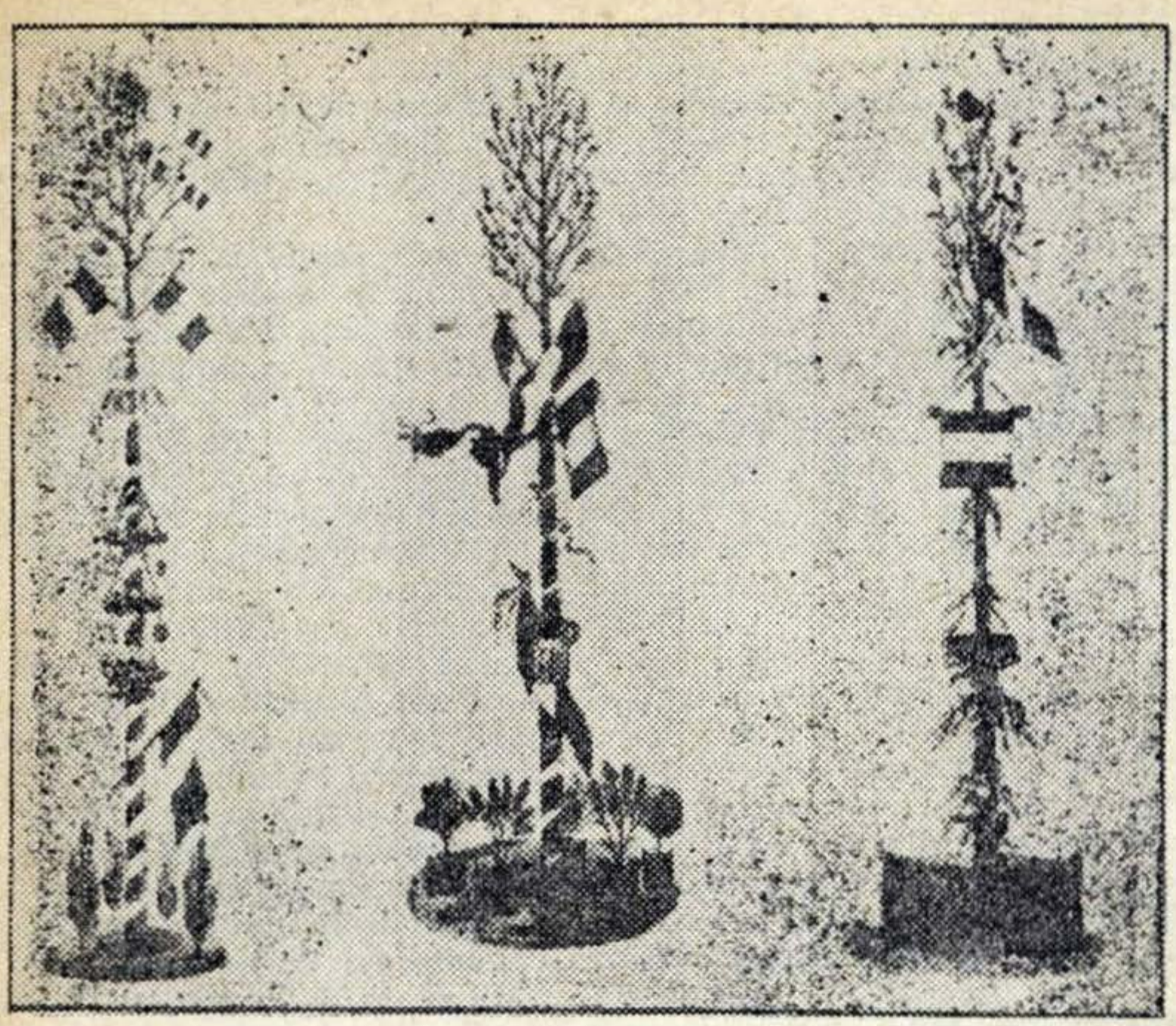

Arbori ai libertăţii plantaţi în pieţele Parisului

de casaţie, pe deputaţi şi miniştri în mijlocul mulţimii, în zilele serbărilor publice, dansînd în jurul unui arbore sau al unui stîlp încărcat cu tot felul de podoabe. Dar în acea epocă revoluţionară libertatea nou născută era o plantă fragilă ; comploturile aristocraţilor înăuntrul ţării, războiul regilor şi al prinţilor în afara ei o ameninţau cu un pericol permanent.

Burghezia orăşenească avea interes să facă trup comun cu poporul, mai cu seamă cu ţărănimea, care, avînd pentru întîia oară acces la proprietate, căpătase sentimentul că are, în sfîrşit, o patrie de apărat.

Cuvîntul *republican* era pe atunci sinonim cu patriot, şi Saint Just nota : „Fericirea e o idee nouă în Europa".

Generalul dansa cu soldaţii lui în faţa arborelui din tabără ; reprezentanţii în misiune se asociau dansurilor populare din jurul *tulpinilor republicane,* în faţa altarului patriei, fără să se sinchisească pentru atîta lucru de prestigiul lor.

Era entuziasmul patriotic al voluntarilor din anul II, care plecau la luptă în sunetele bărbăteşti ale unei „înaripate Marsilieze zburînd printre gloanţe" (Michelet).

Asemenea cocardei tricolore sau Marsiliezei, arborele libertăţii a făcut înconjurul lumii ; soldaţii francezi l-au plantat pretutindeni în Europa, dar a apărut chiar şi în ţări în care armatele franceze n-au pătruns. De pildă, în Polonia lui Kosciuszko.

Arborii libertăţii au înflorit în Antilele franceze, care şi-au scuturat lanţurile sclaviei, la Santo Domingo, în special, unde Toussaint-Louverture, acest „Napoleon al negrilor", a ridicat stindardul revoluţiei. La 22 termidor, anul II, o delegaţie de deputaţi s-a prezentat în Convenţie ca să declare despre Senegal : „Întreaga colonie s-a grăbit să se adune şi să sădească arborele libertăţii chiar pe locul unde se ţinea infamul tîrg de sclavi".

Un mare număr de arbori simbolici se uscau. Convenţia a decretat ca „în toate comunele Republicii unde arborele libertăţii a pierit să se sădească altul pînă la 1 germinal. Încredinţează plantarea şi întreţinerea arborelui celor mai buni cetăţeni, pentru ca arborele libertăţii să înflorească în fiecare comună sub egida libertăţii franceze".

În jurul acestor copaci, îngrijiţi cu rîvnă de locuitori, împodobiţi cu panglici, flori şi inscripţii în versuri şi în proză, locuitorii se adunau ca să depună jurămîntul cetăţenesc, ceremonial prin esenţă laic.

În timpul marilor solemnităţi, aceşti arbori serveau drept locuri de popas, cu alte cuvinte înlocuiau altarele în aer liber ale serbărilor religioase de altădată ; într-un cuvînt aveau aceeaşi importanţă ca şi altarul patriei. Se socoteau monumente publice, a căror conservare era protejată prin lege. Împotriva lor se îndrepta ura contrarevoluţionarilor, şi adesea, în timpul nopţii, regaliştii îi doborau, furioşi.

În locul arborelui doborît se planta însă, fără întîrziere, altul. Aşa s-a întîmplat la Rouen. Trunchiul copacului mutilat, acoperit cu o pînză neagră, a fost transportat la Comună, escortat de vreo mie de oameni înarmaţi, în sunetele unei muzici funebre. Copacul nou plantat, pavoazat în culorile naţionale şi purtînd inscripţia *Cetăţenii din Rouen mă vor apăra pînă la moarte,* a fost transportat cu alai pentru a fi sădit în faţa Templului ra-

ţiunii. Garda naţională, autorităţile, societăţile populare au invitat pe reprezentanţii în misiune să arunce primul pumn de ţărînă peste rădăcini.

Dar s-au văzut şi lucruri mai surprinzătoare : pentru a sărbători o victorie efemeră, căpeteniile unei insurecţii ţărăneşti, de origine contrarevoluţionară, al cărei focar se afla în comunele de pe lîngă Coulommiers şi Ferté-Gaucher n-au găsit nimic mai potrivit decît să cînte un Te Deum nu în biserică, ci sub un copac al libertăţii. E un exemplu grăitor despre tîlcul profund acordat acestui simbol republican.

În anul X, în timpul Consulatului, copacii erau încă îngrijiţi cu regularitate, dar e lesne de închipuit că zelul scăzuse, mai ales din partea oficialităţilor.

În timpul Imperiului, cînd despotismul se intensifica, simbolul libertăţii devenea, evident, un anacronism. Se pare totuşi că nu s-au luat măsuri directe şi nici nu s-au dat ordine formale de a se doborî arborii libertăţii. Dar încă din perioada reacţiunii termidoriene un mare număr din aceşti arbori fuseseră distruşi clandestin, în pofida pedepselor severe prevăzute de lege.

În anii Restauraţiei mai existau încă mulţi arbori ai libertăţii. Guvernul a ordonat să fie scoşi din rădăcini. Cîţiva au scăpat totuşi teferi şi după această vînătoare regală.

După 1830 se mai puteau vedea unul în faţa bisericii din Linas, altul la Pantin, doi la Marsilia. Mai existau încă şi în 1848. Cei din Marsilia erau doi superbi stejari, care, împodobiţi din nou, păreau nişte patriarhi în mijlocul arborilor tineri, plantaţi în perioada revoluţiei din 1848.

Într-adevăr, după 1830 arborii libertăţii au reapărut, dar s-au răspîndit iarăşi în întreaga Franţă abia după februarie 1848. Se plantau acum într-un număr aşa de mare parcă se voia reînvierea unor amintiri măreţe, întreţinute, de altminteri, de istorici ai Revoluţiei franceze ca : Michelet, Thiers, Guizot.

Jaurès însuşi avea să noteze în a sa *Istorie a Revoluţiei franceze* : „După destui ani, supravieţuitorii Revoluţiei franceze se mirau ei înşişi că din inimile lor, în care nu mai rămăsese decît cenuşa, putuse să ţîşnească atîta lavă incandescentă. Acest foc lăuntric al Revoluţiei a răsturnat, şi nu o dată, raporturile economice dintre clase. Ca focul interior care, cînd izbucneşte, răstoarnă şi amestecă terenurile suprapuse".

Acest entuziasm popular a animat şi spiritul generos al revoluţionarilor din 1848. Dar după prăbuşirea speranţelor lor, după represiunea sîngeroasă din iunie 1848, după ce societatea, clasa muncitoare au fost puse la index, Republica era doar un nume : votarea legii Falloux, instituirea, în 1849, a unei „ordini morale" au fost însoţite de ordinul ministrului de interne, Faucher, de a dezrădăcina din Paris toţi arborii libertăţii, deşi mulţi dintre ei primiseră binecuvîntarea clerului.

A doua zi după lovitura de stat din 2 decembrie 1851, Napoleon al III-lea a dispus distrugerea arborilor simbolici care mai existau în restul Franţei.

Arborii libertăţii au reapărut la 4 septembrie 1870, ca o speranţă în victoria asupra invadatorilor germani : Comuna din Paris a vrut să reînvie această importantă tradiţie republicană, tradiţie care a inspirat din nou atît armatele lui Chanzy, Faidherbe, pe voluntarii lui Garibaldi, pe franctirorii din Est, care au apărut la chemarea înflăcărată a lui Gambetta, cît şi freamătul protestului naţional al Comunei împotriva armistiţiului din ianuarie 1871.

A trebuit să ia naştere apoi Rezistenţa, izvorîtă din înfrîngerea suferită în iunie 1940, ca să reapară nu arborii, ci pădurile libertăţii. Vreme de patru ani, patru ani cumpliţi, pădurile Franţei se transformară în refugiul tuturor celor puşi în afara legii, al tuturor luptătorilor fără uniforme care căutau să se sustragă represaliilor inamicului ; acolo au găsit adăpost şi cei ce s-au eschivat de la serviciul muncii obligatorii în Germania.

Arborele libertăţii din anii Revoluţiei franceze devenise pădure. Dar nu printr-un joc al hazardului : „Poporul francez e o lungă memorie" — a scris Aragon, marele poet al Rezistenţei.

Tradiţia libertăţii continua în mod firesc. Şi o revistă elveţiană de limbă germană, „Die Nation", avea dreptate să scrie, la 27 ianuarie 1944, cu cîteva luni înainte de marea insurecţie eliberatoare : „Rezistenţa franceză este cea mai puternică mişcare de masă pe care a cunoscut-o Franţa după Revoluţia din 1789".

Acest rol al pădurii ocrotitoare şi eliberatoare a fost evocat şi de pictorul contemporan Jean Amblard — el însuşi fost franctiror — în frescele care împodobesc azi una dintre marile săli de ceremonie ale Primăriei din St-Denis, oraş cu o foarte bogată istorie.

Vorbind despre aceste fresce, marele poet Paul Eluard a scris : „Această frescă a maquisului a fost un adevărat imn adus pădurilor libertăţii : ea conţine toată grandoarea şi nenorocirile acestei mişcări ; ea alătură stejarul alunului, arţarului, fagului. Un mare număr de tineri îşi amintesc că s-au adăpostit la umbra lor — tineri care luptau pentru o viitoare primăvară —, şi frunzele copacilor fremătau ca inimile lor. Copacii lui Jean Amblard sînt fraţi buni cu oamenii. Sînt copacii maquisului, arborii Rezistenţei la rău, arborii libertăţii".

Într-un cuvînt, o mărturie în plus a acelei imense *solidarităţi naţionale* care a fost Rezistenţa franceză în momentele grele ale istoriei noastre, un capitol inedit care trebuie adăugat la *Istoria patriotică a arborilor libertăţii*, aşa cum fusese ea prezentată Convenţiei naţionale de abatele Grégoire, reprezentant al departamentului-frontieră Vosges, în anul II al Republicii franceze.

legenda și temeiul ei istoric

a existat podul URIAȘILOR?

dr. IOAN COJOCARU

Este foarte probabil ca lumea constantiniană să fi fost legată de nordul Dunării și printr-un pod pe la Hîrșova, în afară de altele mai spre apus.

Dar spre Moldova? Se știe că Dobrogea, atît de intens romanizată, nu a rămas izolată de bogatele ținuturi nord-vestice; dimpotrivă, ea a întreținut un permanent schimb de mărfuri cu localnicii de pe meleagurile Siretului și mai spre miazănoapte. N-au impus oare aceste relații economice — și nu numai economice — construirea unui pod care să lege cele două maluri ale fluviului în zona respectivă?

În elucidarea acestei probleme, o contribuție poate aduce cercetarea arhivistică. În manuscrisul 730 de la Arhivele statului, la pagina 82 v, este consemnată o veche legendă din regiunea Brăilei potrivit căreia, acum 150 de ani, un pașă ar fi servit prînzul pe o zi caldă, stînd în tihnă... deasupra valurilor Dunării! În cazul în care istorisirea conține un sîmbure de adevăr, se naște întrebarea: pe ce va fi stat așezat năstrușnicul pașă? Fusese atunci o toamnă secetoasă, iar apele bătrînului fluviu scăzuseră mult, dînd, probabil, la iveală o construcție mai veche sau rămășițele unei astfel de construcții. Să fi avut oare podul de la Drubeta pereche într-un al doilea pod transdanubian de piatră, întins peste cotul de la Brăila—Galați? Cel puțin așa presupune Epites, medicul carantinei Brăila, într-un raport al său din anul 1834, în care a lăsat chiar o descriere sumară a unei porțiuni de pod, pe care-l atribuie lui Constantin cel Mare. Localnicii îl supranumiseră „Podul uriașilor".

Dăm, mai jos, copia raportului arheologic întocmit de doctorul Epites acum 134 de ani:

„Scăzînd apa Dunării de vreo cîteva zile atît de mult, au eșit la vedere un pod de piatră în mijlocul Dunării, care după spusa unor lăcuitori mai bătrîni, nu s-au văzut de cînd cu nemții și după spusa altora, zice că un pașă au mîncat d-asupra podului la anul 1816. În sfîrșit, acel pod era pă nevăzute cunoscut corăbierilor trecători și unor lăcuitori, sup numirea: podu uriașilor, podu lui Constantin împărat și după alții, podu lui Traian — adăugînd minciuni și basme îndestule.

Cu toate acestea, îndestul de mirare este că se află astfel de zidire din veacurile trecute, în mijlocul Dunării, unde alteori adîncimea ei este dă 15—16 stînjeni. Și fiind aceasta un obiect interesant la istoriia Țării Rumânești, l-am luoat îndeaproape în băgare de seamă.

Așadar, vreo cîteva zile mai nainte m-am dus cu dumn Directorul, secretaru și alții, în caicul căpitanului de port, am cercetat poziția și tărimea lui, felurimea pietrilor ce se află întrebuințate la clădirea lui și adîncimea a tăt împrejurul său. Am luoat și felurimi dă pietre corasan (var lucrat cu nisip), scoen și altele, dintr-acea clădire, ca să trimit d-lui Poenaru, Directorul Școalei naționale, spre păstrare în Muzeul național.

Astăzi însă la 1 octombrie au venit și d. ocîrmuitorul Ioan Slătineanu cu d. prezedent al judecătorii M. Colceag și d. ofițer Ioan Băbescu împreună cu mine în barca numitului căpitan cu vîslașii săi; alăturîndu-ne dă pod, s-au scoborît din caic d. ocîrmuitor împreună cu mine, chiar pă podul dă piatră, carele astăzi să prelinge dă apă ca de 2 palme la unile locuri și la alte locuri dă 3 și 4 palme (aceasta s-au făcut, pentru pomenire).

Făcînd observațiie asupra acestui obiect, s-au dovedit și altă zidire, mai la vale în curmeziș de la acest pod, cu depărtare ca dă vreo 50 stînjeni. Această zidire nu este cunoscută nimănui; ci fiindcă să prelinge apa ca de un cot și pînă la un cot și jumătate, nu s-au putut să se ia în băgare dă seamă mai cu deslușire, dar se vede că este mult mai mare

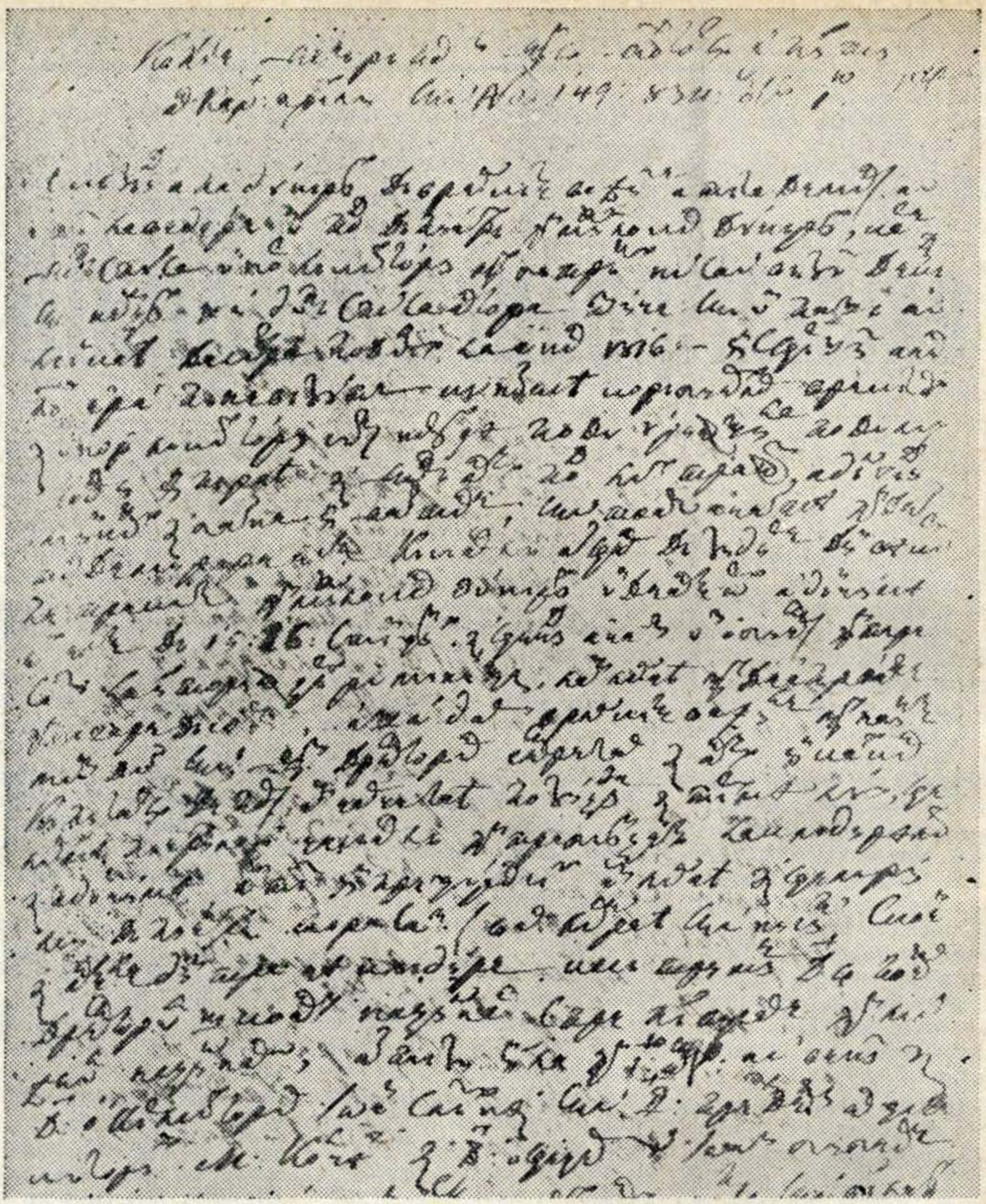

Facsimilul documentului în care dr. Epites consemnează interesante date despre legendarul pod al uriaşilor

decît cea mai suspomenită zidire.

Descrierea Podului uriaşilor — pe scurt — ce se află în mijlocul Dunării :

Poziţia podului este între poarta mică a oraşului Brăila şi satul Iarba Dulce, adică cu depărtare de la carantină ca de un sfert dă ceas.

Lungimea este ca de 4 1/2 pînă la 5 stînjeni, lăţimea dă 2 1/2 pînă la 3.

Cu toate acestea, istoriia universală vorbeşte de mai multe poduri făcute pe Dunăre, cînd cu bătăliile schiţilor, însă acest pod nu poci cu hotărîre să spui dă către care împărat să fie făcut — dar mai cu seamă se vede că este de către Constantin împăratul întocmit.

Socotind această observaţie vrednică dă însemnat, nu lipsesc a o face cunoscut cinstitului Comitet, ca să se dea în cunoştinţă Înnaltului Divan".

...N-ar fi indicat să se întreprindă cercetări pe teren pentru dezvăluirea unor enigme ascunse încă sub apele străvechiului Istru ? „Podul uriaşilor", adîncul vechiului Danubiu unde au naufragiat corăbii cu veacuri în urmă atrag atenţia, aşteptînd vizita harnicilor noştri specialişti.

BUFONI LA CURȚILE DOMNEȘTI...

AL. ALEXIANU

Printre desfătările cu care își înveseleau traiul cîrmuitorii noroadelor din trecut, la noi și aiurea, e vrednic de amintit spectacolul *soitarilor* sau *bufonilor*, întreținuți de feudali la curți și în palate, pentru înfățișarea lor comică și, mai ales, pentru vorbele de duh, schimonoselile și tumbele lor.

Cît este de veche tradiția acestor bufoni de curte pe continentul nostru, nu-i ușor de spus. Antichitatea îi cunoștea și mitologia le pomenește prezența în Olimp, prin Momus, măscăriciul zeilor. De altfel, din saturnaliile păgîne va fi descins și acea „sărbătoare a nebunilor" (festum stultorum) cu farsele ei grotești, celebrată anual în Franța și în alte părți ale Europei, cu un ceremonial greu de reconstituit astăzi.

Domni ai rîsului și ai veseliei, recrutați dintre prostănacii hazlii or dintre piticii cu simțul umorului, — pentru că nu toți bufonii erau nebuni și nu toți nebunii erau înțelepți, ca în tragediile lui Shakespeare — *nebunii regali* aveau privilegiul de a rosti cele mai dureroase adevăruri, fără a fi pedepsiți pentru îndrăzneala lor. Din păcate, capricioasa Clio n-a reținut de-a lungul veacurilor satira sau tristețea lor, ci doar glumele mucalite și hohotele de rîs ale curtenilor.

Vremea de aur a măscăricilor a fost, fără îndoială, evul mediu. La curțile regilor Franței și ale unor mari seniori au trăit nebuni celebri, ca *Gallet*, bufonul lui Wilhelm Cuceritorul, *Le Glorieux*, nebunul lui Carol Temerarul, *Triboulet*, nebunul regelui Ludovic al XII-lea. Mai tîrziu, Ludovic al XIII-lea l-a avut pe *Maret*, Henric al III-lea și Henric al IV-lea — regele galant — au avut ca măscărici preferat pe *Chicot* și șirul lor continuă.

Secolul al XVII-lea a cunoscut moda măscăricilor de o șchioapă, modă care va dura multă vreme. La curtea Spaniei, între 1639—1648, ei vor poza, alături de regi, regine, infante și cîini „dogi", pictorului Velásquez. Nebuni ca *Idiotul din Coria* sau pitici ca *Sebastiano de Morra* vor dobîndi astfel favoarea de a intra în istorie laolaltă cu capetele încoronate.

MĂSCĂRICII ȘI SOITARII VOIEVOZILOR

Este de presupus că astfel de măscărici și soitari-pitici prezenți în Apus, nu puteau să lipsească nici de la fastuoasele curți ale primilor noștri voievozi, chiar dacă letopisețele țării nu le-au consemnat existența.

Cum vor fi arătat aievea cei dintîi „nebuni" ai curților basarabești, este greu să ne închipuim astăzi. Ei purtau, probabil, elegantul costum civil al epocii ; un capișon cu moțul lăsat pe spate, de care atîrnau ciucuri și clopoței, le acoperea capul. În jurul gîtului, un guler rotund, cu marginile zimțate, era pus peste vesta scurtă ; niște pantaloni-ciorapi (pantaloni colanți) mulați pe picior ; călțunii de piele fină, cu talpa alungită exagerat și cu vîrful întors în sus, după moda polonă, completau îmbrăcămintea. Era un veșmînt care s-a păstrat neschimbat în Apus, vreme de secole, numai în garderoba bufonilor.

Este interesant de observat că, un veac și jumătate mai tîrziu, revenind moda capișoanelor bărbătești, păstrată doar în portul „nebunilor", în Țara Românească se vor importa din Ardeal, prin 1550, asemenea scufe, cunoscute sub denumirea de Narren-Kappe, adică „scufii de nebuni".

Apoi documentele încep a vorbi...

Ele consemnează, printre primii bufoni, pe *Petre Bolea*, bufonul pitic al voievodului moldovean Petru Șchiopul. După ce își sluiise cu credință stăpînul, în timpul vremelnicei lui domnii, bufonul îl urmase în pribegie, la Bozen, în Tirol, și, după moartea acestuia, devenise măscăriciul coconului său domnesc, Ștefăniță Vodă, răposat și el la o vîrstă de tot tînără. Pe acest „Pietro Boles di Moldavia, gia nano del Signor Pietro Voivoda" îl întîlnim, în anul 1605, în actele italiene, bătrîn și sărac, cerșind o pensie cuviincioasă din risipita avere a sus-numiților principi defuncți.

Este neîndoielnic că și în palatele lui Radu Mihnea se vor fi aflat măscărici, curtea lui egalînd în strălucire și în lux

pe acelea ale marilor crai din vecinătate. Mărturii scrise nu avem însă. Știm doar că, în 1582, Mihnea Vodă cheltuia 8 000 de ducați de aur pentru a cumpăra favoarea lui Nassuf Aga, eunucul pitic, atît de influent în haremul sultanului.

Un an mai tîrziu, Caterina de Medici, regina Franței, intervenea pe lîngă un alt voievod român, Petru Cercel, pentru a-și procura „cai de rasă și pitici" („per li cavalli et nani").

...Anul 1654. Sub domnia lui Matei Basarab, călătorul Pavel din Alep, trecător prin Țara Românească, semnala la Tîrgoviște, în toiul unei serbări, *un comișel* („a groom") călare pe un catîr și un altul, pe un măgar, defilînd prin fața mulțimii, „în scopul de a provoca veselia și rîsul spectatorilor". În ziua de înălțare, același diacon sirian, luînd parte la ospățul dat de noul voievod al țării, Constantin Șerban, observa cîțiva măscărici care mîncau cu poftă, în văzul măriei sale, așezați sub un baldachin, în grădină.

Nu știm ce simbrie vor fi primit pentru slujba lor nebunii de la Curtea domnească din Iași, în vremea lui Vasile Lupu, protocolarul și elegantul voievod al Moldovei. Apare însă, într-un document din 1669, unul dintre descendenții acestor bufoni, „Mihalache... feciorul măscăriciului", om căpătuit, ajuns „blănariu" în capitala țării.

Dar Dimitrie Cantemir, iubitorul de cărți și costume occidentale? Va fi întreținut, la curtea lui, vreun bufon, așa cum s-ar fi cuvenit, de altfel, unui domn crescut la Țarigrad? Nu putem spune nimic sigur în această privință.

Se relatează însă, în memoriile unui contemporan neamț, F. W. Bergkholz, că, la serbările carnavalești din 1722, fostul voievod al Moldovei apăru costumat oriental, fiind îndeaproape urmat de boieri și de un măscărici călare pe un măgar.

Curtea lui Constantin Brîncoveanu cunoscu, și ea, măscărici și pehlivani. Catastifele de venituri și cheltuieli ale domniei, dintre 1697—1712, păstrate la Arhivele Statului, pomenesc pînă astăzi despre jocurile lor la ospețele voievodului și despre darurile pe care le primeau, după fiecare petrecere, în postavuri și bani.

Printre ultimii măscărici, menționați ca atare, se numără și cei doi „nebuni" („fous") pe care îi întîlnește francezul Jean Louis Carra, în anticamera palatului domnesc din Iași, în vremea lui Grigore Ghica Vodă, ațiînd calea domnului, de dimineața pînă seara, scuturînd o zornăitoare de argint, strîmbîndu-se și rîzînd cît îi ținea gura.

...Epoca fanariotă. Locul măscăricilor și piticilor-bufoni tradiționali este luat acum de *soitari*, recrutați, după moda constantinopolitană, dintre slugile voievodului și avînd aspect și rosturi oarecum deosebite.

Ei preced alaiurile domnești, mergînd pe jos, înaintea voievodului și beizadelelor, rîzînd în hohote. Poartă pe cap calpace mari de blană, de care sînt prinse, deasupra frunții, mici oglinzi simbolice. La brîu au pistoale și în mîini țin toporașe, sau, după mărturia lui Raicevich, consulul Austriei, niște bastoane înalte cu clopoței de argint.

Fr. Jos. Sulzer îi va vedea jucînd la curtea voievodului Alexandru Ipsilanti și-i va descrie amănunțit în cartea sa despre români „Geschichte des Transalpinischen Daciens", tipărită la Viena între anii 1781—1782: *„Domnitorul... dacă era cu chef și ținea să arate cuiva caifetul curții lui, chema pe ceaușul soitarilor și-i poruncea să le joace teatru. Îndată, șase voinici cu nădragi albi sau roșii, largi și lungi, suflecați după portul turcesc, cu bastoane îmbrăcate în argint și cu căciuli rotunde de blană pe cap, se plecau adînc, ducîndu-și mîna la frunte, în semn de grabnică împlinire a voiei stăpînului, și, după un moment, întorcîndu-se, cel mai bun de gură ținea mai întîi o cuvîntare, apoi începea teatrul. Îmbrăcați în uniforma ruptă, a vreunui dezertor austriac, cu niscaiva zdrențe vechi de haine străine ori pămîntene sau chiar femeiești, ei vorbeau românește, turcește*

Soitar călărind un cal pitic pe lîngă butca voievodului Nicolae Mavrogheni. (Detaliu din stampa lui Petristsch)

ori grecește, fără să se fi pregătit dinainte. Dialogul era plin de glume pipărate...“

Stampele pot avea, și ele, graiul lor ca, de pildă, aceea a desenatorului neamț Petristsch, reprezentînd fuga voievodului Mavrogheni din București. De altfel, ca o confirmare despre vestitele plimbări prin București ale excentricului domn, Ion Ghica și, după el, G. I. Ionescu Gion povestesc din auzite, multe și mărunte pozne, care de care mai savuroase : *„După prînz, răsturnat într-o caleașcă poleită, trasă de patru cerbi cu coarnele de aur, ieșea la plimbare, înconjurat de cihodari cu fuste albe și ilice rotunde de samur în cap, de arnăuți și de soitari cu căciuli lungi de postav pestriț, împodobite cu coadă de vulpe și clopoței, care jucau chiocecurile pe lîngă trăsura domnească. Se strîmbau la trecători și insultau femeile cu vorbe nerușinate“.*

MĂSCĂRICI BOIEREȘTI

În ultimii ani ai veacului al XVIII-lea, imitînd fastul și moravurile curții domnești, unii dintre marii boieri și dregători pămînteni își luară pe lîngă casă cîte un bufon de credință, pentru a se desfăta.

S-a păstrat, tot prin scrisorile lui Ion Ghica, amintirea *„prințipului Zamfir“*, fost bogasier cu prăvălie lîngă biserica Bărăției, devenit, peste noapte, nebunul banului Pană Filipescu, un megaloman care-și construise, în nebunia lui, o genealogie fantezistă, de toată „evghenia“, pretinzînd a fi, nici mai mult, nici mai puțin, decît feciorul din flori al împărătesei Maria Tereza, frate vitreg cu Leopold și cu Iosif al II-lea.

Mai erau apoi *Manea nebunul*, bufonul banului Dumitrache Ghica, și *Pitulicea*, țiganca-măscărici a spătarului Ienăchiță-Văcărescu, care tutuia pe toți musafirii stăpînului ei, adresîndu-li-se cu „vere spătare“. Bucureștenii au cunoscut tot atunci și pe faimosul *Sgabercea*, omul de casă al marelui logofăt Constantin Dudescu, un nebun care se dădea drept pretendent la mîna fiicei voievodului Mavrogheni. În sfîrșit, pe măscăriciul lui Racoviță, un nebun tot cu ifose nobiliare, căruia i se spunea în derîdere *Vistierul Oprea dă la Bucov*, și al cărui nume ne-a rămas într-o veche încercare de comedie a lui Iordache Golescu.

Era atît de contagioasă această modă a nebunilor, încît — așa cum ne informează generalul Langeron — în vremea războiului ruso-turc, prin 1809, generalul prinț Bagration, în perioada șederii sale la Hîrșova, își luase și el un bufon.

În ianuarie 1808, într-o scrisoare a lui G. Valetas către un cleric, apare pomenit „un omuleț de care rîde domnul“, fiind vorba aci, poate, tot despre vreun măscărici din preajma voievodului, rămas necunoscut nouă.

Patru ani mai tîrziu, din Valea Buiucderé se îndrepta spre București cortegiul noului voievod, Ioan Caragea, pornit spre țară îndată după investire. *„Un amestec de bogății și zdrențe, de pompă asiatică și pocitanii călări* — cum se exprimă, ca martor ocular al spectacolului, în scrisorile sale, contele Auguste de Lagarde — *o muzică ce nu era de loc mai prejos de ceea ce noi numim* în Franța «charivari»“. În mijlocul acestui alai de bărbați călări și femei în harabale, călătorul străin zărește pe nelipsitul „nebun“, care distra societatea prin strîmbăturile sale și care *„nu era poate cel mai nebun dintre toți“*.

Este același tip de soitar-bufon, care îl va întîmpina, în 1818, la curtea domnească din Iași a voievodului Scarlat Callimachi, și pe medicul englez William Macmichael : *„O persoană ce purta un baston și era îmbrăcată grotesc. Ea dovedea prin săriturile și strîmbăturile sale că era glumețul sau «nebunul curții». El ne luă în primire blănurile și dănțui înaintea noastră, în marea odaie de audiență“.*

...Apoi, documentele nu-i mai pomenesc.

Soitari din alaiul de investitură al domnului Alexandru Ipsilanti — 1797. (Detaliu după acuarela contemporană a lui Marki Calja)

ITINERAR ARHEOLOGIC ITALIA

acad. EMIL CONDURACHI

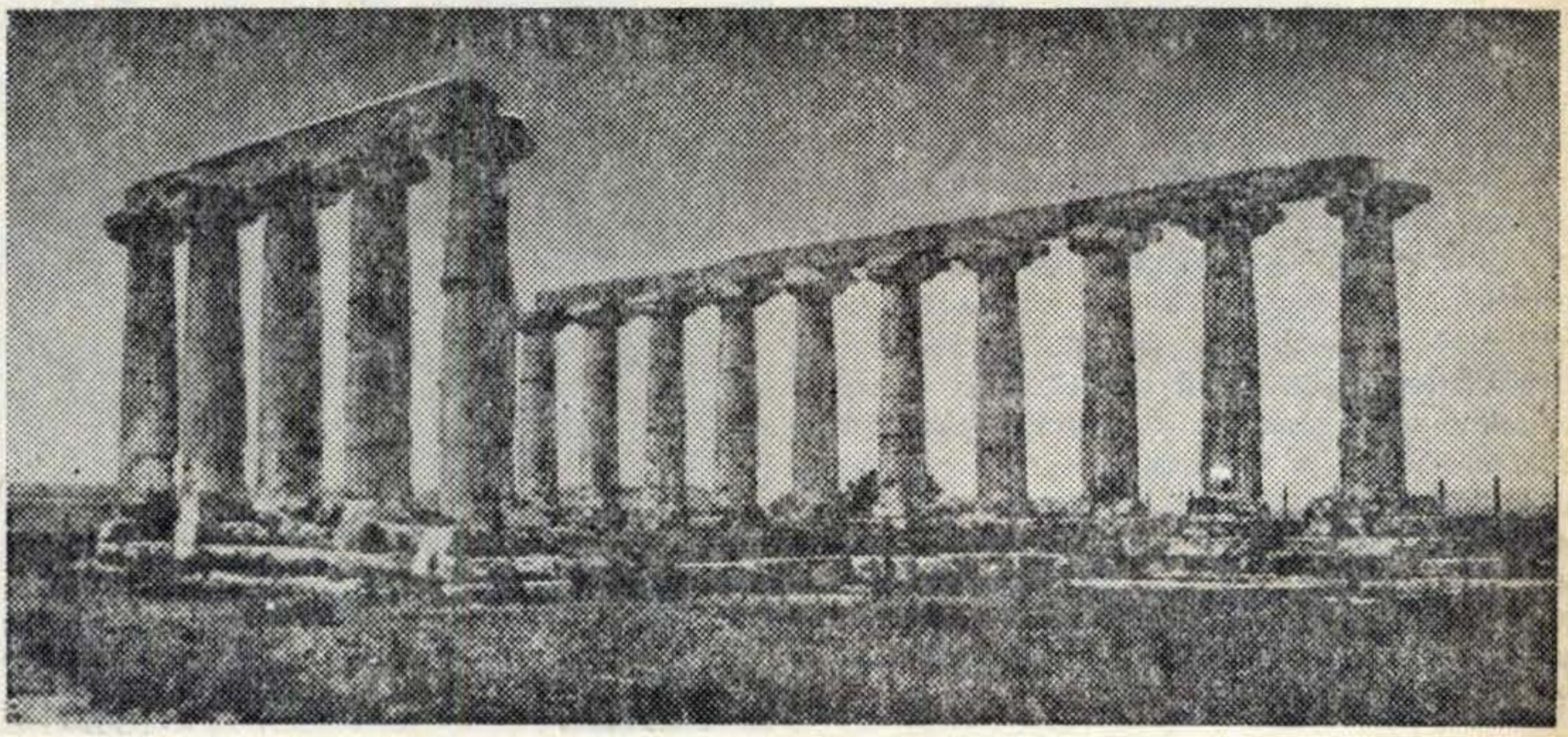

Țară clasică a notelor de drum, Italia ispitește pe orice călător să-și așternă pe hîrtie impresiile, totdeauna puternice, pe care nu poate să nu i le lase acest pămînt minunat. Frumusețiile locurilor și monumentelor artistice îi răspund firea deschisă a oamenilor și dorința lor de a vedea pe orice străin bucurîndu-se de tot ce vede și de tot ceea ce îl înconjură.

M-am apropiat totdeauna de această țară cu o neobișnuită curiozitate, dar mai ales cu sentimentul unei imense plenitudini. Ca un fel de „preparatio evangelica" recitesc de fiecare dată, înaintea unei astfel de călătorii, paginile emoționante închinate Italiei de N. Iorga. Splendid poem !

De astă dată, călătoria mea în Italia îmi oferea sporul unui îndoit interes. Aveam prilejul să văd pentru prima oară partea de sud a țării, adică acea parte ce cunoscuse între veacurile al VIII-lea și al III-lea î.e.n. o înflorire excepțională a civilizației helenice ; totodată participam ca invitat la cel de-al VII-lea Congres dedicat „Magnei Graecia", o dezbatere menită să pună, pentru prima dată, în valoare cele mai noi aspecte ale cercetării științifice din arheologia Italiei meridionale. Monumente de un interes excepțional, inscripții și texte literare ilustrînd un capitol strălucitor al „miracolului grec" urmau să fie analizate și valorificate la acest congres. La Tarent, între 8 și 14 octombrie 1967, s-au întrunit unii dintre cei mai cunoscuți specialiști în acest domeniu.

7 octombrie. Roma. Primul popas roman. Deși scurt, îl folosim din plin. De la ora 6 după-amiază pînă la miezul nopții, cînd pleacă trenul spre Bari, peregrinăm ceasuri de-a rîndul prin oraș ; de la gara Termini pe Via Nazionale și prin Piazza Venezia, pe lîngă forurile lui Traian, Caesar și Augustus, pe lîngă forul cel mare. Via dell'Impero se desfășoară largă, dezvăluindu-ți de departe masa enormă și perfect echilibrată a Colosseumului. Pornim înapoi, pe Via del Corso, de-a lungul căreia se întreceau altădată carele alegorice și aveau loc bătăile cu flori ale carnavalului, și ajungem în Piazza del Popolo, unde, de fiecare dată, retrăiesc mai mult decît în oricare alt colț al Romei primele mele amintiri romane. De sus, de pe balustrada grădinii Pincio, se așterne la picioare Roma, cu cupola îndrăzneață a catedralei Sf. Petru, în care geniul lui Michelangelo și-a dat întreaga măsură. Trecem apoi pe eleganta Via del Tritone, pe lîngă Accademia di San Lucca, pentru ca să ne oprim — ca toți pelerinii —, plini de respect pentru tradițiile romane, la minunata „Fontana dei Trevi". Regăsim în jurul acestei splendide fîntîni un colț din Roma papilor Urban al VIII-lea și Clement al XII-lea, a căror grijă pentru înfrumusețarea capitalei lumii catolice apare aici mai limpede ca oriunde.

La miezul nopții, înapoi la frumoasa gară Termini, în reparație încă după marele incendiu din anul trecut. Începe calea lungă ce taie de-a curmezișul Italia meridională.

8 octombrie. Tarent. Dis-de-dimineață, cu soarele ce bate în fereastră, străbatem Apulia. Am mai făcut acest drum acum 31 de ani, cînd, prin Brindisi, mă îndreptam pentru prima dată spre Atena. Atunci mă izbise peisajul arid, cu torente seci și pietre arse de soare. S-au schimbat multe. Livezile de măslini și de portocali dovedesc un progres real, umanizînd această parte a Italiei, multă vreme dezolantă. Efortul ultimilor ani e vizibil : de-a lungul drumului de fier șerpuiesc șosele bine îngrijite și apar pretutindeni ferme noi.

Tarentul, cu cele două porturi ale sale — Mar Piccolo și Mar Grande —, dominate de fortăreața aragoneză, de pe zidurile căreia ochiul privește pînă-n nesfîrșitul cerului și al mării, ne va adăposti o săptămînă.

După-amiază, în sala mare a prefecturii, are loc ședința de deschidere a Congresului „Magna Graecia". În afara specialiștilor participă : un cardinal, patru amirali (Tarentul este marele centru al marinei militare italiene), ministrul adjunct al învățămîntului, directorul general al artelor frumoase și al antichităților, prefectul, cu un cuvînt, ședință de gală. Vorbește prof. R. Cantarella despre „Sensul și originea termenului de Magna Graecia."

Seara, recepție în saloanele prefecturii.

9 octombrie. Prima zi la „Magna Graecia". Sala de conferințe a Muzeului tarentin e neîncăpătoare pentru toți congresiștii. Tema generală a congresului : „Oraș și teritoriu rural în Magna Graecia".

Sînt prezentate trei rapoarte : al prof. Ettore Lepore de la Universitatea din Napoli, al prof. Georges Vallet, directorul Institutului francez din același oraș, și al meu. Claritatea cu care au fost expuse primele două rapoarte, bogăția lor de fapte și de idei le-a asigurat o apreciere unanimă. Ele au oferit dezbaterilor din zilele următoare un cadru general istoric și arheologic, ale cărui coordonate precis determinate au ușurat valorificarea noilor rezultate obținute prin săpăturile recente din Italia meridională.

Raportul pe care l-am prezentat trebuia să ofere atît un termen de comparație cu

În machetă, văzut în prim plan : Coliseul (Muzeul Civilta Romana) foto sus

Metapont : *ruinele unui templu (foto jos)*

Roma : *forul lui Traian. (În centrul fotografiei se înalță Columna)*

realitățile istorice și arheologice din regiunea Pontului Euxin cît și rezultatele cercetărilor românești în acest domeniu. Istoriografia românească a fost preocupată, de la V. Pârvan încoace, de istoria legăturilor reciproce dintre coloniștii greci de pe țărmurile Pontului Euxin și populația băștinașă tracă din Balcani și de la Dunărea de Jos. O comparație între situația de aici și cea din părțile noastre putea oferi astfel posibilitatea unei confruntări și a precizării unor aspecte specifice izvorînd din condițiile deosebite ale colonizării vechi grecești de pe țărmurile însorite ale Italiei și ținuturile hiperboreice ale Pontului Euxin. Pe lîngă alte deosebiri, se cuvine a mai fi subliniat și faptul că cercetarea raporturilor dintre greci și băștinași din Italia este încă recentă. Acum șapte ani, mai exact în 1961, termenul însuși de „penetrație" greacă în interiorul Italiei meridionale apărea unor participanți la primul Congres „Magna Graecia" de-a dreptul excesiv. Astăzi, după o mai stăruitoare atenție acordată acestui fenomen, numeroși sînt arheologii italieni care-și îndreaptă cercetarea spre o asemenea problemă. În țara noastră, cercetările în această direcție au însă un trecut de peste o jumătate de secol. Opera finală a lui V. Pîrvan, „Getica", în care această problemă a fost minuțios dezbătută, a apărut în 1926 !

10-11 octombrie. Rapoartele soprainten-denților. Ambele zile sînt rezervate rapoartelor de săpături prezentate de soprainten-denții Italiei meridionale : Attilio Stazio pentru Tarent și regiunea Apuliei, Mario Napoli pentru regiunea Salerno, Dinu Adameșteanu pentru Lucania, De Franciscis pentru Napoli, Pompei, Herculaneum, Pozzuoli — în special restaurări de edificii — și A. Foti pentru Calabria. Fiecare dintre rapoarte prezintă detalii interesante, fie din punctul de vedere al topografiei locale, fie din acela, mai larg, al istoriei elenismului din „Magna Graecia".

Merită subliniate cercetările din zona vechiului oraș Tarent, care prezintă unele similitudini cu situația de la Tomis (Constanța). Într-adevăr, extinderea Tarentului, ajuns la o adevărată înflorire în secolele VII și V—IV î.e.n., s-a petrecut pe seama necropolelor mai vechi ale orașului. Marele istoric grec Polibiu spunea într-adevăr că la Tarent morții trăiesc laolaltă cu cei vii ! Regiunea mlăștinoasă din jurul Tarentului împiedică extinderea zonei urbane, orașul elenistic ocupă locul vechii necropole, împinsă mai spre N-E și N-V. Zona urbană a orașului Tomis în epoca romană a acoperit și vechea necropolă elenistică, făcînd necesară organizarea unei noi necropole, așezată dincolo de zidul de nord al incintei.

Raportul de săpături și cercetări arheologice prezentat de Dinu Adameșteanu, fost elev al Universității din București și unul dintre strălucitii reprezentanți ai cercetărilor moderne arheologice mediteraneene, a stîrnit un interes excepțional. El sintetizează rezultatele obținute în ultimul timp în Lucania, unde, în calitate de sopraintendent, desfășoară de cîțiva ani o bogată și rodnică activitate. Rezultatul cel mai interesant al acestor cercetări este, înainte de toate, precizarea aerofotogrametrică, confirmată prin săpături metodice, a gospodăriilor grecești din secolul al VI-lea î.e.n. în teritoriul orașului Metapont. Se disting bine atît pe fotografiile aeriene cît și pe teren hotarele respectivelor ferme. În mijlocul lor au fost descoperite locuințe complexe, ce dovedesc instalarea agricultorilor greci în „hora" metapontică. Încetul cu încetul, ea se extinde spre nord, în teritoriul aparținînd, înainte de venirea grecilor, triburilor indigene din Lucania. Monedele orașului Metapont, împodobite cu spic de grîu, dovedesc încă din epoca arhaică ponderea mare a agriculturii cerealiere în viața acestei bogate și însemnate colonii grecești de pe țărmurile Mediteranei. Săpăturile recente au dovedit astfel atît întinderea teritoriului orașului cît și pătrunderea metodelor superioare ale agriculturii elenice. Inutil să subliniem interesul excepțional al acestei descoperiri nu numai pentru Metapont, dar și pentru întreaga zonă ocupată de coloniști în „Magna Graecia" și în Sicilia.

12 octombrie. Ultima zi la „Magna Graecia". Dimineața discuții cu privire la rapoarte și comunicări. Iau cuvîntul marele

elenist, prof. Michel Lejeune de la Paris, cunoscutul istoric al vieții economice grecești, Finley, prof. Massimo Pallotino, membru al Academiei dei Lincei, și alții. Paola Zancani Montuoro aduce completări cu privire la săpăturile sale de la Francavilla Marittima, Juliette Legenière cu privire la săpăturile în curs de desfășurare de la Amendolora (Calabria), în teritoriul bogatului oraș grecesc Sybaris, prof. Neutsch cu privire la săpăturile din anul acesta de la Heracleea.

13 octombrie. Ordona. Plecarea dis-de-dimineață spre Foggia. În drum trecem pe lîngă Cannae, locul „reginei bătăliilor" din antichitate. Tactica măiastră a lui Hanibal i-a asigurat, în anul 216 î.e.n., cea mai mare victorie împotriva romanilor.

Ne oprim la Ordona — vechiul oraș roman Herdona, întemeiat peste o veche așezare indigenă. Excelentă primire cu pîine de casă, brînză țărănească, struguri proaspeți și vin roșu din Apulia făcută de echipa belgiană de săpături, condusă de prof. Maertenes, cu care mă întîlnisem cu cîteva luni mai înainte la Tel-Aviv, la Congresul *limes*-ului roman. Centrul orașului, în special forul, termele și amfiteatrul complet dezvelite, se prezintă ca o creație pur romană.

14 octombrie. Întîlniri la Metapont. La Metapont, unde ajungem seara, pe la ora 10, un grup deosebit de amabil ne așteaptă. Pe lîngă colaboratorii imediați ai sopraintendenței, Giovanni Uggero, trei tineri arhitecți, dintre care Benvenuto se remarcă printr-o deosebită vioiciune, și doi colaboratori „externi" : d-na Dilthey de la Heidelberg și d-na Juliette Legenière de la Paris, ambele conducînd săpături pe teritoriul metapontin. Cu puțin timp înaintea noastră sosise aici și Alexandra Wassowicz de la Institutul de arheologie din Varșovia.

15 octombrie. Miraculosul Sybaris. După cîteva ore de mers ajungem pe locul vechiului și bogatului oraș Sybaris. Pămînturile sînt de o rodnicie fără seamăn. Peste tot, verdele vegetației îți lasă și astăzi impresia acelei opulențe, celebră pentru sibariții de altădată. Îți dai seama, fie și numai după aspectul exterior, de invidia care a dus la conflictul final din anul 510 î.e.n., cînd Crotona, înfrîngîndu-și vechea rivală, a ras Sybarisul de pe fața pămîntului. Săpături cu adevărat nu s-au putut face niciodară la Sybaris. Terenul este în așa măsură îmbibat de apă încît chiar cîteva simple sondaje efectuate de arheologii americani au necesitat cheltuieli imense pentru pompărea apei ce izvora de pretutindeni. Ne mulțumim deci să admirăm frumusețile locului și să înțelegem cîte ceva din temeiurile geografice ale înfloririi vechiului oraș.

Ultimele ceasuri ale acestei după-amieze duminicale le-am petrecut vizitînd săpăturile de la Francavilla, executate de Paola Zancani, cunoscută prin admirabilele descoperiri de la Paestum, la gura rîului Sele. Urmele arheologice descoperite aici ne arată, mai bine ca oriunde în altă parte, densitatea teritoriului sibarit. Francavilla Marittima pare a fi făcut parte, și ea, dintre cele 25 de orășele sibarite.

16 octombrie. Șantier arheologic. Plecăm de dimineață să cercetăm teritoriul metapontin. Spre nord, de-a lungul unui torent, urcăm în direcția colinelor de pe versantul de sud al Apeninilor. Deosebit de interesante săpăturile preconizate de Dinu Adamesteanu și conduse cu multă pricepere de Giovanni Uggero. Trei gospodării grecești din secolul al IV-lea, cu hotarele bine precizate, cu locuințe complexe așezate în mijlocul proprietății, ne-arată, pentru prima dată, cum trăia un colon grec din Metapont, celebru în secolele VII—VI î.e.n. prin producția sa de grîne. Splendidele monede de argint metapontine, purtînd pe revers un spic de grîu, ilustrează, de asemenea, bogăția realizată sistematic și tenace de acești întreprinzători greci. Este meritul fotografiilor aeriene de a fi permis identificarea hotarelor acestor proprietăți.

După-amiază vizităm cele două impresionante monumente din vechiul Metapont : templul arhaic al lui Appolon Lykaios din Agora și așa-zisele „Tavole palatine", de fapt tot un templu arhaic, situat în afara zidurilor orașului. Răzoare de fiori albe întovărășesc calea de acces spre acest al doilea templu datînd, ca și primul, din faza dezvoltată a epocii arhaice. Alături, un muzeu modern, excelent organizat.

17 octombrie. O seară magnifică. Din nou la Tarent. Vizităm, în cursul după-amiezii, săpăturile de la Policoro, pe locul vechii Heracleea. Deosebit de interesant un fragment din zidul de apărare al orașului, construit din cărămizi nearse, ca și unele locuințe din epoca arhaică greacă. Deocamdată, pînă la terminarea noului muzeu, la care se lucrează, de zor (devizul : 120 milioane de lire), întreg materialul descoperit în săpături este adăpostit în clădirea municipiului. Sîntem conduși de prof. Neutsch de la Heidelberg și de arheologul Rüdger de la Institutul arheologic german din Roma. La întoarcere, pe lună plină, ne

oprim din nou la „Tavole palatine". Îmi lipsesc cuvintele de admirație pentru loc și monument, dar greu poate fi uitată această seară.

18 octombrie. „Zona depressa". Matera a fost secole de-a rîndul centrul nefericit al unei zone neospitaliere și sărace. Dezgolite, colinele stîncoase au devenit cenușii. Doar caprele de mai găsesc o biată hrană. Cartierul cel mai semnificativ al acestei sărăcii îl poți vedea și astăzi la Matera. Poartă numele grăitor de „i sassi" (pietrele). De fapt este vorba de locuințe construite în grote sau stînci săpate în adîncime. Peisaj apocaliptic, care a servit ca decor filmului „Evanghelia lui Matei". Chiar acum, toamna tîrziu, pietrele se încing și fac aerul greu de respirat ; înăuntrul locuințelor și bisericuțelor rupestre e frig și umed. Multe dintre aceste locuințe au ușile zidite, pentru a împiedica pe locuitori să se mai adăpostească în încăperile lor insalubre. Iată de ce, înainte de război, nu se vorbea de Matera decît în șoaptă. Aici, mai mult decît oriunde în altă parte, era o „zonă depressa" (zonă înapoiată). Nu era singura zonă de acest fel din sudul Italiei, dar Matera pare că le întrecea pe toate.

Spre seară urcăm drumul greu spre Santa Maria d'Anglona. Splendidă biserică romanică din secolul al XI-lea, din nefericire destul de neglijată. Singuratic, în lumina lunii, pe o colină abruptă și izolată, monumentul lasă să se întrevadă primii muguri din istoria creației artistice din sudul Italiei medievale. Rüdiger ne arată, alături, o așezare preistorică recent cercetată.

19 octombrie. Albano — exilul lui Carlo Levi. O ușoară ploaie ne însoțește în prima parte a drumului spre Potenza. Urcăm tot mai sus muntele Albano. Cocoțat pe o stîncă inaccesibilă, alături, un sătuc uitat de lume, la care poți ajunge doar înfruntînd o cărăruie croită pieziș în munte. Acolo a fost exilat, în timpul fascismului, scriitorul Carlo Levi. Acestea sînt locurile pe care el le-a descris cu atîta vigoare în cartea publicată în primii ani de după război și tradusă în numeroase limbi străine și în românește „Il Cristo și è fermato a Eboli" (Hristos s-a oprit la Eboli). Vom ajunge, peste cîteva zile, și la Eboli și vom înțelege rațiunea acestui titlu : de la Eboli încoace omenirea părea că nu se mai bucură de sprijinul divinității, într-atîta era de sărmană și de sălbăticită !

20 octombrie. Patria lui Horațiu. Drumul spre Venosa merge o bucată de vreme de-a lungul celebrei Via Appia, construită sub îngrijirea renumitului censor Appius Claudius în 312 î.e.n. spre a lega Roma de coasta Adriaticei. Șoseaua merge paralel, alteori întretaie traseul acestui prim drum de piatră, ce străbătea de-a curmezișul Italia meridională pînă la Brundisium, Brin-

Veneția : *Basilica San Marco (fațada)*

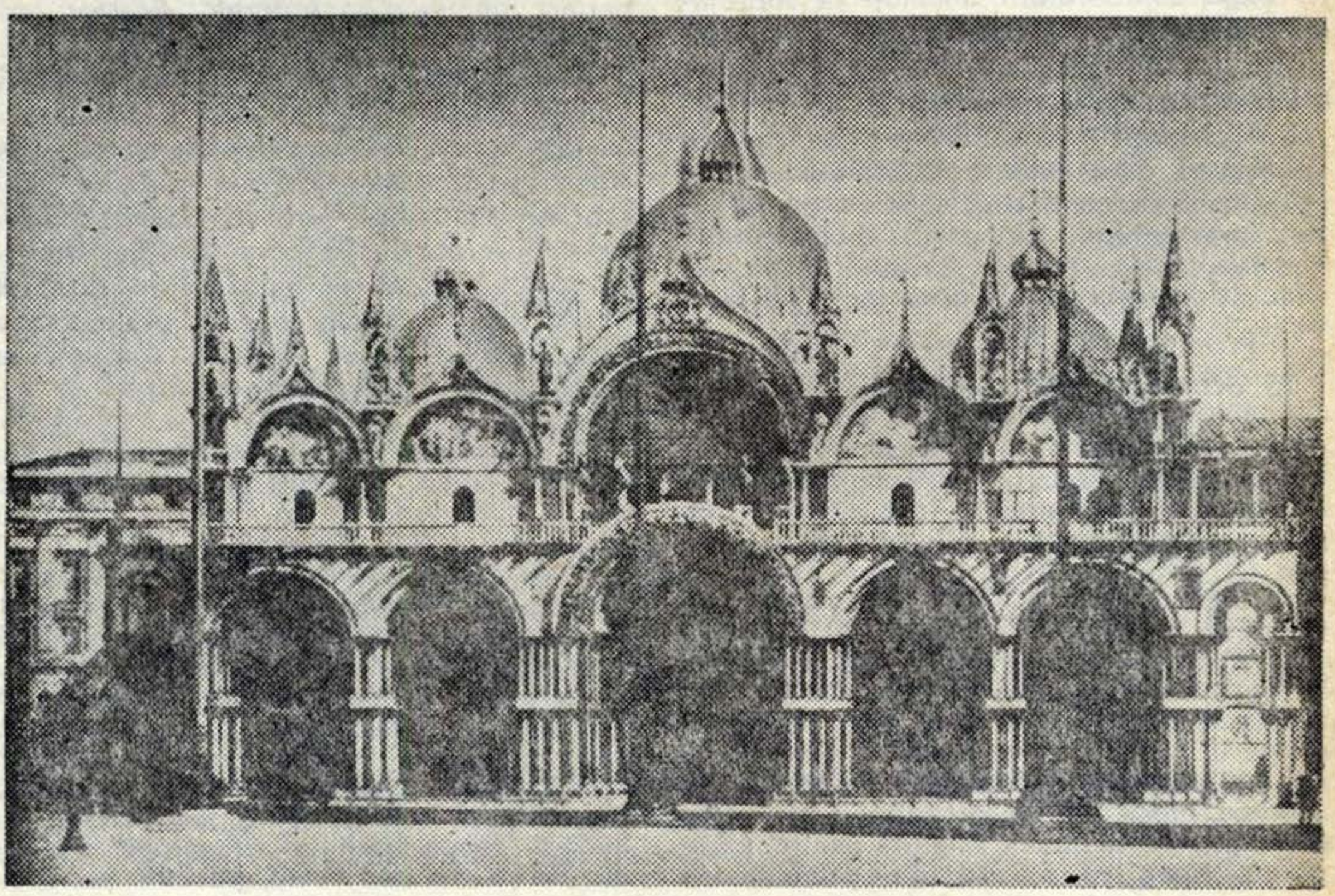

disi de astăzi. Venosa se află la o încrucișare a Viei Appia cu multe drumuri din interior. Pe un platou larg deschis, cu multe livezi și vii, orașul lucește în lumina puternică a soarelui de octombrie. Evident, pretutindeni se află numele lui Quintus Horatius Flaccus, care a copilărit pe străzile acestei urbe însorite, unde tatăl său ocupa modesta, dar lucrativa funcție de perceptor al dărilor. Poetul citadin a păstrat, fără îndoială, în amintirea sa frumusețile peisajului venosian.

21 octombrie. Înserare la Heraion. Spre Salerno. Un timp, satele sînt încă modeste, dar vegetația e din ce în ce mai bogată. Într-o regiune încîntătoare, plină de verdeață este așezat Eboli, astăzi complet reconstruit. Orașul lui Carlo Levi a fost distrus de bombardamentele din ultimul război.

De la Eboli înainte se deschide drumul larg spre Paestum și Salerno. O splendidă autostradă ne duce spre minunatele temple grecești de la Paestum, ce au străjuit neclintite atîtea veacuri pe țărmul Mării Ionice. Am stat cîteva ceasuri, la sfîrșitul unei după-amieze luminoase, pe treptele „Heraionului". Coloanele puternice, durate în calcarul auriu, reflectau ultimele raze ale soarelui. Marea lua parcă foc. În spate, coasta munților devenea parcă sumbră de verdeața densă a pinilor. Ai fi vrut ca timpul să se oprească !

Viterbo : *vedere parțială a unei loggii de la palatul papal*

22 octombrie. Napoli. O zi întreagă prin muzeul arheologic, unul dintre cele mai bogate din lume, și prin galeria de picturi și tapiserii instalată în frumosul palat regal de la Capodimonte. Țărmul, atît de des cîntat și totdeauna nou, de la Santa Lucia, castelele angevine și, mai ales, mulțimea în permanentă mișcare fac din acest pitoresc oraș ținta firească a miilor de admiratori ai Italiei. Ne-am plătit și noi tributul de admirație pe care-l merită pe deplin această splendidă capitală a Burbonilor. Am vizitat, cum era și drept, ruinele de la Pompei, unde se fac și astăzi săpături începute acum 200 de ani ! Ne-am oprit și noi la „Albergo del Sole", unde altădată Goethe își scria primele pagini din „Călătoriile italiene".

4-6 noiembrie. Roma, Florența, Veneția. O săptămînă de vizite la monumentele și muzeele din Roma trece întotdeauna prea repede. Imensul palat al Vaticanului, în care se îngrămădesc mii de statui, de bijuterii, de vase, culminează cu „stanțele" lui Rafael și cu Capela Sixtină, în care geniul atotputernic al lui Michelangelo și-a desfășurat viziunea apocaliptică.

Filmul călătoriei noastre s-a oprit la Florența. Am ajuns aici la un an după teribila catastrofă din 4 noiembrie 1966, cînd apele dezlănțuite ale pașnicului Arno s-au înălțat la peste trei metri, izbind fără milă porțile aurite ale Baptisteriului. Unul dintre splendidele panouri ale porții aurite a lui Ghiberti a suferit mai mult decît celelalte și e încă în restaurare. Altminteri, după o muncă neistovită, orașul își recăpătase aspectul elegant de dinainte. Florența a rămas și va rămîne întotdeauna o adevărată „citta signorila".

Ultima parte a drumului ne-a purtat într-o Veneție oarecum stranie : cer plumburiu, rafale de vînt și ploaie, străzi și piețe inundate de apă venită din „Alto Mare". Îndeobște Veneția e cunoscută ca un oraș cu mult soare. „Regina Adriaticei" rămîne însă maiestuoasă și în această lumină vineție. Am umblat o zi întreagă pe străzile ei întortocheate, am străbătut, înviorați de aerul rece, Canal Grande, străjuit de o parte și de alta de bogatele palate ale patricienilor de altădată ; am vizitat pe îndelete mîndrul Palat al dogilor și bogata catedrală „Sf. Marcu" ; am admirat statuia ecvestră a lui Colleone, mai singuratică și mai impunătoare parcă, în piața severă pe care o domină.

Astfel se încheia, într-un amurg de toamnă tîrzie, itinerarul nostru arheologic.

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII

În memoriile sale, C. Argetoianu afectează numeroase pagini vieții politice din România interbelică, istoriei partidelor politice și persoanelor ce au stat în fruntea lor.

Fragmentul pe care îl reproducem se referă îndeosebi la activitatea din anul 1919 a Partidului Poporului — al cărui membru marcant era pe atunci și autorul memoriilor — și la aceea a Partidului Conservator (Take Ionescu). Multe date și fapte la care se referă C. Argetoianu pot contribui la înțelegerea mai completă a uimitoarei ascensiuni a Partidului Poporului, ca și a discreditării lui rapide.

M. C. STĂNESCU

Liga poporului și alegerile zise constituționale • Divergențele radicale politice între Averescu și mine • Dezamăgirea mea. Organizare și așteptare • Anul ardelenilor • Contactul cu conservatorii și cu Take Ionescu • Raporturile cu socialiștii • Averescu și comploturile • Popularitatea lui Averescu • „Îndreptarea"

Eu unul nu mă sinchiseam de loc de alegeri și, pînă să le văd suprimate, mă mulțumeam să le văd amînate. Căci nu urmăream nici chemarea la guvern, nici succese electorale, ci cu totul altceva. *Dedesem mîna cu Averescu, o mărturisesc lămurit, în urmărirea unui regim de dictatură.* Cu mult înaintea lui Mussolini și a lui Hitler, pe cînd numele și doctrinele lor erau încă necunoscute, într-o vreme în care toată lumea aștepta lumina de la răsărit și se închina în fața așa-ziselor idealuri democratice, *am îndrăznit să cred că singura cale practică pentru atingerea țelurilor pe care toți oamenii de bunăvoință le urmăreau era dictatura.* Și am crezut că numai Averescu, cu marele lui prestigiu și cu imensa lui popularitate, era în stare să o impună. Asupra acestui din urmă punct m-am înșelat. N-am reușit. România a rămas cu democrația și a ajuns repede la faliment.

Toată gama raporturilor mele politice cu Averescu se lămurește prin *nădejdea* pe care o pusesem într-însul și prin *dezamăgirea* pe care mi-a dat-o. Eu am crezut într-însul, ca să *facă ce trebuie*, dar el n-a crezut în „steaua" lui decît ca să-l aducă la putere și nimic mai mult. Despărțirea noastră era fatală din clipa în care nu mi-ar mai fi rămas nici o fărîmiță de nădejde pentru realizarea scopurilor mele. Multă lume s-a mirat că desfacerea noastră a venit atît de repede ; în realitate ea a întîrziat și ar fi trebuit să devie fapt îndeplinit încă din 1920, căci de pe atunci mi s-au prăbușit iluziile.

În partea aceasta a spovedaniilor mele, voi povesti ce-mi voi aduce aminte din pregătirea Partidului Poporului, din guvernarea noastră în anii 1920 și 1921 și din evenimentele politice în care am fost amestecat pînă la răsturnarea celui de-al doilea guvern Averescu, în iunie 1927. [...]

Anul 1919 a fost pentru Averescu și pentru mine un an de organizare și de așteptare. Mînă în mînă am lucrat numai în aparență. În realitate, am pornit fiecare,

din prima zi, pe cărări deosebite. Nu încape îndoială că amîndoi am urmărit același scop : puterea. Numai că Averescu voia să ajungă oricum, cu orice preț, de dragostea panașului, gata chiar să se umilească, numai să ajungă, pe cînd eu voiam să mă impun prin forțele noi pe care le organizam, în ciuda tuturor celor de ieri, împotriva cărora se ridicase faimoasele „Răspunderi ale popularului general..."

Consecința acestei deosebiri de vederi a fost că tot anul 1919 eu nu m-am ocupat decît cu întemeierea și cu dezvoltarea organizațiunilor noastre județene, cu sporirea și disciplinarea cadrelor Ligii Poporului, cu alcătuirea programelor și regulamentelor noastre, cu un cuvînt, cu canalizarea fenomenalei popularități a generalului, pe cînd popularul general n-a căutat decît „să se înțeleagă" cu epavele trecutului, cu conducătorii formațiunilor politice rivale, cu toți vrăjmașii săi, cu slugile Palatului și pînă și cu coconetul ce putea pune o vorbă bună pentru el la rege...

În ce privește „înțelegerile" în afară de Ligă, am făcut totuși și eu două excepții, dar amîndouă au fost justificate prin împrejurările în care m-am văzut silit să lucrez. De fapt eu nu aveam legături politice, nu cunoșteam oamenii și rosturile decît în Vechiul Regat, iar popularitatea lui Averescu pornită de pe front, din rîndurile soldaților, era purtată și ea numai prin satele Vechiului Regat și dusă de demobilizați din casă în casă, o dată cu păduchii din tranșee. Această popularitate n-a pătruns realmente niciodată în ținuturile alipite. Succesele noastre electorale din 1920 au fost datorate în Ardeal reacțiunii împotriva Consiliului Dirigent, care izbutise, cu Maniu în cap, să se facă odios într-un singur an. Acolo, peste munți, lupta n-a fost dată pe numele lui Averescu ca dincoace de munți, *ci împotriva Consiliului Dirigent*, și majoritatea alegătorilor n-au votat cu Averescu, cu Goga sau cu Liga Poporului, ci contra lui Maniu și a „domnilor" de la Cluj. În Banat, ura împotriva Consiliului Dirigent ajunsese la paroxism și prima cerere pe care ne-au făcut-o bănățenii a fost să îi rupem de Cluj și să-i contopim, din punct de vedere administrativ, cu Vechiul Regat. În Bucovina nu pusesem piciorul.[...]

Ca să facă față viitoarelor alegeri, Liga Poporului trebuia să fie însă reprezentată în toate ținuturile. În Ardeal, Partidul Național, strîns unit în jurul Consiliului Dirigent și reprezentat prin Maniu, se ținea la o parte și nu intra în contact cu partidele noastre decît cu sfială. În primele luni ale anului 1919 mai ales, Maniu a lucrat în bună înțelegere cu Brătianu, delegînd pe Vaida și pe Caius Brediceanu la Paris, pe lîngă el, ca reprezentanți ai Ardealului cu mandat să-l sprijine în tratativele sale cu marile puteri[...]. Ca să nu supere pe Brătianu, Maniu și oamenii săi evitau cît puteau să intre în vorbă cu noi, adversarii cei mai temuți ai Partidului Liberal.

Se poate zice că în politica românească anul 1919 a fost anul ardelenilor *. Toți au alergat după ei. Nu îi cîntărisem încă de aproape, și de departe ni se înfățișau ca niște mironosițe. Mulți din noi așteptau de la ei o purificare a moravurilor, o îmbunătățire a obiceiurilor administrative [...]

Și mai era și sentimentul pentru frații regăsiți după atîta amar de suferințe și de umiliri...

Am alergat toți după ei : îmi aduc aminte că în tot cursul verii acelui an 19, de cîte ori venea la Sinaia, Maniu era chemat să ia cafeaua dimineața cu regele Ferdinand și într-o audiență pe care acesta mi-a acordat-o mi-a spus făcînd aluzie la ofertele de colaborare ce se făceau ardelenilor : „Maniu nu e al nimănui, *Maniu e al meu !*". Șase ani mai tîrziu, în 1925, într-o altă audiență, regele, care nu se jena cu mine, l-a trimis pe Maniu — domnul prezident îl exasperase cu pretențiile sale — în... portul Marsiliei. Eu n-am putut reprima un surîs ; regele m-a întrebat de ce rîd. „Sire — i-am răspuns —, îmi aduc aminte de vremea în care maiestatea voastră îmi spunea : «Maniu nu e al nimănui, Maniu e al meu !»" Plictisit, regele a făcut un gest cu mîna ca și cum ar fi vrut să alunge o nălucă, și cum era foarte ager de mînă a prins o muscă, pe care a strivit-o între degete...

Deși domnul Maniu era numai al regelui, am vrut să fie și puțintel al nostru și am alergat și noi după el, dar „peine perdue", cum zice francezul, n-am putut pune niciodată mîna pe dînsul. De cîte ori am bătut la ușa lui, ba nu sosise, ba plecase, niciodată n-am putut da de el. Am fost cuprins de emoție într-o zi din începutul lui iulie, cînd, chemat la telefon, am auzit sarbădul glas al domnului prezident din Cluj salutîndu-mă „respectuos" și cerîndu-mi „favoarea" unei întrevederi. M-am oferit numaidecît să mă duc la dînsul, dar n-a fost chip, a vrut cu tot dinadinsul să vie el la mine și a venit. Acest prim pas al prudentului ardelean m-a umplut de bucurie și de nădejde : mi-am croit repede un plan ca să-l prind într-o combinație politică sau elec-

---

* C. Argetoianu se referă aici la unii oameni politici din Transilvania (*n.r.*)

torală. Mare mi-a fost decepția : dl. Iuliu Maniu a venit să mă roage pe mine și, prin mine, și pe generalul Averescu și pe toți prietenii noștri să nu mai combatem pe Brătianu și să îi dăm tot concursul în țară ca să poată reuși la Paris...

N-am priceput — și i-am spus-o — această neașteptată intervenție. Presupun că fusese hotărîtă la cafeaua cu lapte de la Pelișor, și că regele ne trimisese pe „Maniu al lui" ca să ajute pe Brătianu „tot al lui", care se cam încurcase la Paris și telegrafiase probabil un S.O.S. disperat... Încercările de a aduce pe Maniu pe calea dorințelor mele au fost zadarnice. Sfinxul, după ce mi-a vorbit de străduințele domnului prim-ministru, s-a retras discret, cum venise.

Cu Goga, ocupat în Ardeal mai întîi cu „rezortul" lui din Consiliul Dirigent, apoi să adune potcoave de cai morți — adică partizani personali —, aproape n-am putut veni în contact pînă tîrziu, toamna. Am fost astfel silit să mă mulțumesc cu Teodor Mihali, purtătorul unui nume cu vază în luptele naționale de peste munți din ultimele decenii, dar o minte foarte limitată și un om de o lăcomie nețărmurită.

Mihali a primit numaidecît să reprezinte „punctul de vedere al Ligii Poporului" în Ardeal. Fără să se înscrie formal — politica internă s-a făcut încă pe registre separate în 1919, în Ardeal si în Vechiul Regat —, Mihali ne-a cerut să-l considerăm ca asociat, mai ales ca asociat de guvern, într-o eventuală chemare a generalului.[...]

În afară de Mihali, de Flondor și mai tîrziu de Goga, eu n-am căutat să ademenesc pe nimeni. Singura contopire pe care aș fi dorit-o, contopirea cu Partidul Național din Ardeal, nu era cu putință, Maniu fiind hotărît să nu cedeze șefia nimănui. În schimb Averescu s-a agățat de toată lumea, cu rost și fără rost.

De Take Ionescu îl legau amintirile trecutului, o nemărginită încredere în talentele lui politice și o mare, deși nemărturisită, afinitate sufletească : erau amîndoi din clasa reptilelor. De dragul lui Take, din simpatie pentru Maruca Cantacuzino[1], pentru Greceanu, pentru Grădișteanu, generalul vrea numaidecît fuziune cu Partidul Conservator — cu ce mai rămăsese din el —, cu Partidul Conservator pe care Take îl abandonase de fapt de cînd fugise la Paris. Acolo, înnoda și deznoda ițe, hotărît să-și lepede pielea de valah și să devie „mare european". Cu Take personal, chestiunea n-ar fi putut să fie pusă decît după înapoierea sa de la Paris, în toamna lui 1919, după ce toate organizațiunile Ligii Poporului ar fi fost alcătuite, ceea ce ar fi îngreuiat foarte mult o fuziune. Cu partizanii lui Take, mi-am luat eu asupra mea tratativele, și le-am dus în așa fel încît n-am ajuns la nimic. Ar fi fost și greu să ajungem la ceva, căci nici conservatorii nu prea voiau contopirea lor în Liga Poporului. Erau toți plini de fumuri și pînă la semnarea tratativelor de pace de la Versailles și Trianon s-au bizuit toți ca Take să îi aducă iar la putere, fie ca în 1916 printr-o înțelegere cu Brătianu, fie prin succesiunea impusă de cabinetele din Paris și Londra. Pentru ei, Averescu era o valoare electorală, dar nu o valoare politică. Și încă și electorală... Îmi aduc aminte că întîlnind pe Mișu Dește-liu, înapoiat de la Paris, bătrînul șef electoral al Partidului Conservator m-a întrebat : „E adevărat că Averescu se bucură de o așa mare popularitate ?" „Se zice, nene Mișule !" „Să știi — mi-a răspuns nenea Mișu — că în Dîmbovița, dacă merge cu mine, va reuși, altfel nu !" Mișu Cantacuzino și Mitică Greceanu, care conduceau partidul în lipsa lui Take, se arătau cam reci față de o fuziune și ei, așa încît mi-a fost foarte ușor să tărăgănesc negocierile.

Take Ionescu s-a înapoiat de la Paris ca specialist al problemelor internaționale. Idealul lui ar fi fost să fie ministru de externe sub toate guvernele, ca om de încredere al „marilor noștri aliați" — adică Franța și Anglia. În scopul pe care îl urmărea, *partidul* plictisea pe Take și ar fi fost foarte bucuros să se scape de el. L-ar fi dat fără tocmeală lui Averescu, dar Averescu nu pricepea Partidul Conservator fără Take și Take nu voia să se înregimenteze din nou, ca pe lîngă partid, să mai aibă și un șef peste capul lui. Pe de altă parte, șeful epavelor conservatoare își da seama că, în cazul în care n-ar fi reușit să se agațe de corabia guvernamentală, oricare ar fi fost ea, risca să fie aruncat de valuri în viitoarele alegeri, în care simțea tot mai lămurit că vîntul va sufla în pîslele lui Averescu. Ca să-și menajeze toate ieșirile și să nu înlăture nici o posibilă soluție, Take, după înapoierea sa de la Paris, s-a străduit de la primul contact să cimenteze prietenia sa cu generalul, amînînd totuși soluția unei fuziuni ca să nu-și închidă și alte căi ce l-ar fi putut ispiti. Averescu era însă atît de ahtiat după o fuziune cu Take, încît a mers pînă a propune prietenului său iubit șefia Ligii *după o primă guvernare cu prezidarea căreia s-ar fi mulțumit !*

Take nu umbla însă după cai verzi pe pereți și — fie

[1] Soția lui Mișu Cantacuzino.

că această ademenitoare propunere nu l-a ispitit, fie că n-a avut încredere în „prietenul" pe care îl păscuse deja — a eludat un răspuns definitiv pînă la chemarea lui Averescu la putere, propunînd la rîndul său, în loc de fuziune, colaborare. Poziţiunile celor doi şefi au rămas neschimbate toată toamna anului 1919 şi în primele săptămîni ale anului 1920. Cînd ne-am apropiat însă de putere şi a devenit sigur că Averescu „va fi chemat", poziţiunile lor s-au schimbat. Take, văzîndu-se deja ministru de externe în cabinetul generalului, s-a gîndit că tot mai bine ar fi să-şi împingă rădăcinile în sînul „partidului" si a început să vorbească el de fuziune ; dar Averescu, care văzuse în fuziune o şansă mai mult de a ajunge prim-ministru, *eliminînd un posibil concurent,* fiind acum sigur de putere, s-a înfipt el în şaua colaborării. A mers chiar pînă acolo încît n-a luat pe Take în prima sa formaţie ministerială, menită să facă alegerile, şi nu l-a băgat în guvern decît după alegeri... Dar să nu anticipăm. Deocamdată sîntem în toamna anului 1919. Take voia colaborare pentru planurile sale şi eu, şi mai mult decît dînsul, pentru ale mele : am făcut tot ce am putut ca la colaborare să rămîie între noi, şi aşa a rămas.

Take se instalase în casa bătrînului Ghiţă Ioan, din Calea Victoriei (aproape de strada Banului), pe care o moştenise, căci casa lui din strada Atena era în reparaţie. Nemţii, care au respectat cu atîta scrupulozitate proprietatea privată în timpul ocupaţiunii, făcuse o excepţie pentru locuinţa lui Take Ionescu şi o devastase metodic. O mică răzbunare împotriva fostului amic trecut la inamic cu arme şi bagaje. În aceste bagaje se găsea şi echivalentul sumelor agonisite pînă în preajma războiului cu conversiunea rentelor române şi cu alte afaceri realizate la Berlin cu concursul prietenului Kiderlen — Wächter şi consorţi...

Ca să îi arăt preţuirea noastră, mergeam aproape zilnic la Take Ionescu, îl puneam la curent cu activitatea Ligii, cu planurile lui Averescu şi, pînă la o măsură, şi cu ale mele. Văd şi acum biroul întunecos, cu ferestrele ce dau în curte şi la care nu se putea ajunge decît prin sala de mîncare, dosnică şi ea, şi prin cîteva trepte. Acolo se strîngeau în fiecare dimineaţă epavele Partidului Conservator ; fumau toţi ţigarete peste ţigarete, discutau avantajele şi dezavantajele unei fuziuni cu Averescu şi puneau ţara la cale. Salonul lui Take era astfel transformat într-o cafenea ; prea puţini dintre „clienţi" ajungeau însă pînă la „şef" şi cei mai mulţi se mulţumeau cu ce le puteam spune eu, la dus şi la întors din biroul „boerului".

În Partidul Conservator erau două curente : foştii takişti voiau fuziunea cu noi, căci ideologia lor era mai aproape de a averescanilor, iar foştii filipescani preferau colaborarea, dar mureau de frică să nu fie lăsaţi la o parte pe listele noastre de candidatură. Cum nu prea aveau legături cu generalul şi nu prea puteau ajunge pînă la el, îmi făceau o curte nebună, să nu îi uit. Curte îmi făcea şi Take Ionescu, căci îşi da seama că eu duceam tot greul în Liga Poporului şi că Averescu, afară de oarecari năzbîtii, nu ieşea din cuvîntul meu. Toată mentalitatea lui Take Ionescu se poate desprinde dintr-o butadă pe care mi-a aruncat-o într-o zi : „Ce mare greşeală am făcut la Iaşi să-l fac pe Titulescu ministru, şi nu pe d-ta !". Bietul om ! Îşi închipuia, cu bună credinţă, că toată acţiunea mea politică fusese determinată de o „decepţiune" ministerială şi uitase că împrejurările din vara anului 1917 m-ar fi făcut să întîmpin cu cel mai profund dispreţ o colaborare cu dînsul, sub ordinele lui Brătianu, pe care-l răsturnasem din scaun.[...]

Take Ionescu spera să ajungă la popularitate pe temeiul activităţii sale la Paris şi să se impună astfel fie *sus,* în sferele Palatului, fie *jos,* în masele populare. Din nefericire pentru el, n-a găsit *loc vacant* nici sus, nici jos. Sus, Brătianu a rămas neclintit omul de încredere ca şi pînă atunci, iar jos popularitatea lui Averescu, cu caracterul ei fetişisit, nu mai îngăduia nimănui o cît de mărginită concurenţă. Take Ionescu a fost astfel osîndit, cu toate meritele şi cu toată inteligenţa sa, să-şi continue cariera de *remorcă* şi s-a agăţat de Averescu, în calitate de colaborator.

În această calitate, ne-a adus mari foloase şi Ligii Poporului, şi lui Averescu, şi mie. Timp de doi ani şi mai bine, pînă la sfîrşitul lui 1921, ne-am înţeles şi completat de minune : eu m-am ocupat cu politica internă a tovărăşiei noastre, Take cu cea externă, iar Averescu a purtat panaşul firmei şi a căutat noduri în papură...

În afară de Take Ionescu, Averescu a mai avut o marotă, la începuturile sale : socialiştii[...] Fără psihoza averescană, e chiar probabil că după încheierea

păcii România ar fi devenit o țară socialistă. Cu sensibilele sale antene, Averescu prinsese adierea acestui curent de stînga și de frica unei posibile concurențe, căci murea de frică să nu-și piardă popularitatea, a căutat să canalizeze el mișcarea, ca și cum între programul unui clasic social-democratism și veleitățile de dictatură ale unui general s-ar fi putut stabili o legătură. Pe de o parte, în toate programele și manifestările noastre politice, Averescu s-a străduit să pună o notă cît de apropiată de crezul socialist (și mi-a trebuit de fiecare dată să pun eu tot dinamismul meu în joc ca să opresc Liga Poporului să alunece pe panta demagogiei și a anarhiei), iar pe de alta, a căutat cît a putut să se apropie de socialiști și să fuzioneze cu ei.

Averescu era însă obișnuit din armată să lucreze prin șefi de stat-major și să se mărginească în cele mai multe cazuri să dea instrucțiuni generale. Prefera să lase pe altul să muncească și el să se închidă în biroul său să citească pe Riccardo sau alte bazaconii perimate, între două ședințe de „pelotage" rafinat, pe divanul din camera sa de culcare. Găsise în mine un șef de stat-major politic dibaci și-mi încredința mie de cele mai multe ori sarcina pertractărilor, fără să-și dea seama că eram uneori hotărît să îi trag chiulul, în folosul Ligii, în al țării și chiar în al lui.

După înapoierea noastră la București, m-a rugat să iau contact cu conducătorii socialiști. Dacă i-aș fi spus *nu*, ar fi luat el contact cu ei și ar fi putut rezulta un dezastru. Am primit prin urmare cu plăcere misiunea încredințată și am pornit la drum cu hotărîrea să nu ajung la nimic. Purtătorii de cuvînt ai socialiștilor în București, pe vremea aceea, erau Moscovici și frații Cerkez. M-am întîlnit cu ei la frații Cerkez, care locuiau un somptuos apartament în palatul societății „Imobiliara" de pe Calea Victoriei. Frații Cerkez, armeni harnici, unul cu barbă și altul fără, erau mai mult oportuniști decît socialiști ; erau în fruntea cîtorva întreprinderi industriale (cel cu barbă a ajuns chiar președinte al Camerei de Comerț din Capitală) și ca să nu aibă „turburări" în fabrici se dedese după vînt și se aruncase în socialism. Socialiștii puri, îi primise, fiindcă aveau parale „și cheltuiau".

Cu totul altfel se înfățișa Moscovici. [...] M-am întîlnit de vreo trei ori cu el în salonul de la „Imobiliara", unde de fapt am discutat în doi, căci frații Cerkez erau mai mult spectatori muți și martori eventuali ai celor ce urma să hotărîm, Moscovici și cu mine. De hotărît, am hotărît foarte puține lucruri ; după trei ședințe de discuții teoretice am căzut de acord că cele două curente pe care le reprezentăm nu se puteau împleti, dar puteau să se miște paralel cu toată contradicțiunea scopurilor urmărite : noi voiam să punem individul în slujba statului, iar social-democrații statul în slujba individului. [...] Am mărturisit lui Moscovici că atîta timp cît ordinea publică nu ar fi fost amenințată (greve, rebeliuni etc.) n-aș fi văzut, în cazul în care Liga Poporului ar fi fost chemată să guverneze, nici un obstacol pentru a lăsa Partidului Social-Democrat libertate de acțiune și de propagandă. La rîndul lui, Moscovici mi-a mărturisit că social-democrații erau oamenii unei perfecte legalități, dar că la flancul stîng începuse să se dezvolte nuclee comuniste, în fruntea cărora se agita între alții plăpumarul Cristescu [...] Ne-am despărțit buni prieteni, dar un an mai tîrziu a trebuit să ne certăm : ca ministru de interne, eu rămăsesem credincios ideilor mele, pe cînd el, luat de curent, se văzuse silit să propovăduiască alături de Cristescu și de alți „tovarăși" greva generală.

Averescu n-a fost decît pe jumătate mulțumit de pertractările mele cu Moscovici și cu frații Cerkez. Ademenit de unii trepăduși din jurul său (inginerul Gheorghiu și alții), de Pipi Negulescu și de generalul Gogu Văleanu (cel dintîi probabil ca să mă plictisească pe mine, cel de al doilea n-am putut niciodată pricepe pentru ce), domnul general s-a hotărît să intre personal în contact cu socialiștii, dar de data asta nu numai cu cei din București, dar și cu reprezentanții socialismului de peste munți. O serie de conferințe (vreo patru) au fost puse la cale de către colonelul Ghenciu (o cutră, cu mare influență pe lîngă Averescu) într-un cabinet particular (!) al restaurantului Enescu, în strada Sf. Ionică. La aceste noi întîlniri au fost delegați din partea socialiștilor Flueraș, Jumanca și Moscovici. Din partea Ligii Poporului, în afară de Averescu și de mine, au mai luat parte la dezbateri și Pipi Negulescu și Gogu Văleanu (!). A fost pentru mine o plăcere să ascult pe gene-

ralul nostru tăind fire de păr în patru. N-a fost lipsită de interes nici mutra lui Moscovici ascultînd încercările lui Averescu de a adapta perimatele teorii ale lui Riccardo la situațiunile noastre. Pipi Negulescu a vorbit ca de pe catedră și ne-a făcut, cu spiritul său filozofic, un curs asupra deosebirii dintre analiză și sinteză : prin analiză teoriile socialiste izbutise să pună în lumină multe adevăruri, dar prin sinteză, acțiunea lor nu putea duce decît la utopie și la anarhie... Eu am tăcut chitic, Văleanu a spus prostii, iar socialiștii „de ghincolo", Flueraș și Jumanca, oameni simpli și fără multă carte, au expus mizeriile muncitorimii de la Petroșani și de la Reșița și au întrebat pe Averescu prin ce măsuri înțelegea să vindece aceste mizerii... Mirat de o asemenea întrebare indiscretă, tata generalul a răspuns mîngîindu-și ciocul : „Prin întronarea legalității..." Socialiștii au fost vădit nemulțumiți de acest răspuns ; întronarea legalității ar fi fost ceva, dar făgăduită în opoziție ea se schimba regulat, la putere, în cele mai cumplite abuzuri, și socialiștii nu mai voiau să se mulțumească cu simple făgăduieli de ordin general : li se făcuse destule !

Prima noastră ședință a fost consacrată teoriei, a doua programelor celor două grupări, a treia posibilităților de fuzionare sau de colaborare. Averescu a propus ca toți socialiștii să se înscrie în Liga Poporului, fără să-și abandoneze teoriile și revendicările lor (!).

Ideea fuziunii ajungînd la un punct mort, s-a trecut la examinarea posibilităților unei colaborări electorale. Socialiștii au fost gata să o primească cu condiția ca lupta electorală să se dea pe programul lor. Moșul a insistat ca, dimpotrivă, lupta să se dea pe programul lui (care ?). Bineînțeles că după două ceasuri de discuție nu s-a ajuns la nimic, colaborarea s-a dovedit tot atît de imposibilă ca și fuziunea. Ne-am despărțit cu făgăduiala să ne mai întîlnim mai tîrziu. Dar nici măcar această făgăduială n-a fost ținută : și unii și alții ne-am dat seama că nu era nimic de făcut. Nu mai vorbesc de mine, care dinainte eram sigur de rezultatul „palavrelor" noastre... Și astfel s-a năruit una din iluziile și nădejdile domnului general Pompon...

Alianța cu socialiștii n-a fost singura marotă ridicolă a lui Averescu în începuturile carierei sale politice. A mai avut una. Acest om, ajuns tîrziu la cultură, rămăsese sub influența primelor sale lecturi, și cum nu se întîlnise cu cartea și cu istoria decît după ce intrase în școala de război de la Torino, primele sale impresii au lăsat urme indelebile în creerul său. A stat însă prea puțin în Italia ca să se pătrundă metodic de geniul italian și după cum alesese la întîmplare pe doamna Clotilda s-a înapoiat în țară, în plus și tot din întîmplare cu Riccardo și cu o patimă specială pentru „Carbonarismul" romantic din epoca „Risorgimentului". O slăbiciune copilărească pentru „comploturi" l-a urmărit pînă la moarte. Le combina în mintea lui, făcea primii pași, dar lipsa lui de încredere pînă și în sine însusi, sfiala lui față de autoritate, oportunismul lui care îl împingea la compromisuri nu i-au permis niciodată (din fericire pentru el și pentru noi !) să-și ducă planurile pînă la sfîrșit în diferitele sale încercări. Le abandona de fiecare dată și trecea la „combinații" mai practice menite să-l ducă mai repede și mai sigur la o cît de discutabilă satisfacție a pripitei sale ambiții. A ratat astfel toate împrejurările să ajungă stăpîn, mulțumindu-se cu ce a putut ciupi de la slăbiciunea sau de la bunăvoința stăpînilor momentului. A complotat la Bacău, în timpul războiului și s-a mulțumit să poarte o manta de vreme rea pe care i-a aruncat-o Brătianu în spinare. A complotat în 1919 și a preferat să se înțeleagă cu regele Ferdinand prin mijlocirea doamnei Aristița Disescu și a lui Guți Bălăceanu. A complotat, în 1927, și a lăsat tot baltă cum s-a prezentat Costică Hiott cu un decret de înlocuire în fața lui. A complotat în 1931 și a renunțat la orice acțiune, cum i-a trecut regele Carol al II-lea sacul cu grăunțe pe la nas...

În 1919, o serie de ofițeri nemulțumiți luaseră obiceiul să se adune în casa lui Cita Davilla [2] și să discute nu detronarea violentă a regelui, ci numai a lui Brătianu. Dacă regele s-ar fi solidarizat cu Brătianu, s-ar fi mers la urma urmelor și pînă la rege... S-au adunat astfel mai multe săptămîni de-a rîndul ; foamfa de Arabella [3] le-a servit ceai și pesmeti cu „fifticuri" și au hotărît să pună mîna cu armata (?), pe toate autoritățile și să proclame pe Averescu... dictator ! Sufletul complotului era un bulgar, colonelul Ghenciu, scos la pensie și năpăstuit (zicea el) — un intrigant fără pereche, fără scrupule —, dar inteligent, îndrăzneț și devotat trup și suflet generalului. Ușuratic cum era, Da-

[2] Fiul lui Alexandru-Cita a ajuns succesiv prefect de Vlașca, deputat, ministru la Varșovia și la Washington și în război cu regele Carol.

[3] Soția lui Cita, fiica adoptivă a lui Charles Jarka și a doamnei Jarka, oameni bogați în a căror casă, la șosea (mai tîrziu Palatul principesei Elena) locuia perechea Davilla și se adunau complotiștii.

villa zbîrnăia, făcea prozeliți și căuta să se compromită cît mai puțin. Deși era „omul meu", deși ajunsese cu greu licențiat în drept la Iași, mulțumită prieteniei mele cu A.C. Cuza, deși îl băgasem eu în Liga Poporului, ca să-l lansez în politică, Cita Davilla s-a ferit de mine ca de foc, și eu n-am aflat despre cele ce s-au petrecut în casa lui decît după ce complotul a căzut în apă și complotiștii s-au risipit. Averescu însă a luat parte la mai multe întruniri, *a discutat* cu cei prezenți *modalitățile* executării planului, pînă ce într-o bună zi, tocmai cînd trebuia să se ia contact cu comandanții diferitor unități din București, a rugat pe conspiratori să renunțe la planul lor și să se împrăștie, căci găsise el o cale mai sigură ca să ajungă la putere... Era prin octombrie 1919, nu găsise nici o cale, dar și de data asta nu avea curajul să riște o acțiune care putea să reușească, dar și să se termine rău pentru dînsul. A fost o mare decepție printre caraghioșii care se văzuse un moment stăpîni pe Țara românească, și Cita Davilla, furios, a venit să-mi destăinuiască totul... Ce a primit din partea mea, n-a mai împărțit cu nimeni. M-am dus apoi drept la Averescu și l-am întrebat cum a putut să se lase ademenit o clipă de asemenea farsori și de asemenea proiecte. Ca la Iași, după ce se înțelesese cu trimișii mei la Bacău, a negat totul fără rușine și cu o candoare care mi-a închis gura. Mi-am dat seama că cel mai mare farsor era el și că nu era nimic de temut de la dînsul, pentru săvîrșirea unei acțiuni care cerea înainte de toate curaj. Cîteva săptămîni mai tîrziu trebuia să constat că nu avea nici măcar curajul să se prezinte în alegeri — cu toată popularitatea lui — darmite să înfrunte pușcăria și poate și mai rău în cazul unui complot nereușit.[...]

În tot cursul anului 1919, canalizarea popularității lui Averescu și organizarea Ligii Poporului ca grupare de guvernămînt a fost în sarcina mea. Averescu primea de obicei pe oamenii care nu aveau nimic să-i spună, acoperea pagini întregi cu scriitura lui pițigăiată în căutare după formule banale (pe care el le credea originale) ce trebuiau să servească unui program încontinuu plămădit și niciodată dospit. Dar îndeletnicirile sale preferate erau ante-proiectele, proiectele și contraproiectele menite să răscolească județele, sub formă de circulări, pe care, cînd din întîmplare ajungeau să fie redactate și trimise, nu le mai citea nimeni...

Noroc că nu-mi pierdeam eu vremea. Îndată după înapoierea noastră la București, prima mea grijă a fost să organizez „Îndreptarea" și să fac din oficiosul nostru o gazetă care să-și ție onorabil rangul în presa postbelică. Cu ajutorul credinciosului Gongopol, am reușit pe deplin. Vremea pribegiei trecuse și o dată cu încheierea păcii au început să se normalizeze, mai mult sau mai puțin, toate. Acum aveam din belșug hîrtie, cerneală și redactori. Am închiriat pentru redacție și pentru administrație un frumos apartament, mai devale de Teatru, în strada Matei Millo. Grigore Filipescu închiriase pentru „Epoca" apartamentul [de] deasupra noastră și cu toate că dl. Grigoraș ieșise (încă de la Iași) din Liga Poporului, făceam, ca să zic așa, „popotă" împreună. Acțiunea foilor noastre era paralelă, și Filipescu, față de importanța tot mai mare pe care o lua mișcarea averescană, începuse să regrete gestul nesocotit pe care-l făcuse în septembrie precedent și căuta să se apropie de noi. Personal, eram pe atunci în termeni buni ; sufletește, dînsul se legase din nou de Take Ionescu (pe chestia externă), și cum Take Ionescu era legat politicește și sufletește de Averescu începuse să se fiarbă la nr. 10 din strada Matei Millo o ciorbă de suflete... Eu îmi aranjasem un birou alături de al lui Gongopol și-mi petreceam ziua acolo. Cobora și Filipescu, și dă-i politică. În fiecare zi îmi aducea unul sau mai mulți partizani, epave conservatoare sau takiste și mă ruga să le dau o întrebuințare în Ligă sau o pîine la „Îndreptarea". Așa mi-a adus într-o zi un individ a cărui înfățișare mi-a rămas întipărită în minte : era un om slăbuț și agitat, îmbrăcat într-un fel de halat cenușiu, care îi bătea glesnele și care ar fi putut fi o manta militărească reformată sau un antereu de popă șterpelit în Basarabia. Omul da din mîini ca să-și salte mînecile prea lungi spre umeri și tăcea smerit : am avut astfel pentru prima dată în fața mea pe D. R. Ioanițescu, destinat unei ilustre carieri politice și unei frumoase averi... să îi zicem, tot politice. Dar pe vremea aceea murea de foame și Filipescu mi-l adusese ca să-i dau o lefșoară la „Îndreptarea". „A fost un agent devotat al lui Take, în Negru, vezi dacă poți face ceva pentru el ; îți va fi foarte util în Culoare..." Aceasta a fost recomandația ce a servit de punct de plecare faimosului Dere. Dar trebuie să mărturisesc aci că Ioanițescu mi-a fost foarte util nu numai în Culoarea de Negru, dar și în întreaga Capitală și în județul Ilfov. În cîteva săptămîni a ajuns brațul meu drept în materie de organizare și ca răsplată, cînd s-a constituit guvernul Averescu, în martie 1920, l-am numit secretar general la Ministerul Muncii...

Gazeta pusă în picioare, m-am pus pe organizarea Capitalei și a țării întregi. Am închiriat alt apartament în strada Academiei, colț cu bulevardul, la etajul întîi, pentru clubul Ligii. Acolo am instalat secretariatul general, propaganda și serviciile anexe. Un excelent ofiter de stat-major, colonelul Bădulescu [4] (Savian) mi-a pus Liga pe fișe și mi-a făcut planul de dislocare și de mobilizare, ca la armată. Localul clubului mi-a fost de la început antipatic și nu călcam într-însul decît cu prilejul întrunirilor comitetelor sau cînd trebuia să primesc o delegație din provincie. Averescu nu da nici pe la club, nici pe la gazetă ; veneau oamenii din fundul Ardealului sau al Basarabiei să-l vadă, dar de obicei nu îi primea și îi trimitea la mine. Mai ușor ajungea un simplu muritor la papa din Roma decît la dînsul. Se instalase fără jenă și fără rușine în apartamentul „prietenei" sale Eliza Sutzu [5] și nu ieșea din el ; petrecea toată ziua cu gîndul la fuste. Se scula tîrziu și se culca tîrziu, primea două-trei persoane privilegiate sau un gazetar străin între 11 și 1 și alte cîteva seara între 5 și 7, dar cît mai rar. În intimitate, și la orice oră, nu mă primea decît pe mine și pe Eliza Sutzu, dar nu pentru aceleași motive... Cu Mitzi Fischer, pe care o cărase cu el la Bacău, o terminase și o măritase după unul Metianu, om fără scrupule.

Pe cînd Averescu se juca în palatul Sutzu, eu lucram. Nu voiam ca chemarea la răspundere să ne găsească nepregătiți. Pe lîngă organizațiile județene ale Ligii, cărora hotărîsem să le lăsăm inițiative locale destul de întinse, un laborator central a trebuit să fie creat la București pentru îndrumările politice de ordin general, pentru studiul problemelor sociale la ordinea zilei și pentru adunarea materialului indispensabil acestui studiu. Un organism capabil să îndrumeze o acțiune ca a noastră n-a fost ușor de pus în picioare, mai ales că pornisem de la nimic. Pînă la sfîrșitul anului 1918, Liga Poporului a fost Averescu și eu ; la sfîrșitul anului 1919, nici vechiul și înstăritul Partid Liberal nu era mai bine organizat ca noi. Am putut duce la bun sfîrșit această operă într-adevăr covîrșitoare mulțumită ajutorului pe care mi l-a dat o mînă de băieți de valoare diferită, dar toți plini de bunăvoință, printre care citez pe Albert Popovici-Tașcă, Alexandru Otetelesanu, Enric Otetelesanu, Radu Patrulius, Anton Bardescu, D. R. Ioanițescu, colonel Savian Bădulescu etc. etc. [...]

Ca și cum nu aș fi avut destul de lucru la București, mă mai împinsese necuratul ca să scot o gazetă zilnică la Craiova, „Cuvîntul Olteniei", pe care, cît timp a apărut (1919 și 1920), am dus-o singur în spinare și i-am asigurat o apariție decentă nu numai cu punga, dar și cu condeiul meu. Închiriasem un club și la Craiova în str. Unirii și instalasem acolo ca administrator pe bietul colonel Nonu Olteanu, om cinstit, care a făcut minuni și cu clubul, și cu gazeta, dar minunile lui se soldau totuși la sfîrșitul fiecărui trimestru cu cîteva zeci de mii de lei pe care trebuia să le dau... Cît m-a mai costat și popularitatea generalului Averescu, fără să mai socotesc cauciucurile pentru mașina șefului și lemnele de foc pentru Mitzi Fischer ! El trăia ca un pașă și nu cheltuia nimic : viața lui particulară i-o asigura Eliza Sutzu și pe cea publică, eu !

Dacă activitatea mea mulțumea pe Averescu și pe cei mai mulți din Liga noastră, erau și cîțiva nemulțumiți, democrați ireductibili, care nu se împăcau cu procedurile mele cam dictatoriale, o mărturisesc. Deși personal eram în termeni foarte buni cu fiecare din membrii acestui „soviet" (după cum se intitula el însuși), am ajuns să ne certăm de cîteva ori, căci „sovieticii" noștri luase obiceiul să aștearnă memorii și să le trimită lui Averescu, care, în loc să le arunce la coș, le discuta în amănunt cu semnatarii lor și mă convoca și pe mine la aceste discuții *inutile*, căci oamenii, prost informați, plecau de la premise greșite și n-aveau niciodată dreptate în reclamațiile sau în propunerile lor.

Organizarea centrală, îndrumarea județelor, conducerea gazetelor — cu un cuvînt toată partea tehnică a meseriei nu constituia decît o mică parte a preocupărilor mele, partea cea mai plicticoasă, dar cea mai lesne de îndeplinit. Partea cea mai grea, care îmi lua mai multă vreme și-mi cerea o încordare de spirit continuă, era politica propriu-zisă. Averescu trăia în lună, nu se mișca de la biroul său și n-ar fi fost la curent cu nimic dacă nu m-aș fi dus în fiecare zi la el să-i povestesc tot ce se întîmplă și să-l orientez. El trăia cu Riccardo, și pentru dînsul România era reprezentată prin Oto Dimitriu de la Tecuci (sfetnicul economic al doamnei Ave-

---

[4] Care mi-a dat apoi ca prefect de Muscel mari deziluzii prin abuzurile sale.

[5] Văduva lui Grigore C. Sutzu. Apartamentul ocupa parterul din dreapta, în palatul Sutzu, peste drum de spitalul Colței, și se compunea dintr-un salon, un cabinet de lucru, o cameră de dormit și o sală de toaletă. Toate încăperile erau mari, ca pe vremurile vechi, și mobilate ca pentru uzul unei femei. Culorile dominante erau albul și albastrul. Bătrîna Sutzu cu băiatul Elizei, Constantin, locuiau altă parte a palatului. Tot la parter, în partea opusă, locuia Eliza Sutzu, nimfă Egerie și „dame a peloter". Doamna Averescu, cînd venea în București (sta mai tot timpul la vie, la Severin), trăgea la căminul din str. Dionisie, pe care-l întemeiase...

rescu pentru operele ei sociale), prin ing. Gheorghiu din Tirchilești, prin colonelul Ghenciu și prin Puiu Crăiniceanu, o cutră de intrigant și secretarul său, unul din oamenii care a demonetizat mai mult guvernul nostru din 1920—1921 prin șperțurile pe care le-a încasat. De luminile lui Petre Papacostea, generalul nu s-a bucurat decît mai tîrziu... Contactele utile cu lumea, cu adevărații conducători politici, cu corpul diplomatic, cu reprezentanții agriculturii, comerțului și industriei (trinitate clasică ce nu fusese încă răsturnată în acele vremuri) le țineam eu și zi de zi trebuia să restabilesc în conștiința „șefului" scara valorilor omenești și adevăratele raporturi politice, sociale și economice (altă trinitate !) în mijlocul cărora ne zbăteam. Aud și acum după atîția ani întreruperile : „Dar bine, Dimitriu mi-a spus..." sau „da, dar Ghenciu pretinde că..." — și cîte altele de același soi. Trebuia să dovedesc pe rînd că Dimitriu, Ghenciu, Gheorghiu sau Crăiniceanu nu erau bine informați, sau că se înșelau în deducțiile lor — și nu era totdeauna lucru ușor !

Tratativele pentru o colaborare politică cu conservatorii duse, în lipsa lui Take Ionescu, cu Mișu Cantacuzino și cu Dim. Greceanu (Ionaș Grădișteanu se declarase independent și nu se mai amesteca în afacerile Partidului Conservator), s-au terminat prin două hotărîri : admiterea unui cartel electoral și reînființarea Opoziției Unite, de glorioasă dar perimată amintire ! Cartelul electoral era mai mult *un proiect de cartel*, foarte vag, prin care organizațiile noastre județene erau autorizate să alcătuiască liste de candidaturi împreună cu conservatorii, după convenințele locale, și pentru ca înțelegerea cu conservatorii să nu poată fi interpretată ca o orientare a Ligii spre dreapta s-a adăugat la Partidul Conservator și Partidul Muncii, inexistent. O, sfîntă demagogie, nici măcar tirania ta n-a vrut să o înfrîngă omul care vorbea de „refacerea morală a statului român" ! Averescu a redactat cu mîna lui următoarea circulară, la care n-am schimbat nici o iotă : („à quoi bon ?") și care a fost trimisă tuturor organizațiilor noastre :

„Comitetul Central al Ligii Poporului a decis, în principiu, pentru viitoarele alegeri, colaborarea Ligii cu partidele ce urmăresc aceleași scopuri în politica internă și care au urmat aceeași cale în politica externă în timpul războiului.

Liga a hotărît totuși să lase fiecărei organizațiuni de județ deplina libertate de a încheia, sau nu, cartele electorale cu formațiile politice din categoria sus indicată.

Un comunicat în acest sens a fost publicat în ziarul «Îndreptarea».

În consecință, dacă credeți că un cartel electoral cu Partidul Conservator, de sub șefia domnului Take Ionescu, sau cu Partidul Muncii ar fi avantajos pentru rezultatul comun al alegerilor, vă rog a lua contact cu conducătorii acelor partide din localitatea dv. și a vă înțelege asupra alcătuirii listei de candidați, conform înțelegerii stabilită la centru (?).

Candidații vor trebui să figureze pe lista Ligii Poporului sub președinția d-lui general Averescu, iar semnul pentru toată țara este *steaua plină*.

Pentru orice informațiuni, vă rog a vă adresa Comitetului Electoral Central, la sediul Ligii Poporului, strada Academiei nr. 8, în București.

(ss) Gl. Averescu"

Cum a fost pusă în aplicare această înțelegere electorală se va vedea mai la vale.

Pentru reînființarea Opoziției Unite, după tratative la care a luat parte și Ionaș Grădișteanu, s-a ajuns, la începutul anului 1919, la o înțelegere la care am împins cît am putut, fiindcă astfel se rezolva în fine, printr-o înmormîntare de clasa I, problema fuziunii takiștilor cu noi, fuziune pe care o socoteam inadmisibilă, dar de care mă temeam, date fiind raporturile de prietenie dintre Take Ionescu și Averescu și incontestabila putere de sugestiune politică pe care Take o exercita asupra generalului. S-a discutat zile întregi asupra „formei" în care va fi adusă întemeierea Opoziției Unite la cunoștința lumii. Takiștii, care sperau, în noua combinație, să „încalece pe Averescu" (ca și cum eu n-aș fi existat !) și mulțumită lui să-și refacă un partid voiau o pornire cu surle și trompete, cu o mare întrunire la București, cu agitație în toată țara. Averescu aproba toate propunerile cu un „da" indiferent, dar eu le-am torpilat pe toate. În gîndul meu Opoziția Unită n-avea decît un scop : să ne scape de pretențiunile conservatorilor. Adevăratele noastre manifestări politice vii urmau să fie canalizate prin Ligă, iar Opoziția Unită să rămîie un simplu canal de scurgere pentru ambițiile celor răsuflați și în realitate inutilizabili. În cele din urmă, s-a hotărît redactarea unei simple „declarații" publicată în ziare și comentată, după temperamente, de foile fiecăreia din părți. Declarația a fost redactată de Averescu, corectată (adică redusă și simplificată de mine) și semnată de reprezentanții Ligii și ai Partidului Conservator, la care s-a asociat și independentul Ionaș Grădișteanu pentru care titulatura

de Opoziție Unită avea farmecul patimilor din tinerețe... Textul definitiv al declarațiunii a fost următorul :

„Pentru ca Parlamentul ce va ieși din viitoarele alegeri generale să aibă tărie constituțională, este necesar ca toți locuitorii țării, cu drept de vot, să-și poată exercita acest drept, bucurîndu-se de libertățile garantate de constituție ca : libertatea de a comunica ideile și opiniunile lor prin grai sau prin scris (art. 24) și dreptul întrunirilor (art. 26).

Pe baza acestor drepturi garantate explicit de constituție cerem :

1. Ridicarea stării de asediu și a cenzurii cu două luni de zile înainte de prima zi de alegeri.

2. Încredințarea liberării cărților de alegători, cu prealabilă verificare a listelor electorale, instanțelor judecătorești.

3. Interzicerea amestecului autorităților administrative în propaganda electorală [6].

Fără îndeplinirea acestor condițiuni, Parlamentul viitor nu v-a avea tărie constituțională, nefiind expresiunea liberă a voinței natiunii.

În numele *Opozițiunei Unite*,

Pentru Liga Poporului.

(ss) Gl. Averescu

Pentru Partidul Conservator :

(ss) Mihail Cantacuzino, Dimitrie Greceanu și **Ion C. Grădișteanu** (independent)."

---

[6] Averescu mai adăugase și un al 4-lea punct cu cuprinsul următor :

„4. Interzicerea oricăror fel (sic) de întruniri în localurile autorităților publice" ; și încheiase astfel proza lui de vagmistru : „Fără îndeplinirea acestor condițiuni, Parlamentul viitor nu ar fi expresiunea liberă, luminată și nestînjenită a voinței națiunii și deci înțelesul lui constituțional nu va fi diferit de acela al fostului Parlament suprimat și considerat ca neexistent prin decretul-lege din octombrie 1918". Am tăiat punctul 4 și am înlocuit pelteaua finală prin fraza care a rămas în textul definitiv.

După ce declarațiunea a fost semnată, Grădișteanu a obținut să se adauge la titulatura Partidului Conservator și epitetul „Național".

Pe mine, această sarbădă declarație m-a încîntat, căci în locul unei definițiuni a Opoziției Unite de care mă temeam, în locul unor angajamente *de viitor* care m-ar fi putut încurca, conservatorii s-au mulțumit cu cereri electorale *formulate în comun*. Incontinuu stăpîniți de ambițiile lor nejustificate, de nădejdile puse în acțiunea lui Take Ionescu la Paris și de grija ascunsă de a nu se lega prea strîns de revoluționarul Averescu, conservatorii n-au insistat nici ei pentru o adevărată clarificare a situațiunii lor față de noi, mulțumindu-se să apară față de corpul electoral mînă în mînă cu idolul țărănimii. Dar mie îmi tot era frică să nu vrea mai mult și iată de ce n-am insistat pentru o redactare mai inteligentă și mai politică a unei „declarațiuni" care în gîndul cîtorva, dar nu în al meu, trebuia să fie un punct de plecare într-o nouă orientare în luptele noastre.

Marele nostru adversar, pînă după alegerile lui Văitoianu, a fost Ionel Brătianu. Cu toată popularitatea lui Averescu, Brătianu a fost convins pînă la aceste alegeri că va putea „să-l dea gata" pe general. L-a înfruntat după pace, pe tot cuprinsul regatului, cum îl înfruntase în Moldova, înainte de pace. Obișnuit cu samavolnicia guvernamentală, Brătianu a crezut că, înfrînt în alegeri și strîns apoi în curele într-o nouă și lungă guvernare liberală, Averescu v-a fi adus la aman și că popularitatea lui se va irosi și va dispare cum dispare roua de pe iarbă la razele soarelui. Și doar soarele era el... Pe lîngă rolul de înlocuitor vremelnic, Văitoianu primise misiunea de a „curăți" în alegeri pe Averescu. Numai după înfrîngerea lui Văitoianu și înscăunarea anarhiei țărăniste și-a dat Brătianu seama că „chestia" era mai serioasă decît crezuse și s-a văzut nevoit să întindă — provizoriu — mîna lui Averescu ca să scape printr-însul de pericolul țărănist...

Dar pînă să ajungă acolo a făcut în tot cursul anului 1919 tot ce a putut ca să nimicească acțiunea noastră. La Paris, unde a petrecut mai tot timpul pînă s-au încheiat negocierile de pace, Brătianu a zugrăvit pe Averescu ca un general trădător care-și detese mîna cu vrăjmașul încă din 1916 (telegrama trimisă lui Mackensen) și care, la Buftea, încercase în ianuarie 1918 să vîndă țara nemților... În țară lăsase pe Mișu Ferichide, pe Duca și pe Alecu Constantinescu să se războiască cu noi și să ne zădărnicească orice acțiune de propagandă. Noroc că de propagandă n-aveam nevoie ; ne-o făcea guvernul prin înseși măsurile de silnicie ce le impunea la sate : cu cît împiedica mai brutal pe săteni să se apropie de „steaua" lui Averescu, cu atît îi lega mai strîns de generalul lor...

Resorturile mele fiind organizația și legăturile politice, adică îndeletniciri de oraș, Averescu luase asupra lui — cum era și natural pentru întreținerea popularității sale — raporturile noastre cu țărănimea. Dar în loc să meargă prin sate, în loc să ia contact direct cu nevoile oamenilor, sta la birou și trimetea biletele după biletele pe care serviciile noastre le transformau în circulări inutile, căci sătenii știau de „stea" și raționamentele subtile, criticile și făgăduielile alunecau peste umerii lor ca ploaia de vară. Averescu avusese însă ideea genială — avea și el cîte o dată idei geniale ! — să-și pună portretul pe orice ma-

nifest, pe orice circulară, pe orice tract. Și pentru „poza" mîntuitorului, țăranii se băteau pe imprimatele Ligii. Jandarmii, vătășeii, primarii *se făceau* numai că împiedică propaganda noastră, căci erau mai toți cu noi[7], dar totuși se năsteau deseori bătăi și scandaluri.

Ca să ne taie iarba de sub picioare, Duca, ministrul agriculturii, a promulgat în primăvara anului 1919 faimosul său Decret-Lege prin care a reglementat exproprierea votată în principiu la Iași în 1917. Alcătuit în pripă de funcționari nepregătiți, conceput în liniile sale generale de un om mînat numai de ură de clasă împotriva marilor proprietari, decretul lui Duca n-a zdruncinat popularitatea lui Averescu, dar a zdruncinat țara pe noile ei temelii.

Fiindcă era bun de gură și vorbea cu facilitate, Brătianu îl socotise bun la toate și după ce îl ținuse patru ani la Ministerul Instrucției îl pusese în noua sa guvernare ministru al agriculturii, sub cuvînt că înainte de a intra în politică se ocupase cu cooperația. Dar una era cooperația și alta e agricultura, și mai ales una e patima politică și invidia personală și alta întocmirea unei reforme ce trebuia să transforme economia noastră națională. Marea eroare a lui Duca, greșeala sa de neiertat, aș putea zice *crima* pe care a comis-o, e *de a fi conceput reforma agrară ca o reformă de ordin juridic, iar nu ca o reformă de ordin economic.* S-au creat *drepturi* de proprietate pentru țărani, pe categorii legate de suferințele războiului, iar nu mici gospodari și mici gospodării, cum ar fi trebuit să se facă, alegîndu-se pentru împroprietărire oameni apți pentru cultura pămîntului. S-au împărțit pogoanele de pămînt cum s-ar fi împărțit pachete de tutun, fără nici o prevedere, fără să se pună la dispoziția noilor împroprietăriți *mijloacele* cele mai elementare care să le permită punerea în valoare a noilor proprietăți. S-a distrus marea cultură tocmai în momentul în care țara trebuia să-și panseze rănile și să-și refacă economia distrusă de război. *S-a distrus marea cultură și în locul ei nu s-a pus nimic.* Noii împroprietăriți s-au înglodat în datorii, marii proprietari au fost ruinați, exportul țării a scăzut catastrofal tocmai în momentul în care prin prețurile cerealelor pe piețele mondiale am fi putut să ne îmbogățim — și rezultatul a fost nemaipomenita criză din anul 1928—1932, care a necesitat conversiunea datoriilor agricole cu alte pagube și alte nenorociri.[...]

Căci o dată cu decretul promulgat, o dată poftele celor chemați la pomană deschise, o dată liniile mari ale demagogicei reforme fixate *nu s-a mai putut da înapoi.* Tot ce am putut face, venit la putere în 1920, am făcut. Am numit pe Garoflid ministru al reformei (căci eu l-am băgat pe gît lui Averescu), pe Garoflid conservatorul și teoreticianul marii proprietăți, și l-am sprijinit cît am putut, dar n-am putut decît *îndulci* unele prevederi în afară din cale absurde ale decretului Duca : în trăsăturile ei generale, reforma agrară a rămas cum fusese decretată în 1919. N-am putut învinge „curentul" unei demagogii electorale pe care nimic nu-l mai putea zăgăzui.

Prin decretul din 1919, Duca și guvernul liberal au urmărit două scopuri : unul să îndrumeze reforma agrară spre folosul instituțiunilor și politicii lor de partid — altul, să distrugă popularitatea lui Averescu, inamicul lor nr. 1. *În aparență,* primul scop a fost atins, în ce privea pe Averescu însă, nici măcar atît. După ce decretul a fost afișat la ușa tuturor primăriilor, țăranii au binecuvîntat pe „tata Averescu", care le-a dat pămînt, și s-au strîns și mai tare în jurul lui. Pe Duca, pe Brătianu, pe liberali nu îi pomenea nimeni decît ca să îi înjure. O, ingratitudine omenească !

Tata Averescu nu se emoționa însă de nimic, declara decretul lui Duca stupid și insuficient, și continua să trimită la țară fițuici fără rost împodobite cu portretul său de pe vremea cînd, încă general tînăr de cavalerie, purta cărare și o freca cu cosmetic. Sătenii aruncau proza idolului, dar îi puneau poza la icoană — și așteptau alegerile sau aeroplanul[8]... În fițuicile sale, pe lîngă criticile aduse decretului de expropriere și de împroprietărire, generalul mai împroșca guvernul cu tot felul de învinuiri, din care unele închipuite. Cum era și firesc, agenții guvernului și cenzura duceau un aprig război împotriva fițuicilor averescane, iar autorul lor

---

[7] Mai ales jandarmii și soldații. Primarii și impiegații stăpînirii nu îndrăzneau să se opună „curentului", de frică.

[8] In toate satele oamenii erau convinși că Averescu va sosi într-o bună zi la ei cu aeroplanul...

protesta aproape zilnic împotriva acestui război de distrugere, prin scrisori de data asta fără poză, adresate primului ministru ad-interim, Mișu Ferichidi.

La plecarea lui la Paris, Ionel Brătianu numise interimar la președinție pe bătrînul sforar Mișu Ferichidi, om de mînă tare și cîine credincios, însărcinat să ferească căruța guvernamentală de accidente, și Ferichidi își luase rolul în serios. Numirea lui avusese darul să exaspereze pe Iancu Flondor, ministru fără portofoliu, care sperase să fie însărcinat el cu interimatul președinției. Două temperamente „cassante" ca al lui Flondor și al lui Ferichidi nu puteau merge împreună. Flondor a demisionat, și scurtă vreme după demisia lui m-am dus cu Zamfirescu la Cernăuți să-l cîștigăm pentru acțiunea noastră, după cum am povestit mai sus. Găsesc din întîmplare printre hîrtiile mele una din numeroasele scrisori pe care Ferichidi le-a trimis lui Averescu, ca răspuns la continuele sale reclamațiuni. O reproduc aci, căci ea zugrăvește bine dîrzenia palicarului, care nu știa multe :

Președinția
Consiliului de Miniștri

16/29 martie 1919

„Domnule general,

Fiindcă supuneți judecății mele tăierea făcută de cenzură și comunicarea *pentru țărani*, subscrisă de d-voastră, vă declar că, după părerea mea, cenzura a avut dreptate.

Afirmarea că s-ar putea amenința o populațiune de a fi lăsată să moară de foame nu este de natură a consolida ordinea în stat. Într-altfel, nu este nevoie de o mare doză de spirit critic pentru ca oricine să-și dea seama de inanitatea ei.

În ce privește amenințarea cu mobilizarea, ea este și mai stranie. Mobilizarea, cînd se decretează, cheamă la o datorie patriotică pe toți fiii țării, nici o dată însă ea nu poate fi privită ca o pedeapsă pentru unii din ei. Oricum, mobilizarea nu poate fi lăsată a fi un subiect de polemică. Cred dar că cenzura și-a făcut datoria cînd a suprimat acest pasagiu, mai cu seamă că el apărea sub semnătura unui general, fost șef de guvern, în momentul tocmai cînd dușmanul amenința hotarele țării.

Adaog că, de vreme ce nu avem în fața noastră articularea unor fapte precise, concrete, cu indicare de localități și de persoane, nu este locul să fie pus în chestiune crezămîntul ce se cuvine afirmațiunii personale a d-voastră.

Primiți, vă rog, domnule general, încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

(ss) M. Pherekyde (sic)"

Scrisoarea e scrisă toată de mîna bătrînului, cu slovă energică și tăioasă, ca și firea lui. Chestia mobilizării era unul din caii de bătaie ai demagogiei lui Averescu. Deși starea de război luase sfîrșit, armata nu fusese trecută *pe picior de pace*, și oamenii, deși legal încă mobilizați, fusese numai trimiși în concediu pe la vetrele lor. Una din amenințările guvernului împotriva celor ce duceau pe la sate acțiunea noastră era și trimiterea la cazarmă. Protestînd aproape zilnic împotriva stării de mobilizare, Averescu-și apăra oamenii ; dar dată fiind firea lui nu numai de general, dar și de generalizator, dînsul se ridica mai întîi împotriva principiului și numai în subsidiar împotriva aplicării acestuia[...] Constanta cerere de demobilizare, ce nu lipsea în nici una din fițuicile sale, a întărit și mai mult popularitatea lui Averescu, considerat deja ca *omul păcii* în ultima fază a războiului. De fapt, armata n-a fost trecută pe picior de pace decît sub guvernarea noastră, și încă nu imediat, după înscăunarea ministerului din martie 1920.

În paginile care preced m-am mulțumit să schițez cadrul în care s-a desfășurat activitatea noastră în cursul iernii, primăverii și verii anului 1919. N-am avut cîtuși de puțin intenția să fac istoricul evenimentelor din acea epocă de încordare internațională și nici chiar a celor întîmplate la noi și în care n-am fost amestecat. Am lăsat asemenea la o parte tribulațiile noastre de partid, care ne-au pasionat și frămîntat atîta, dar care după cîțiva ani și după evenimentele de importanță capitală care s-au desfășurat nu mai prezintă nici un interes. Am socotit că atît cît am scris era de ajuns pentru înțelegerea celor ce am să povestesc de aci înainte.

GEOFIZICA ȘI

Geofizica, apărută ca o știință de graniță, este relativ tînără. Ea s-a născut din necesitatea evaluării, precise și eficiente a depozitelor de petrol, cărbune, minereuri, de care secolul al XX-lea avea tot mai multă nevoie. Astfel s-a trecut de la metodele geologice clasice ale prospecțiunii, la metodele fizice moderne, cu aparatură electronică, la bordul avioanelor, navelor sau la sol, care măsoară proprietățile magnetice, electrice, radioactive, termice naturale ale subsolului, comportarea acestuia la propagarea undelor seismice, a curenților electrici provocați etc.

„Geologul de odinioară — afirmă savantul J. D. Bernal — cu micul său ciocan, este astăzi tot atît de anacronic ca și căutătorul de aur de altădată, cu măgărușul, tîrnăcopul și albia sa".

În măsura în care prospecțiunea geofizică și-a cîștigat prestigiul prin detectarea și delimitarea unor corpuri geologice la adîncimi de mii de metri, s-a pus întrebarea dacă aceste metode nu pot fi folosite și pe scară mai redusă (microprospecțiune), în vederea descoperirii unor corpuri artificiale, de interes arheologic, și chiar a unor vestigii mai importante : ziduri, drumuri, morminte, cetăți.

Aplicațiile efectuate de peste un deceniu în acest sens, au adus mari satisfacții cercetătorilor prin caracterul rapid și spectacular al descoperirilor. Noi interpretări și răspunsuri au putut fi astfel date multor întrebări ale istoriei, unde indicii arheologiei clasice se dovedeau insuficienți iar cronologia incertă.

Dar dacă geofizica a dat mult arheologiei în verificarea unor informații deja existente și în obținerea altora complementare, circulația de valori s-a putut face și în sens invers. Între cele două științe s-a creat un fel de „simbioză" cu toate fenomenele ei tipice.

În rîndurile de față ne propunem să înfățișăm cîteva dintre cele mai importante metode geofizice a căror aplicare aduce reale și eficiente foloase arheologiei.

PROSPECȚIUNEA ELECTROMETRICĂ

În prospecțiunea electrometrică, respectiv a cercetării rezistivității solului, se trece un curent electric prin sol și se află rezistența acestuia între cei doi electrozi. În acest caz este nevoie de un generator și un detector.

Rezistivitatea solului depinde de cantitatea de apă reținută în porii acestuia, rocile compacte fiind rău conducătoare în comparație cu nisipul sau argila, care au rezistivități scăzute, deci sînt buni conducători. În aceste condiții, zidurile de piatră, drumurile, șanțurile tăiate în stîncă și umplute cu pămînt, spațiile subterane goale (morminte, catacombe, galerii) se pot detecta ușor, de la suprafață, prezentînd un contrast de rezistivitate electrică față de terenul ce le acoperă.

Cercetări intense de acest fel s-au făcut în Anglia de către Clark și Atkinson cu privire la structura primelor fundații ale castelului Windsor. Tot în Anglia s-a scos în evidență configurația unor așezări neolitice, unde s-a conturat cu precizie sistemul de șanțuri concentrice și vetre.

Rezultate convingătoare în această direcție au obținut în Italia cercetătorii „Fundației C. M. Lerici" din Milano, care au explorat necropolele etrusce de la Cerveteri, în muntele Abbatone, zona arheologică Vulci, necropolele din Monterozzi (Tarquinia) etc. Doar în cursul unei campanii (1957),

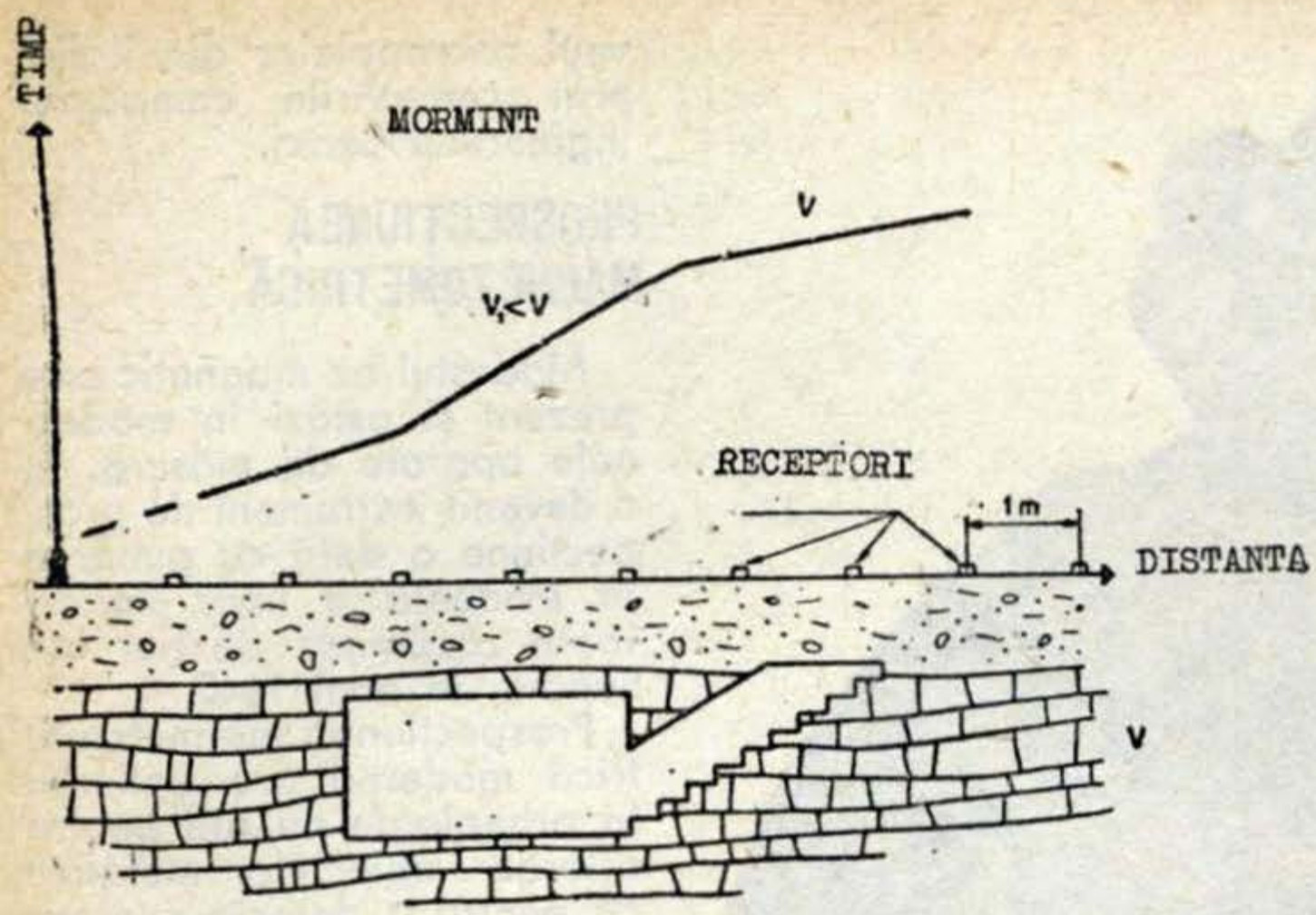

Detectarea unui mormînt etrusc prin metode seismice

s-au pus în evidență 450 de morminte, dintre care, pentru 180 s-au făcut releveuri cu sonde fotografice și s-au recuperat 2 500 de piese arheologice de o mare valoare artistică și istorică.

PROSPECȚIUNEA ELECTROMAGNETICĂ

Metoda, folosită cu succes la detectarea minelor în timpul războiului, este aplicabilă exclusiv pentru obiecte metalice, aflate la o adîncime relativ mică (pînă la 2 m), întrucît sensibilitatea detectorului scade rapid pe verticală.

Detectoarele portabile (ce se plimbă la suprafața solului întocmai ca brațul unui aspirator, transmițînd semnale electromagnetice printr-o bobină) au un gabarit redus și pot fi ușor mînuite de către nespecialiști. Fiind și relativ ieftine, ele au devenit în Statele Unite o sursă pentru alimentarea pieței cu un anume gen de „suveniruri" : numeroși colecționari de obiecte din timpul războiului civil investighează vechile cîmpuri de luptă din sudul Statelor Unite, mai ales în Georgia și California, înarmați cu aceste „detectoare

ARHEOLOGIA

ing. CONSTANTIN ROMAN

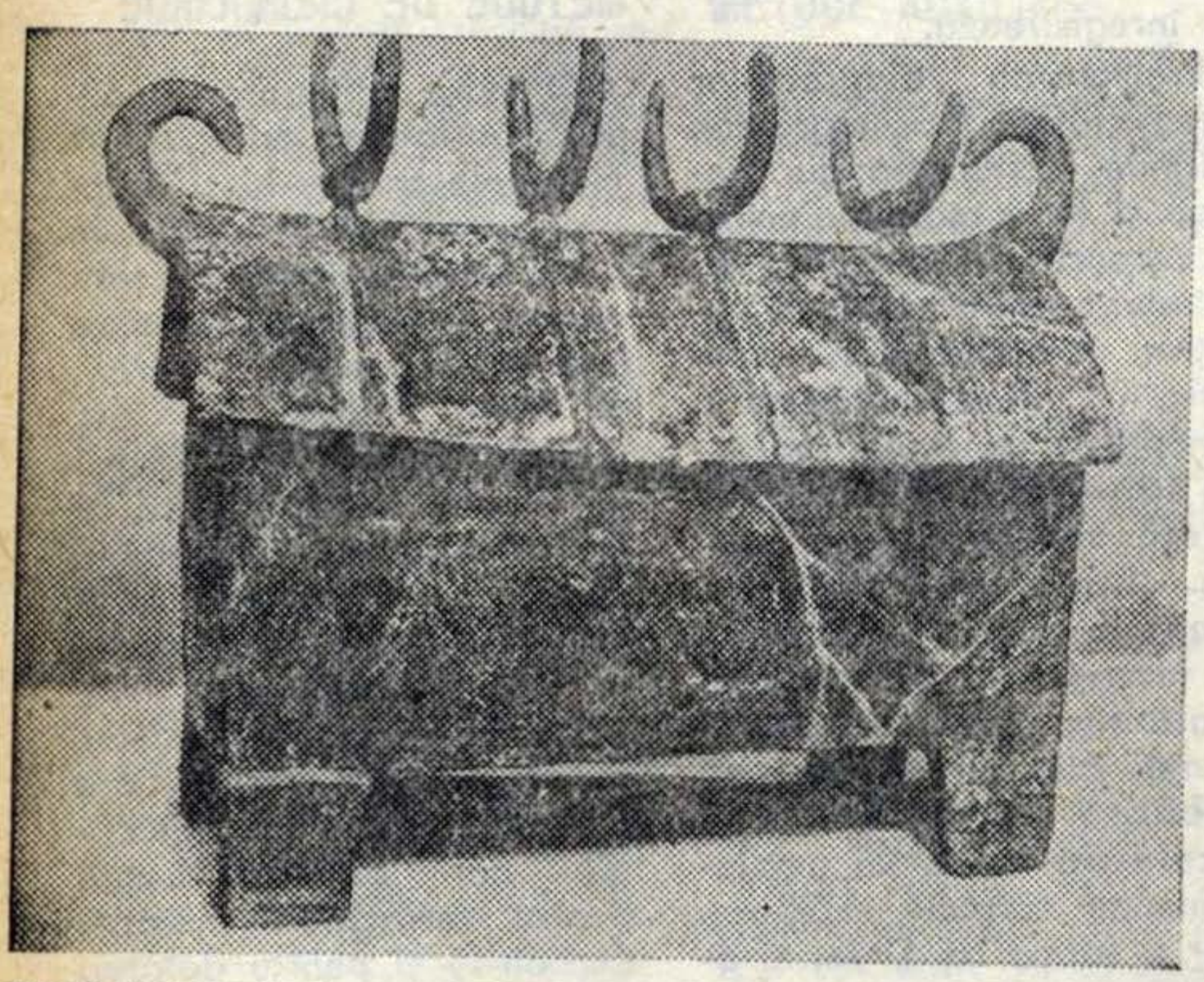

Urnă funerară din secolul al VI-lea î.e.n., descoperită prin metode geofizice (zona arheologică Abbatone, Italia)

Idol de lut ars, cultura Hohokan (Arizona) datată prin metode arheomagnetice de prof. Du Bois

de suveniruri". Cu ajutorul lor au fost descoperite uneori și obiecte istorice de valoare.

PROSPECȚIUNEA SEISMICĂ

Tot pe principiul generator-receptor se bazează și prospecțiunea seismică, folosită curent la mari adîncimi pentru punerea în evidență a formațiunilor petroliere.

În cazul acesta, generatorul este reprezentat de sursa de unde seismice, provocate de o mică explozie subterană, care se propagă în sol și, prin reflexia pe diverse suprafețe sau prin refracția prin diverse corpuri, ajung la receptori (geofoni), care transmit apoi semnalul unui aparat care le amplifică și le înregistrează.

Prelucrarea diagramelor înregistrate (seismograme), permite conturarea cu precizie și la o mare adîncime a corpurilor îngropate și, totodată, oferă indicații asupra densității lor, știindu-se că viteza undei este în funcție de densitatea corpului traversat. Contrastele de viteză între zid și pămîntul de umplutură dimprejur, dintre o cavitate subterană și formațiunile ce o înconjoară sînt ușor puse în evidență. Este singura metodă geofizică, capabilă să indice exact nu numai amplasamentul corpului subteran, dar și forma sa. Datorită acestei metode s-a putut executa, de la suprafață, relevul necropolelor din Italia, prin cercetările companiei inginerului Lerici.

PROSPECȚIUNEA MAGNETOMETRICĂ

Modestul ac magnetic este prezent și astăzi în modernele aparate de măsură. El a devenit instrument de prospecțiune o dată cu punerea în evidență a unor importante zăcăminte de fier din Suedia, în anul 1640.

Prospecțiunea magnetometrică modernă are aplicații în arheologie nu atît pentru aflarea obiectelor metalice cît pentru a detecta cuptoarele sau vetrele din argilă arsă, zidurile de cărămidă arsă, precum și zidurile și drumurile de piatră.

Fenomenul este posibil, datorită conținutului în oxizi de fier, ce conferă proprietăți magnetice rocilor din care sînt extrase pietrele de construcție. Întrucît anomaliile magnetice create de vestigiile arheologice menționate sînt de obicei slabe, este necesară o aparatură sensibilă, de felul magnetometrului cu rezonanță protonică, experimentat de Belshé, în 1956.

METODE DE CRONOLOGIE

O mare amploare au căpătat în datarea arheologică metodele carbon-14 și datarea magnetică, aceasta din urmă dînd naștere unei subramuri — *arheomagnetismul* (vezi „Magazin istoric", nr. 5/1967, pag. 46, art. „Fizică, Chimie, Arheologie" de Claude Nicolau) care se aplică și la noi în țară, în cadrul Institutului de Cercetări Geofizice al Academiei R. S. România.

Metoda ioniului radioactiv, mai puțin cunoscută, nu are aplicații directe în arheologie dar este interesantă pentru verificarea metodei carbon-14 și pentru datarea formațiunilor geologice de acum 400 000 de ani (epoca

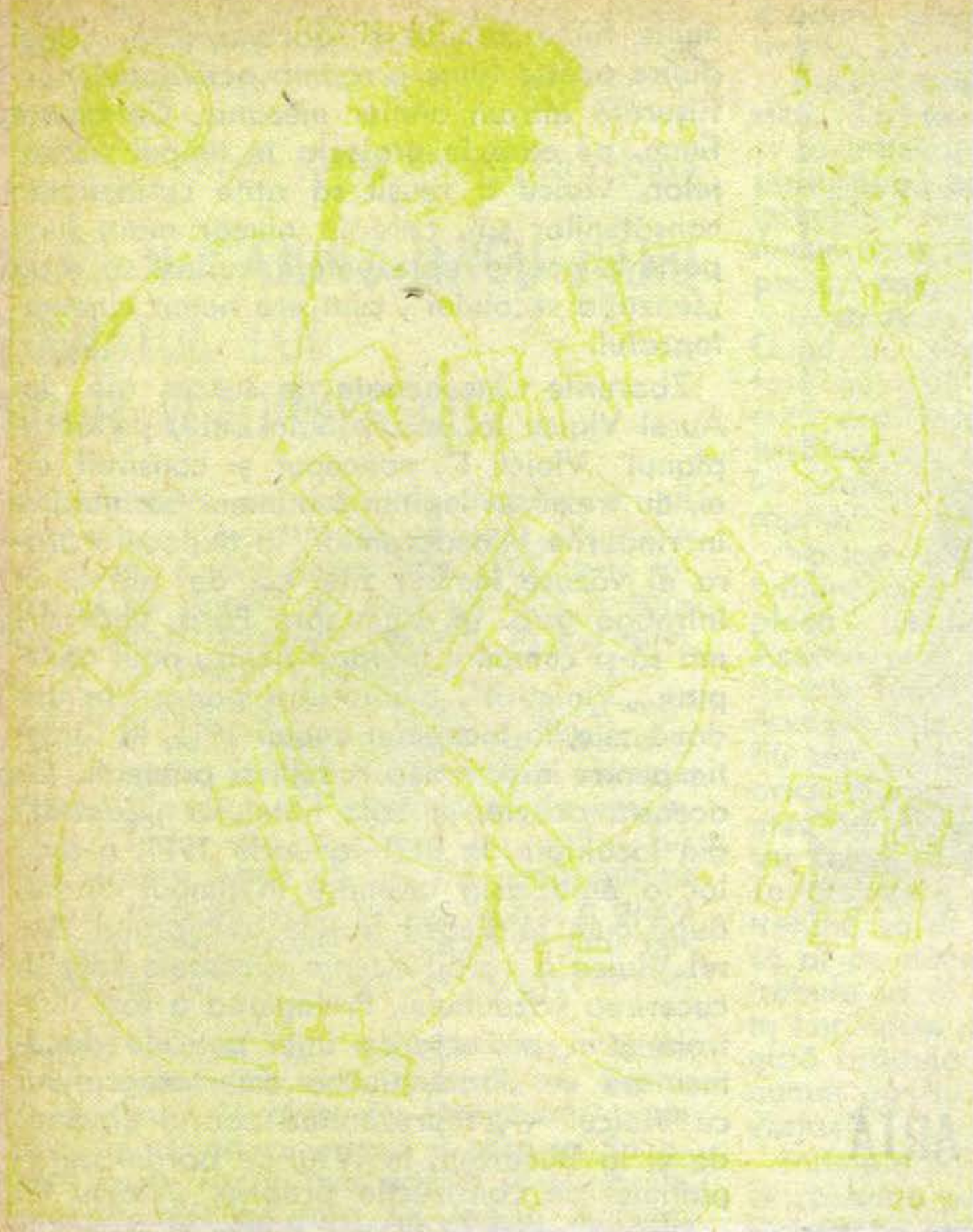

Identificarea unei necropole prin interpretarea datelor seismice

glaciațiunilor tîrzii, legată de începuturile dezvoltării omului).

De un interes crescînd în arheologie este cronologia absolută oferită de metoda potasiu-argon, care se poate folosi pentru vestigii mai vechi de 70 000 de ani, unde metoda radiocarbonului nu se poate aplica.

O metodă pe cît de nouă și puțin cunoscută, pe atît de practică și ingenioasă, este datarea oaselor prin ultrasunete. Ea se bazează pe fenomenul scăderii vitezei sunetului o dată cu creșterea vechimii osului, după o curbă bine stabilită.

Un interes deosebit prezintă și datarea termoluminescentă, care se bazează pe aprecierea schimbărilor structurale intime suferite de obiectul respectiv, expus radiațiilor din natură, prin încălzirea și măsurarea energiei luminoase cu ajutorul unui fotomultiplicator.

METODE AUXILIARE

Deși nu pur geofizice, metodele fotografice sînt folosite și în prospecțiune, pentru cartări, în special în zonele muntoase, unde fotografiile aeriene scot în evidență formațiunile rocilor pe distanțe mari. Aceste cercetări fac obiectul unei ramuri noi — *aerofotogrammetria*, care și-a găsit aplicație și a fost adoptată și de arheologie. Marele său avantaj, în afară de operativitate, este localizarea fără echivoc a vestigiilor arheologice majore. Ceea ce nu se poate percepe cu ochiul liber la sol: șanțuri, ziduri, fundații, necropole aflate la o oarecare adîncime, apar perfect conturate în fotografia aeriană, datorită diferenței de umezeală dintre structura respectivă și pămîntul de umplutură. Cercetările din diferite țări (Franța, Anglia, Italia etc) au permis descoperirea mai multor obiective arheologice decît s-ar fi bănuit la început, pe un teren unde alte metode ar fi fost mai puțin expeditive și precise și mult mai costisitoare.

O altă formă de investigație fotografică a fost încercată în Italia, cu o sondă fotografică specială, care prinde pe peliculă situația interioară a unor cavități artificiale, subterane (morminte de exemplu), înainte de deschiderea acestora.

Este vorba de forare și introducerea aparatului fotografic prin plafonul cavității localizate, cu ajutorul unei sonde de calibru redus, astfel încît să se prevină contactul timpuriu cu aerul proaspăt, care poate deteriora unele piese din interior.

În același scop, se folosește periscopul fotografic. Ambele aparate s-au dovedit de o valoare excepțională în cercetarea arheologică de acest gen.

LIMITĂRI ȘI PERSPECTIVE DE DEZVOLTARE

Scopul prospecțiunii geofizice în arheologie este detectarea, estimarea adîncimii și a formei obiectului arheologic, aflarea vîrstei lui. Nici una din metodele amintite nu este în stare să dea singură informații atît de complexe, însă, prin eforturi conjugate, în condiții optime de prospectare, se pot obține indicații în măsură să scutească eforturile unor săpături inutile.

Evoluția din ultimul deceniu a rezolvării problemelor arheologice prin prospecțiunea geofizică, lasă să se întrevadă o perfecționare rapidă a mijloacelor și metodelor de investigație și în viitor.

Introducerea pe scară mai largă a metodelor geofizice în cercetările arheologice întreprinse în țara noastră poate fi considerată nu un deziderat, ci un imperativ.

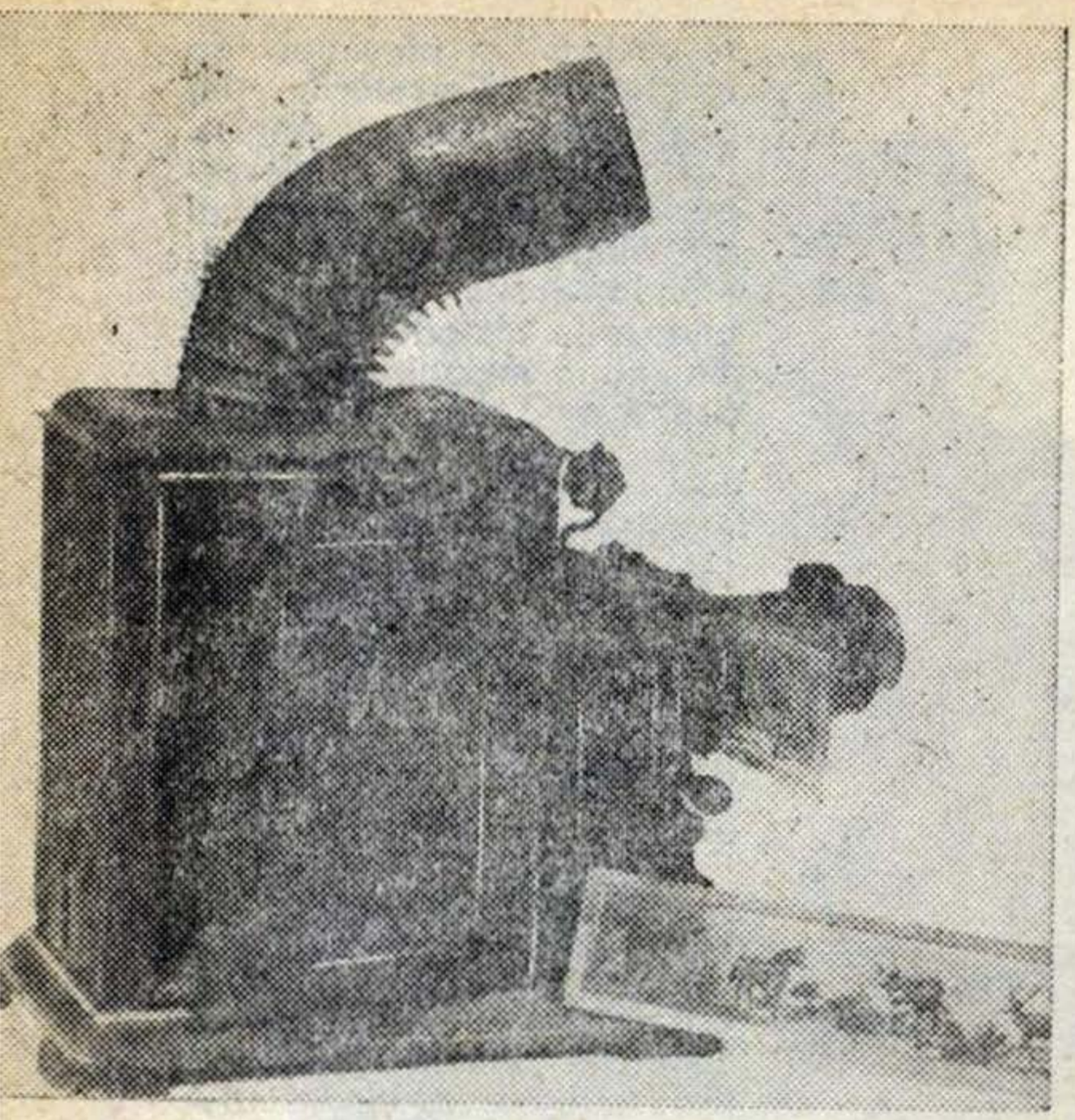

AUREL VLAICU ȘI CEA DE-A ȘAPTEA ARTĂ

Eminentul inventator și aviator Aurel Vlaicu, pionier al aviației românești și universale, a intrat în istoria tehnicii de la începutul secolului nostru ca unul dintre cei mai buni *constructori de avioane din lume* și *primul* inițiator al zborului *peste Carpați*. Născut pe meleagurile Orăștiei, el a avut, alături de alte invenții strălucite, preocupări și în domeniul celei de-a șaptea arte : cinematografia. În anii în care-și desăvîrșea studiile, ca student la München (1905—1906), a construit, după un plan propriu, un original aparat de proiecție pentru diapozitive și filme. Aparatul se află expus în Muzeul memorial „Aurel Vlaicu" din Binținți, comuna sa natală, care astăzi îi poartă numele.

În colecția muzeului se păstrează, de asemenea, 6 diapozitive color, precum și o bucată de peliculă de film, care, însă, datorită faptului că nu a fost bine întreținută, nu mai are nici o urmă de imagine. Diapozitivele, de formă dreptunghiulară, avînd dimensiunile de 14 cm×3 cm, reprezintă animale domestice și sălbatice, jocuri de copii, portrete de oameni.

După cum relatează fratele și colaboratorul său, Ion, Aurel Vlaicu a adus de la München aceste diapozitive, precum și mai multe filme comice și documentare. Unul dintre aceste filme prezenta activitatea desfășurată într-un atelier mecanic. Cu aceste filme, pe care le proiecta în timpul vacanțelor, Vlaicu a reușit să atîțe curiozitatea consătenilor săi, care în număr mare luau parte la aceste reprezentații, curioși să vadă „senzația secolului", cum era numit cinematograful.

Zborurile încununate de succes ale lui Aurel Vlaicu la București în 1910, pe aeroplanul „Vlaicu I", conceput și construit de el, au trezit un legitim sentiment de mîndrie în rîndurile hunedorenilor, în mijlocul cărora el văzuse lumina zilei ca, de altfel, în întreaga țară. În drum spre Paris, unde urma să-și cumpere motorul pentru noul aeroplan, „Vlaicu II", aviatorul a poposit pentru două zile, la începutul anului 1911, la Orăștie pentru a-și vedea rudele și prietenii. Cu această ocazie, în sala hotelului „Central" din localitate, la 8/21 ianuarie 1911, a avut loc o entuziastă adunare în timpul căreia, după cum relatează fratele aviatorului, Aurel Vlaicu a vorbit despre succesele sale în cucerirea văzduhului. Prelegerea a fost ilustrată prin proiectarea unei pelicule documentare — „Producțiunea cinematografului cu Vlaicu" —, reprezentînd zborul efectuat de el la București, în 1910, pe bordul aeroplanului de construcție proprie, „Vlaicu I".

Despre acest film, unul dintre primele filme românești realizate în București și care au fost proiectate în Transilvania, ziarul „Libertatea" ce apărea la Orăștie scria, în numărul său din 13/26 ianuarie 1911, următoarele : „Producțiunea cinematografului cu Vlaicu dată sîmbăta trecută a fost privită cu mult interes de publicul român din Orăștie, adunat în număr mare. Zborurile domnului Vlaicu la București, ieșirea cu mașina, gătirea de plecare, urcarea pe el, urcarea mașinii în văzduh, plutirea ei elegantă cînd mai aproape, cînd mai departe, norocoasa coborîre iar pe pămînt, toate au fost bine prinse și dacă noi n-am avut norocul de a vedea acest zbor în natură, l-am putut vedea destul de bine reprodus de mașina cinematografică". Aurel Vlaicu, prezent la această reprezentație cinematografică, spre mîndria și bucuria spectatorilor, arată același ziar, „a fost de multe ori aclamat și felicitat, ca și cum ar fi zburat norocos și peste noi".

Interesul lui Vlaicu față de cea de-a șaptea artă, care atunci, la începutul secolului al XX-lea, făcea primii pași pe scara consacrării în rîndul celorlalte arte, adaugă un nou aspect activității multilaterale desfă-

cititorii scriu istorie

șurate de acest pionier al aviației românești, care a dus pînă dincolo de granițele țării prestigiul geniului creator al poporului nostru.

Prof. IOAN ANDRIȚOIU, Deva

DE CE N-A AJUNS IANCU JIANU CUMNATUL LUI TUDOR VLADIMIRESCU?

În legătură cu viața de haiduc a lui Iancu Jianu, evocată în revista „Magazin istoric" nr. 6, din septembrie 1967, este interesant de relevat un moment care a contribuit, într-o oarecare măsură, la apropierea sa de Tudor Vladimirescu.

Din fragedă copilărie, Iancu Jianu a manifestat o neînfrînată dorință de libertate, care se asocia curajului și măiestriei sale de luptător. Un grup de participanți la mișcarea lui Tudor din Vladimiri i-a vorbit lui Iancu despre lupta ce trebuia dusă pentru a scăpa țara de jugul străin, pentru a ajuta populația pămînteană din ce în ce mai nemulțumită, luptă la care se angajase Tudor.

Slujind într-un fel același crez, Iancu Jianu consimți să se întîlnească cu Tudor din Vladimiri, în casa din Drăgășani, unde locuia împreună cu mama și sora sa. În această casă, Tudor avu ocazia să vadă de mai multe ori pe sora lui Iancu, Ancuța, ce împlinise atunci 16 ani. Ancuța — se spune — era o fată deosebit de frumoasă. Fără multe ocoluri, Tudor o ceru în căsătorie „fratelui" său Iancu. „A ta să fie, răspunse — după cum scrie cronica — Jianu, strîngîndu-i mîna cu căldură. Pînă acum frate, grija sorei mele, al cărei viitor mi-a fost scump, mă mai îndemna să stau în cumpănă, de acum încolo nu mai am nici o grijă ; poți dar de azi înainte să mai numeri încă un soldat printre copărtașii tăi, adică pe mine, care mă dau ție cu trupul și sufletul".

...Într-un amurg de vară, la sfîrșitul lunii august 1813, cînd Iancu discuta cu sora sa în curtea casei lor din Drăgășani despre viitoarea logodnă, o ceată de poterași în trecere prin sat, în frunte cu vestitul cîrcserdar Stoica, se opri în fața casei uitîndu-se spre Ancuța cu insolență. Nici una, nici două, cîrcserdarul dădu ordin unuia din ceată ca fata să-i fie adusă vie și nevătămată la „locul știut".

A doua zi, curtea lui Jianu era plină de cai și trăsuri. Avea loc logodna Ancuței cu Tudor Vladimirescu.

Pe cînd în casa Jianului se petrecea, dinspre Drăgășani veneau patru călăreți. Cînd se apropiară, întunericul nopții era deplin. Unul dintre aceștia se tîrî pînă la poarta grădinii, înaintă pînă la ferestrele casei și începu să miorlăie !

Ancuța, auzind, merse să deschidă ușa pisicii, dar aceasta mai scoase un miorlăit și se îndepărtă spre fundul grădinii. Ancuța porni după ea să o prindă, crezînd că i s-a întîmplat ceva rău. Între timp, ceilalți trei necunoscuți ieșiră din ascunzătoare, se năpustiră asupra ei și o răpiră.

Lipsa Ancuței nu fu remarcată la început. După un timp, mama Ancăi observă că fata nu mai apare. Începu s-o caute. Ancuța era însă departe. Atunci Iancu făcu legătura cu ceata de poterași a cîrcserdarului Stoica. Era limpede că Ancuța fusese răpită.

Vestea că-i fusese răpită logodnica îl tulbură mult pe Tudor. Împreună cu Jianu plecă imediat în urmărirea răpitorilor. Aceștia însă nu au mai putut fi prinși. Întristat, Tudor spuse a lor săi : „Pierderea Ancuței este o lovitură grea ; am vrut să fiu om ca toți oamenii, cu inimă și dor ca orice muritor, dar am fost lipsit de scumpul meu odor chiar în ajun de a-l dobîndi pentru vecie, ca și cum mi-ar fi zis : «Scrisa ta, Tudore, nu e ca a tuturor oamenilor ; tu nu trebuie să ai o soție și copii, tu nu trebuie să ai pe nimeni drag pe lumea asta, tu nu trebuie să ai legături cu omenirea care să te împiedice de a-ți îndeplini scrisa ; o singură drăguță îți este ursită să ai : Țara ta, numai pentru ea ești dator să-ți jertfești viața»".

Întîmplarea din seara aceea, dorința de a se răzbuna pe răpitori au contribuit la hotărîrea lui Iancu Jianu de a lua drumul codrilor.

Despre Iancu Jianu mai trebuie arătat că o perioadă de timp a fost și zapciu de plasă. Funcția era ocupată cu asentimentul lui Tudor Vladimirescu. În această funcție, Iancu Jianu putea mai bine să ocrotească pe săraci și să-i „jumulească" pe bogați. Astfel, Iancu Jianu a fost numit zapciu al plășii Bălții de Jos, din fostul județ Romanați. El a continuat însă să fie conducătorul unei cete de haiduci, avînd ca ajutor în această perioadă pe credinciosul său tovarăș de copilărie Alexe, care dădea lovituri în celelalte plăși ale județului, plasa Bălții de Jos fiind singura în care haiducii nu acționau, fapt ce-i oferea lui Iancu Jianu o mare trecere în fața dregătorilor oficiali.

ION LĂZĂROIU, București

VESTIGII ISTORICE LA IZMIȘA

În satul Izmișa, din județul Dolj, există numeroase indicii care atestă prezența unor interesante vestigii istorice. Dar mai întîi, o scurtă prezentare a Izmișei. Este un sat situat în partea de sud a țării, pe valea rîului Drincea, la 39 km de Calafat, venind pe șoseaua de la Tr. Severin. În partea de

Cititorii scriu istoriei • Istoria scrisă de cititorii noștri

nord a satului se înalță dealurile ce formează al doilea prag geologic din lunca Dunării. În unele documente ale județului Mehedinți, de care aparținea, satul se numea cîndva „Uzumce", ceea ce în limba turcă ar însemna „strugure". Este probabil ca denumirea actuală, „Izmișa", să derive de aci, lucru pe deplin explicabil datorită culturilor de viță de vie ce au existat și există în continuare pe dealurile satului. Bătrînii povestesc că străbunii lor își aveau așezările pe versantul *nordic* al dealurilor și că în urma „Ciumei lui Caragea", care a cuprins toată populația, satul a fost distrus, ultimii supraviețuitori stabilindu-se în vatra satului de astăzi. Povestea pare a fi adevărată, în sat existînd azi cetățeni, familii cu numele de „Ciumoiu".

Pe versantul vestic, cu ocazia săpăturilor pentru terasare și plantarea viței de vie, țăranii cooperatori au găsit numeroase urme arheologice : resturi osteologice, ceramică etc. Sesizați de ei, ne-am dus imediat pe „șantier".

Ceramica — puțină și numai cioburi. În rest, obiecte din metal, cele mai frumoase fiind brățările de aramă. Majoritatea obiectelor colecționate de noi au fost date spre analiză Muzeului de istorie din Craiova, care a confirmat presupunerile noastre cu privire la „vîrsta" acestor vestigii.

Dar numai această... precizare nu ne mulțumește. De aceea, ne întrebăm : cărei culturi îi aparține această așezare ?

Aceasta, cu atît mai mult, cu cît — foarte curios — pe lîngă urmele arheologice aparținînd comunei primitive se mai găsesc urme ale unor așezări romane întărite și monede turcești. Trecutul așezării de la Izmișa, dacă nu se încheagă încă, se prefigurează.

În septembrie 1967, într-o excursie cu elevii clasei a VIII-a, am găsit o compoziție metalică ce pare a fi un aliaj de fier și aramă. Va fi fiind acest obiect de proveniență locală, lucrat în atelierele meșteșugarilor așezării sau adus cine știe de unde ? Mijloacele de investigare ne lipsesc.

Faptul că s-au găsit unele obiecte romane, ca urcior, opaiț, cărămizi și țigle în număr foarte mare, monede ș. a., atestă o colonizare romană puternică. Dată fiind poziția geografică a Izmișei, acest fapt ni se pare foarte posibil. Membrii cooperatori au făcut săpături pentru construirea unui lac de acumulare. După o ploaie mare au ieșit la iveală urmele unei canalizări din țigle romane, al cărei fir trebuie să ducă la o cetate sau o întăritură. Dar deocamdată aceasta nu e decît o presupunere. Timpul s-ar putea să ne ofere surprize.

Localnicii mai povestesc că pe la Izmișa trecea un drum al „sării", care era adusă dinspre Craiova și trecută peste Dunăre.

Cum spuneam, școala este în posesia multor obiecte găsite pe aceste locuri, iar întrebările și presupunerile în legătură cu trecutul locurilor sînt și mai multe. Interpretarea istorică a informațiilor pe care le deținem, adîncirea și lărgirea lor, pe noi profesorii școlii ne depășesc. Iată de ce, prin intermediul acestor rînduri, am ținut să atragem atenția asupra vestigiilor istorice de la Izmișa. Îi așteptăm pe arheologi.

Prof. M. ADAM, Izmișa

CULT FALIC SAU FOCURI DE ARTIFICII?

O altă ipoteză privind conținutul celui mai vechi text albanez

„Magazin istoric" nr. 8, din noiembrie 1967 prezintă un text albanez mai vechi decît dicționarul lui Harff (1496—1499) și chiar decît formula de botez (1462) redactată de arhiepiscopul de Durrës, Pal Engjèlli, descoperită și publicată în 1915 de Nicolae Iorga.

Textul albanez se compune din două incluziuni pe pagina 153 (rîndurile 11, 12, 18—23) a variantei păstrate la Chantilly a lucrării medievale de inginerie militară „Bellifortis" — amănunțit studiată în ultimul timp —, scrisă de inginerul artificier, pirotehnician și artilerist Konrad Kyesser (1366—1405), specialist consultat și prețuit de contemporanii săi.

După analiza a zeci de variante posibile datorită transcripției aproximative, autorii articolului din „Magazin istoric" se opresc la următoarea traducere :

Rînd :

11 O stea a căzut într-un loc dintr-o pădurice deosebește-o
12 Deosebește steaua (de celelalte) ; sînt ale noastre
18 Vezi unde a căzut tunetul (răsunetul, vocea) cel mare alături ?
19 Tunetul acela (Dar) el nu a lovit (nu a căzut lovind), nu a lovit, el care face
20 Ca să nu-ți lași urechea să creadă că a căzut Luna pe atunci,
21 Încearcă să scoți mîna și să apuci pe aceea care azvîrle jetul departe ;
23 Cere (invocă) lumină dacă luna a căzut și nu mai e acum

În articolul citat se afirmă că incluziunile reprezintă un moment din ritul de inițiere a tînărului viitor bărbat, moment în care se reîntîlnesc vestigii ale vechiului cult falic, practicat „în antichitate de popoarele din nord-estul european, de vechii greci și macedoneni". Autorii motivează această afirmație prin faptul că „în contextul latin se vorbește despre cele 12 semne

luminoase ale cerului și despre «ethem» — vorbă care trebuie rostită în tăcere (în gînd — *n.a.)* pentru «a lega» și care vine de la verbul intranzitiv albanez «ethet», desemnînd starea specială a celui care invocă".

Autorii combat aprecierea de „adaos străin" dată textului albanez inclus în cel latin și motivează introducerea lui de către transcriptorul de la Chantilly prin faptul că acesta dorea să exprime, în context și în continuare, lucruri „prea tari" pentru urechile cititorului latin și rezervate cunoștinței „inițiaților".

Deși ipoteza propusă de autorii articolului citat are un ton categoric (afirmîndu-se că „inserarea reprezintă o invocație legată de solemnitatea inițierii tînărului ajuns la vîrsta bărbăției, plină de influențe de ordin astrologic și ale străvechilor credințe falice prezente în mitologia greacă"), am sugera ca plauzibilă și o altă interpretare.

Este posibil ca incluziunea albaneză în textul latin să fi fost introdusă *nu* datorită importanței vestigiilor cultului falic la albanezi, ci datorită *legăturii* sale cu *dispozitive zburătoare luminoase* (focuri de artificii) propulsate eventual prin reacție în chiar timpul zborului (rachete) și nu obligatoriu printr-o explozie inițială, dispozitive foarte utile în luptă. Fiecare propoziție din textul tradus ar putea pleda pentru această interpretare, și mai ales fraza de la rîndul 21, care se pare că i-a dus pe autorii traducerii la stabilirea legăturii textului cu cultul falic. Aceasta ar putea fi interpretată și în sensul unui exercițiu de antrenament al tînărului luptător pentru lansarea unui foc de artificii, exercițiu de educare a curajului său și de perfecționare a reacțiilor specifice activității pentru care este pregătit.

In afară de textul propriu-zis, în favoarea ipotezei pe care o propunem pot fi aduse și alte argumente :

E mai probabil ca într-o lucrare de inginerie militară să fie incluse texte referitoare la inițierea și pregătirea tinerilor luptători în mînuirea unor mijloace de luptă sau paramilitare decît texte privind ritul falic, fără prea mare legătură cu scopul lucrării. Desigur că, într-o epocă în care gîndirea era îmbîcsită de obscurantism, în care descîntecele erau admise și utilizate frecvent chiar de cei ce se ocupau cu studiul naturii, e posibil ca un rit străvechi să-și găsească un loc într-un text pozitiv, dar e posibil ca între textul de bază și incluziune — făcută probabil de un specialist — să existe o legătură organică, transcriptorul inserînd textul albanez în măsura în care el credea că corespunde textului lucrării și numai în această măsură. Și în zilele noastre există o practică curentă de studiere a tradițiilor populare de lecuire a bolilor prin plante medicinale sau acupunctură pentru valorificarea științifică și e posibil ca ea să fi existat și pe vremea transcrierii „Bellifortis"-ului. Chiar dacă incluziunea ar fi avut la origine descrierea ritului falic, e probabil ca ea să fi fost introdusă atribuindu-i-se, în necunoștință de cauză, o semnificație diferită de cea originală.

Este greu de explicat importanța acordată vestigiilor cultului falic (cult specific unor orînduiri mai puțin evoluate) de către războinicii medievali albanezi aflați în slujba regelui Franței, renumiți pentru calitățile și cunoștințele lor militare și prin care, probabil, transcriptorul lui „Bellifortis" a ajuns la textul albanez. Se prea poate ca utilizarea unei limbi diferite de cea a contextului să fie motivată de necesitatea păstrării secretului, datorită însemnătății subiectului tratat, și mai puțin din cauza „sensibilității" urechilor cititorului latin.

Un alt argument care vine în sprijinul ipotezei noastre este faptul că chiar autorul interpretării a ajuns la descoperirea incluziunii albaneze în varianta Chantilly a lui „Bellifortis" în munca de documentare pentru redactarea unui studiu privind manuscrisul din secolul al XIV-lea al lui Conrad Hass, păstrat la coligatul privitor la rachete și invenții balistice, manuscris în care se află cea mai veche scriere cunoscută despre rachetele cu mai multe trepte, dar care conține și o foarte veche variantă a „Cărții focurilor de artificii" (Fewerswerckbuch).

Aceste cîteva argumente pledează pentru admiterea ipotezei propuse de noi — ipoteză care s-ar putea dovedi utilă în programul de cercetare pentru descoperirea legăturilor mai strînse ale lui Konrad Kyesser cu Valahia și, poate, chiar a unor incluziuni românești în „Bellifortis". Asemenea incluziuni ar putea apărea mai ales datorită aportului valahilor la progresul artei militare și mai puțin datorită riturilor lor străvechi din alte domenii.

Atribuind incluziunea albaneză legăturii ei cu focurile de artificii și poate chiar cu rachetele, s-ar putea aduce unele lămuriri în problema evoluției pătrunderii focurilor de artificii și a rachetelor în Europa pe cale arabo-bizantină.

RADU CHIȘLEAG, București

CĂTRE TOȚI CITITORII NOȘTRI

Anul acesta poporul nostru sărbătoreşte semicentenarul unui eveniment istoric de o excepţională importanţă: desăvîrşirea unităţii naţionale. Unirea tuturor românilor, în cadrul aceluiaşi stat, a însemnat împlinirea visului pentru care luptaseră şi se jertfiseră generaţii după generaţii; ea a deschis orizonturi noi propăşirii naţiunii române.

Dorim ca „Magazinul istoric" să fie, şi cu acest prilej, prezent cu materiale care să răspundă interesului şi exigenţelor dv. Ne-am adresat unui mare număr de istorici, cercetători din toată ţara, solicitîndu-le colaborarea. Am găsit pretutindeni dorinţa de a ne sprijini.

Facem, totodată, un călduros apel la toți cititorii noștri care dețin fotografii, acte, manuscrise, obiecte legate de lupta pentru unire și desăvîrșirea unității naționale, să ia legătură cu redacția în vederea eventualei lor valorificări în paginile revistei.

POȘTA REDACȚIEI

GHEORGHE ARDELEANU, comuna Mihai Viteazul, jud. Cluj. Oferta dv. coincide cu una dintre preocupările „la zi" ale redacției : pregătirea materialelor privind semicentenarul desăvîrșirii unității naționale. De aceea vă rugăm să trimiteți de urgență fotografiile pe care spuneți că le aveți în legătură cu acest eveniment. În caz că vor corespunde condițiilor și cerințelor publicației noastre, le vom valorifica.

*

CONSTANTIN MOCANU — Constanța. Apreciem cîntecul despre „Izvoranul", dar mai ales faptul că dv. ați aflat toate acestea din carnetele de note ale unui fost medic. Am fi bucuroși dacă ne-ați da posibilitatea să luăm cunoștință de conținutul acestor carnete.

*

Dr. H. N. GEORGESCU — București. Vă mulțumim pentru gestul dv. După cum ați remarcat, în prezentarea grafică a „memoriilor" lui Argetoianu nu folosim fotografii. Redacția vă mulțumește însă pentru intenție.

Deoarece spuneți că dispuneți de o colecție de fotografii, vă rugăm să treceți pe la redacție pentru a o putea consulta și noi.

*

ION DAMINESCU — Caracal. Știri despre primele formațiuni politice de pe teritoriul Transilvaniei în prima jumătate a secolului al X-lea avem într-adevăr în cronica „Gesta Hungarorum", aparținînd secretarului anonim al regelui Bella al III-lea (1173—1196), cunoscut sub denumirea de **Anonymus.** Voievodatul lui Glad (menționat de Anonymus), despre care ne cereți amănunte, se afla în Banat — între Mureș, Timiș și Dunăre („Glad ducem qui dominium habebat a fluuio Morus usque ad castrum Horum"). Glad se împotrivește — cu o armată de călăreți și pedeștri („exercitu equitum et pedestrum") formată din pecenegi, bulgari și valahi („Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum") — oastei maghiare trimise de Arpad la trecerea acesteia peste Timiș. Deși în textul cronicii apar menționați cumanii, este vorba de pecenegi și nu de cumani, cu care autorul îi confundă.

Ce ne atrage atenția în textul lui Anonymus ? În primul rînd este clar menționată existența **Valahilor** (Blacorum) pe teritoriul Banatului la începutul secolului al X-lea. Știrile din „Gesta Hungarorum", completate și verificate de alte izvoare narative, precum și de descoperirile arheologice, duc la concluzia existenței unei **stratificări sociale** destul de avansate care să necesite apariția unei formațiuni statale incipiente cu caracter feudal. În cazul lui Glad, este limpede că avem de-a face cu un stăpînitor de tip feudal. El posedă un teritoriu (dominium) relativ întins, ceea ce-l face pe Anonymus să-i atribuie titlul de cneaz, voievod („Glad ducem") și dispune de un loc fortificat (castrum) pentru apărare. Are o armată destul de mare, cu care se poate împotrivi ungurilor și probabil că victoria acestora nu a fost atît de ușoară cum ne-o arată Anonymus. În armata sa întîlnim călăreți în care putem vedea elementele înstărite feudale ale societății și cete pedestre formate probabil din țăranii obștilor sătești.

Glad întreține relații cu vecinii săi, îndeosebi cu Țaratul bulgar și probabil cu Imperiul bizantin, a cărui influență în aceste regiuni este tot mai puternică. Voievodatul lui Glad se menține și **după** predarea cetății Cuvin. Chiar Anonymus ne dă știrea — confirmată de un alt izvor narativ : „Legenda maior sancti Gerhardi" (Legenda Sfîntului Gerard) — despre existența unui urmaș : Ahtum (Ohtum) ce se trage din neamul lui Glad (ex cuius etiam progenie longo post tempore descenderat Ohtum).

Existența unei transmiteri ereditare a stăpînirii este o nouă dovadă că Glad era un stăpînitor feudal, iar voievodatul său o formațiune statală incipientă de tip feudal.

Știrile lui Anonymus, analizate în mod critic și confruntate cu alte izvoare ale vremii, ne aduc deci informații deosebit de valoroase despre evoluția societății românești în prima jumătate a secolului al X-lea.

Pentru amănunte în plus, consultați volumul I din culegerea de documente : „Izvoarele istoriei românilor", apărută sub îngrijirea lui G. Popa-Lisseanu în anul 1934.

*

IORDACHE CODREANU — Bîrlad. Pentru prima oară orașul Bîrlad este menționat într-un document dat de domnul Moldovei Alexandru cel Bun la 1408. Este vorba de un privilegiu comercial acordat de voievod negustorilor din Liov, în care se spune : „Liovenii care vor merge la Brăila după pește..." vor trebui să plătească „la vama de margine, fie la Bacău, fie la Bîrlad, cîte un gros și jumătate pentru fiecare grivină..." (documentul se află la Arhivele statului).

Tîrg înfloritor, orașul Bîrlad apare tot mai des în documentele vremii. La 20 august 1422, același domnitor (Alexandru cel Bun) dăruiește vama din tîrgul Bîrladului mănăstirii Bistrița. Orașul apare menționat în tratatul din 1412 dintre Polonia și Ungaria. În 1435, domnul Moldovei Iliaș, anunțînd lui Vladislav, regele Poloniei, împăcarea cu fratele său Ștefan, trece „Tîrgul Bîrladului cu tot ocolul" în posesia acestuia.

Acestea sînt **primele** știri documentare despre Bîrlad. Date despre istoria Bîrladului găsiți în lucrarea „Documente bîrlădene" a episcopului de Bîrlad Ioanovici.

*

MARCELA GLODEANU, NICOLAE ALBESCU, ELENA MORAR, ERIKA SCHNEIDER, MARIA BILAC — membri ai cercului de istorie de la Liceul teoretic din **Tălmaciu — Sibiu.** Cele mai sincere felicitări pentru inițiativa de a organiza un cerc de istorie, pentru interesul și pasiunea cu care vreți să cunoașteți trecutul patriei noastre. Revista vă urează succes în îndeplinirea obiectivelor de studiu pe care vi le-ați propus. Temele ce spuneți că vă preocupă : „Domnitori români", „Personalități istorice", „Cetăți feudale din Transilvania", „Scene de la curțile domnești", „Tactica de luptă specifică românilor", „Aspecte de la un tîrg medieval" etc. sînt într-adevăr interesante, ele indicînd amploarea și seriozitatea cu care vă aplecați asupra studiului și cunoașterii istoriei. Faptul că cercul își propune să întreprindă cercetări arheologice (se înțelege la nivelul mijloacelor și cunoștințelor sale !) este meritoriu.

POSTA REDACȚIEI

Ne bucură că revista „Magazin istoric“ vine — așa cum spuneți în scrisoare — în întîmpinarea preocupărilor cercului vostru și că unele dintre temele de pînă acum v-au oferit material pentru îmbogățirea cunoștințelor.

OLIMP CURTA — Bicaz. Trimiteți-ne articolul pe care intenționați să-l elaborați. Tema ne interesează. Deoarece spuneți că ați trăit evenimentele pe care doriți să le inserați, credem că ar fi foarte bine și mult mai pe profilul revistei noastre dacă în loc de un articol ne-ați trimite note, amintiri, poate chiar un jurnal. Așadar așteptăm.

IOSIF URDEA — morar, comuna Saeș, Sighișoara : Am reținut cu plăcere propunerea dv. Ținuta grafică a revistei, care depinde și de editură, de tipografie, de sortimentele de hîrtie, constituie una dintre preocupările majore ale redacției. E drept că noi acordăm ilustrației un rol în primul rînd funcțional. Sperăm totuși ca — în timp — să vă oferim material pentru mica dv. colecție.

ȘTEFAN POPESCU — inginer, Deva. Orice informație cît de cît inedită în legătură cu personalitatea profesorului Nicolae Iorga este bine venită. De aceea venim în întîmpinarea dorinței dv. inserînd spicuiri din scrisoarea pe care ne-ați trimis-o :

„...Mitică Diaconu l-a cunoscut pe profesorul Nicolae Iorga din anul 1920, la Vălenii de Munte. Avînd trăsură proprie, în fiecare an transporta pe Nicolae Iorga în călătoriile sale documentare la locurile istorice din județul Prahova. În fiecare vară, 50—100 de studenți efectuau călătorii documentare însoțiți de profesorul lor. Într-una din sălile școlii din Văleni, care devenea ad-hoc amfiteatru, Nicolae Iorga își ținea prelegerile în fața studenților săi.

În fiecare săptămînă, în timpul verii, erau organizate ieșiri la locurile istorice din împrejurimile Teleajenului. La dispoziția studenților și profesorului erau vreo 10—15 trăsuri închiriate de Nicolae Iorga și care erau dirijate de Mitică Diaconu din comuna Poșești și Ghiță Tohăneanu din Vălenii de Munte. Excursiile documentare se făceau în mai multe direcții. Se mergea, de exemplu, spre localitatea Starchiojd, o comună mare, situată la circa 24 km de Vălenii de Munte. În drum spre Starchiojd, șirul de trăsuri se oprea în satul Ogretin, la o casă veche de 200 de ani, unde locuia un anume Ion Salahoru, care povestea studenților din viața sa și a împrejurimilor comunei.

Foarte des erau vizitate localitățile și mănăstirile Cheia și Suzana. În drum către aceste localități se făceau popasuri în satele Homorîciu, la Izvoarele, unde venea în timpul verii și profesorul Traian Săvulescu, la Mîneciu-Ungureni etc.

M. Diaconu povestește despre profesorul Nicolae Iorga că l-a cunoscut ca un om «...foarte popular, dar în același timp foarte sever și corect...» Plecările în vizitele documentare cu studenții erau fixate la ora 3 dimineața. N-a existat o zi cînd să se întîrzie de la această oră. Profesorul nu simțea oboseala. De la Starchiojd înapoierea la Vălenii de Munte se făcea seara tîrziu. Uneori se făceau popasuri de noapte la mănăstirile Cheia și Suzana. Tenacitatea profesorului, disciplina pe care o impunea studenților, popularitatea sa au rămas vii în amintirea celor ce l-au cunoscut îndeaproape.“

TEODOR RĂDULESCU — Sibiu. Am citit cu mult interes relatările dv. Trimiteți de urgență ceea ce ne-ați propus. Cu tovarășii A. Tatu Jianu și N. Blană puteți lua legătura la Arhiva C.C. al P.C.R. str. Ministerului nr. 4, București.

BENIAMIN CÎMPAN — Cluj. Răspunsul se află chiar în scrisoarea dv. Faptele s-au petrecut aidoma. Prin urmare nu trebuie să puneți la îndoială informațiile pe care le dețineți.

MIHAI CRIȘAN — Brașov. Notița publicată de noi la această rubrică (vezi „Magazin istoric“ nr. 6) în legătură cu inscripția „Decebalus per Scorilo“, a stîrnit într-adevăr numeroase opinii. Pro și contra. În acest context, „intervenția“ dv. ni se pare foarte firească. Spre cunoștința celorlalți cititori ai noștri, pasionați de această problemă, inserăm mai jos fragmente din scrisoarea dv :

„...După ani de zile și multe cercetări, la aceleași concluzii (vezi „Decebalus per Scorilo“, de C. Daicoviciu în S.C.I.V., anul VI, 1955, p. 204) au ajuns și D. Decev, I. I. Russu în studiul „Limba traco-dacilor“, ca și H. Daicoviciu în lucrarea „Dacii“.

Din indicații bazate pe izvoare și documente istorice se poate stabili aproape cu certitudine cronologia domniei regilor daci în perioada anilor 44 î.e.n. și 106 e.n., astfel :

Deceneu și Comosicus, între anii 44 î.e.n. și 28 e.n., în total 72 de ani ;

Scorilo (Coryllus), între anii 28 e.n. și 69 e.n., în total 41 de ani ;

Duras-Diurpaneus (fratele lui Scorilo), între anii 69 e.n. și 87 e.n., în total 18 ani ;

Decebal, între anii 87 e.n. și 106 e.n., în total 19 ani.

Din aceste date rezultă că Decebal, la moartea tatălui său Scorilo, putea să aibă între 10 și 20 de ani, iar la înscăunare între 27 și 37 de ani. Deci intervalul de la moartea lui Scorilo și urcarea pe tron a lui Decebal este de numai 17 ani.

Revenind la inscripția „Decebalus per Scorilo“, din felul în care au fost confecționate cele două ștampile — chenar, litere, așezare — se poate deduce că persoana care le-a lucrat, deși cunoștea scrisul latin, era la primele ștampile și ca atare nu avea experiența așezării literelor în chenar în așa fel ca ele, aplicate pe vase, să apară citibile direct și nu inversate. Iar cel care a aplicat ștampilele pe vas, probabil olarul, nu cunoștea scrisul latin și datorită acestui fapt le-a aplicat în ordine inversată, prima în poziție corectă, a doua însă răsturnată...“

REDACTORI : Livia Dandara, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan. PREZENTAREA GRAFICĂ : George Pîrjol. CORECTURA : Georgeta Apreotesei. TEHNOREDACTAREA : Nicolae Istrate.

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

ALEXANDRU ZUB Preludes to the Union in Foreign Testimonies ● Préludes à l'Union dans des témoignages étrangers ● Прелюдии к Объединению, по иностранным свидетельствам ● Preludien zur Vereinigung in ausländischen Zeugnissen ● **I. FELEA** When Socialism Was Taking Its First Steps at «Sotir's» ● Lorsque le socialisme faisait ses premiers pas chez «Sotir» ● С времен первых шагов социализма в «Сотир» ● Aus der Zeit als der Sozialismus bei «Sotir» seine ersten Schritte machte ● **P. ALEXANDRESCU** Darius's Expedition North of the Danube ● L'expédition de Darius au nord du Danube ● Поход Дария на север Дуная ● Der Feldzug des Dareios im Norden der Donau ● **ION PĂCURARIU** Harry Seebold and the Over Thirty Nazi Spies ● Harry Sebold et les plus de trente espions nazis ● Гарри Сиболд и 30 с лишним нацистких шпионов ● Harry Sebold und die über dreissig nazistischen Spione ● **MIHAIL GUBOGLU** The Fortress of the Seven Towers ● La forteresse aux sept tours ● Крепость семи башен ● Die siebentürmige Festung ● **NICOLAE COPOIU** In Step with the Development of the World Socialist Movement ● Au même pas que le développement du mouvement socialiste international ● В ногу с развитием международного социалистического движения ● Im Schritt mit der Entwicklung der internationalen sozialistischen Bewegung ● **DUMITRU TUDOR** Wine at the Feasts of the Dacians and Romans ● Le vin aux festins des Daces et des Romains ● Вино на дакийских и римских пиршествах ● Der Wein bei den Festmählern der Daker und Römer ● Micro-Archives of „Magazin Istoric" ● Microarchives de „Magazin istoric" ● Микроархив «Магазин историк» ● Mikroarchiv des „Magazin istoric" ● **CONSTANTIN BOTORAN** Colonial Events: The Occupation of Morocco (Foresight of a Romanian Diplomat) ● Un épisode colonial: l'occupation du Maroc (les prévisions d'un diplomate roumain) ● Колониальный эпизод: захват Марокко (предсказания румынского дипломата) ● Koloniale Episoden: Die Besetzung Marokkos (Voraussicht eines rumänischen Diplomaten) ● **AUGUSTIN DEAC** The Last Meeting Hitler-Antonescu ● La dernière rencontre Hitler-Antonescu ● Последняя встреча Гитлер-Антонеску ● Die letzte Zusammenkunft Hitler-Antonescu ● **MARIA G. FOTINO** An Unknown Painting by Rosenthal on the 1848 Revolutionaries ● Un tableau inconnu du peintre Rosenthal sur les révolutionnaires de 1848 ● Неизвестная картина художника Розенталя об участниках революции 1848 ● Ein unbekanntes Bild des Mahlers Rosenthal über die «achtundvierziger» Freiheitskämpfer ● **JEAN HUGONNOT** The Trees of Liberty ● Les arbres de la liberté ● Деревья свободы ● Die Bäume der Freiheit ● **IOAN COJOCARU** Did the Giants' Bridge Exist? ● Le pont des géants a-t-il existé? ● Сущетвовал ли мост великанов? ● Hat es eine Riesenbrücke gegeben? ● **ALEXANDRU ALEXIANU** Jesters at the Princely Courts ● Buffons aux cours princières ● Буффоны при господарских дворах ● Hofnarren ● **EMIL CONDURACHI** Archaeological Itinerary: Italy ● Itinéraire archéologique: l'Italie ● Археологический маршрут: Италия ● Itinerarium archaeologicum: Italien ● **C. ARGETOIANU** Memoirs ● Mémoires ● Мемуары ● Memoiren ● **CONSTANTIN ROMAN** Geophysics and Archaeology ● Géophysique et archéologie ● Геофизика и археология ● Geophysik und Archäologie.

3

magazin istoric

București str. Onești nr. 5 — Sectorul 1 Oficiul Poștal Nr. 22, telefon 15 09 91

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" București

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali difuzorii din întreprinderi, instituții, și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

Revoluția de la 1830 din Franța a fost a doua revoluție burgheză după revoluția cea mare din 1789.

S-a îndreptat împotriva dinastiei restaurate a Bourbonilor „adusă în furgonul străinilor" care l-au înfrînt pe Napoleon. Al doilea rege al Franței restaurate Carol al X-lea, și nobilimea ultra regalistă apreciau charta constituțională drept „un rod al nebuniei și al întunericului". De aceea refuzau să mai guverneze pe baza ei. În iulie 1830, Carol al X-lea a dat „ordonanțele" de dizolvare a camerii deputaților, o adevărată lovitură de stat.

Indignat, poporul din Paris s-a ridicat la luptă, spontan, ca în 14 iulie 1789. Regele a sfidat : „E de-ajuns o cască de jandarm pe turnurile de la Notre Dame ca totul să reintre în ordine". În ciuda optimismului regal, în ziua de 27 iulie poporul a manifestat în tot Parisul. În 28, generalul Marmot a scos trupele pe străzi. În lupta declanșată poporul a biruit. La 29 iulie, cuprinși de un elan irezistibil, revoluționarii au alungat trupele din Paris. Carol al X-lea a fugit. Republicanii au început să arboreze tricolorul.

Temîndu-se de republică, vîrfurile burgheziei, marii bancheri au oferit coroana lui Ludovic Filip duce d'Orléans.

Astfel marea burghezie a îndepărtat, cu ajutorul poporului dinastia absolutistă a Bourbonilor și și-a confecționat monarhia ei : monarhia din iulie sau „monarhia sacului cu bani". Și, pînă în februarie 1848, la cea de a treia revoluție, în Franța, cum spunea Laffitte, au domnit bancherii.

Revoluția din cele „Trei Glorioase" (27 - 28 - 29 iulie 1830) a stîrnit un val revoluționar în întreaga Europă. Succes a dobîndit numai cea din Belgia. Pe cele din Italia și Polonia le-au zdrobit forțele intervenționiste. Dar chiar aceste înfrîngeri au contat, în istorie, ca un preambul la anul revoluționar 1848.